

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δέξιππος»
Ειδίκευση Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας**

**ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ
ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**της φοιτήτριας Κόφφα Αναστασίας
Α.Μ.: 2020Δ007**

**Τριμελής εξεταστική επιτροπή:
Χατζηλάμπρου Ροζαλία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας
Ελληνικής Φιλολογίας (επιβλέπουσα)
Παπαθωμάς Αμφιλόχιος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας
– Παπυρολογίας
Κάρλα Γραμματική, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής
Φιλολογίας**

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2023

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	5
A) Το νομικό πλαίσιο των μαρτυρικών καταθέσεων στην κλασική Αθήνα.....	8
B) Οι μαρτυρικές καταθέσεις στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη	18
1) 27. Κατ' Αφόβου έπιτροπής Α	18
2) 28. Κατ' Αφόβου έπιτροπής Β	21
3) 29. Πρὸς Ἄφοβον ὑπὲρ Φάνου ψευδομαρτυρίων	22
4) 30. Πρὸς Ὀνήτορα ἐξούλης Α.....	24
5) 31. Πρὸς Ὀνήτορα ἐξούλης Β.....	26
6) 32. Πρὸς Ζηνόθεμιν παραγραφή.....	26
7) 33. Πρὸς Ἀπατούριον παραγραφή.....	27
8) 34. Πρὸς Φορμίωνα περὶ δανείου	30
9) 35. Πρὸς τὴν Λακρίτου παραγραφήν	32
10) 36. Παραγραφή ὑπὲρ Φορμίωνος	34
11) 37. Παραγραφή πρὸς Πανταίνετον	36
12) 38. Παραγραφή πρὸς Ναυσίμαχον καὶ Ξενοπείθην	38
13) 39. Πρὸς Βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος Α	39
14) [40]. Πρὸς Βοιωτὸν περὶ προικὸς μητρῶας Β	40
15) 41. Πρὸς Σπουδίαν ὑπὲρ προικὸς	42
16) [44]. Πρὸς Λεωχάρη περὶ τοῦ Ἀρχιάδου κλήρου.....	45
17) 45. Κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυρίων Α.....	46
18) [47]. Κατὰ Εὐέργου καὶ Μνησιβούλου ψευδομαρτυρίων	48
19) [48]. Κατὰ Ὀλυμπιοδώρου βλάβης.....	51
20) 54. Κατὰ Κόνωνος αἰκείας	52
21) 55. Πρὸς Καλλικλέα περὶ χωρίου βλάβης	55
22) [56]. Κατὰ Διονυσοδώρου	56

Συμπεράσματα	58
Βιβλιογραφία	62
Παράρτημα.....	65

Πρόλογος

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κυρία Ροζαλία Χατζηλάμπρου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, για την καθοδήγηση και τις παρατηρήσεις της κατά την εκπόνηση της εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, κύριο Αμφιλόχιο Παπαθωμά, Καθηγητή Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας – Παπυρολογίας, και κυρία Γραμματική Κάρλα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, για τη συμβολή τους.

Εισαγωγή

Στον Δημ. 54. 33 ο ομιλητής λέει για τον αντίδικό του: *τούτω δὲ μὴ παρασχομένῳ τούτους μάρτυρας ἦν δήπου λόγος οὐδεὶς, ἀλλ' ἠλωκέναι παραχρῆμ' ὑπῆρχε σιωπῇ* (= ενώ ο κατηγορούμενος, αν δεν είχε παρουσιάσει αυτούς τους μάρτυρες, δεν θα είχε να αναπτύξει ούτε ένα επιχείρημα, αλλά θα είχε καταδικαστεί αμέσως χωρίς να πει τίποτα). Στον Αριστοφ. *Νεφ.* 776-777, επίσης, αναφέρεται το εξής: *ὅπως ἀποστρέψαις ἂν ἀντιδικῶν δίκην, / μέλλων ὀφλήσειν, μὴ παρόντων μαρτύρων* (= Πώς θα απαντούσες, αν επρόκειτο να χάσεις μία υπόθεση, επειδή δεν είχες κανέναν μάρτυρα;)¹ «Δεν θα έπρεπε να υπάρχει καμιά αμφιβολία για τη σημασία της μαρτυρίας και των μαρτύρων για τη διαδικασία των αθηναϊκών δικαστηρίων και για τη λειτουργία της αθηναϊκής δημοκρατίας».² Τα παραπάνω αποσπάσματα «δεν είναι τα μόνα που καθιστούν σαφές ότι η μαρτυρία ήταν ζήτημα ζωής και θανάτου για τη βιωσιμότητα ενός δικανικού λόγου ... Οι μάρτυρες έπαιξαν έναν ζωτικής σημασίας ρόλο για τα δικαστήρια επιβεβαιώνοντας τα στοιχεία στα οποία βάσιζαν τις αποφάσεις τους».³ Η σημασία των μαρτύρων στα αθηναϊκά δικαστήρια φαίνεται και από το ότι «παρατίθενται πάνω από τετρακόσιες φορές στους εκατό δικανικούς λόγους, με μέση συχνότητα έξι σελ μαρτύρων ανά εκατό παραγράφους».⁴ Το θέμα, λοιπόν, αυτής της εργασίας είναι οι μαρτυρικές καταθέσεις, και συγκεκριμένα οι μαρτυρικές καταθέσεις στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη.

Ως προς τη δομή της, χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο δίνονται (δικαιϊκές) πληροφορίες για τις μαρτυρικές καταθέσεις στην Αθήνα της κλασικής εποχής και στο δεύτερο εξετάζονται οι μαρτυρικές καταθέσεις σε καθεμία από τις είκοσι δύο ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να εξετάσει, πρώτον, αυτές τις μαρτυρικές καταθέσεις από πλευράς ιστορίας δικαίου, δεύτερον, την ταυτότητα των μαρτύρων αυτών των μαρτυρικών καταθέσεων, τρίτον, τον ρόλο τους και τους τρόπους αμφισβήτησης των μαρτυρικών καταθέσεων και των μαρτύρων του αντιδίκου, και τέταρτον, τις μαρτυρικές καταθέσεις στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη από ρητορικής πλευράς, και συγκεκριμένα τους τρόπους (πραγματικά ή φαινομενικά)

---

¹ Το κείμενο αντλήθηκε από την Loeb Classical Library και η αγγλική μετάφρασή του από τον Mirhady 2002, 255.

² Mirhady 2002, 255.

³ Βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

⁴ Todd 1990, 27.

τεκμηριωμένης παρουσίασης των γεγονότων, οι οποίοι οδηγούν στην αξιοπιστία του ομιλητή, και τους τρόπους απόδοσης της (νομικής ή ρητορικής) σημασίας σε μαρτυρικές καταθέσεις. Στόχος, λοιπόν, αυτής της εργασίας είναι αφενός να εξετάσει τη λειτουργικότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις (είκοσι δύο) ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη και αφετέρου να παρουσιάσει μια στατιστική ανάλυση των δεδομένων για την ταυτότητα των μαρτύρων, τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων και τη συχνότητα εμφάνισης και απουσίας τους στις ιδιωτικές και τις δημόσιες υποθέσεις του Δημοσθένη, καθώς και στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη και του Λυσία.

Το θέμα των μαρτυρικών καταθέσεων πραγματεύθηκε ο R. J. Bonner στο βιβλίο *Evidence in Athenian Courts* (1905), όπου παρουσιάζεται το νομικό πλαίσιο των μαρτυρικών καταθέσεων στην κλασική Αθήνα σε σύγκριση με το σύγχρονο (αγγλικό) δικαϊκό σύστημα. Ειδικά, το θέμα της διαδικασίας της εξωμοσίας πραγματεύθηκε ο C. Carey στο άρθρο «The Witness's Exomosis in the Athenian Courts» (1995). Επίσης, με τον ρόλο των μαρτύρων στα αθηναϊκά δικαστήρια ασχολήθηκαν οι D. C. Mirhady στο άρθρο «Athens' Democratic Witnesses» (2002), S. C. Humphreys στο κεφάλαιο «Social Relations on Stage: Witnesses in Classical Athens» (2007) του συλλογικού τόμου *Oxford Readings in The Attic Orators*, S. C. Todd στο κεφάλαιο «The Purpose of Evidence in Athenian Courts» (1990) του συλλογικού τόμου *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, L. Rubinstein στο κεφάλαιο «Main Litigants and Witnesses in the Athenian Courts: Procedural Variations» (2005) του *Symposion 2001. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschicht*, G. Thür στο κεφάλαιο «The Role of the Witness in Athenian Law» (2005) του συλλογικού τόμου *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law* και D. Cohen στο βιβλίο *Law, Violence and Community in Classical Athens* (1995). Ειδικά, με τον ρόλο των μαρτύρων σε υποθέσεις για τα πολιτικά δικαιώματα και κληρονομικές υποθέσεις, και με τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στους επιτροπικούς λόγους του Δημοσθένη και στον *Κατὰ Κόνωνος αἰκείας* (54) ασχολήθηκαν οι A. C. Scafuro στο κεφάλαιο «Witnessing and False Witnessing: Proving Citizenship and Kin Identity in Fourth Century Athens» (1994) του συλλογικού τόμου *Athenian Identity and Civic Ideology* και D. C. Mirhady στο κεφάλαιο «Demosthenes as Advocate: The Private Speeches» (2000) του συλλογικού τόμου *Demosthenes: Statesman and Orator* αντίστοιχα. Επιπλέον, τη συχνότητα

εμφάνισης μαρτυρικών καταθέσεων ανά ρήτορα και ανά κατηγορία λόγου εξέτασε ο S. C. Todd, *ό.π.* Τέλος, με τη ρητορική αξιοποίηση των μαρτυρικών καταθέσεων ασχολήθηκε ο C. Carey στο κεφάλαιο «*Άτεχνοι πίστες στον Αριστοτέλη και στους ρήτορες*» (2003) του συλλογικού τόμου *Πειθώ. Η ρητορική. Δεκατρία μελετήματα*.

A) Το νομικό πλαίσιο των μαρτυρικών καταθέσεων στην κλασική Αθήνα

Στην κλασική Αθήνα μάρτυρες μπορούσαν να είναι μόνο οι ελεύθεροι ενήλικοι άνδρες με πολιτικά δικαιώματα. Οι γυναίκες και οι δούλοι μπορούσαν να είναι μάρτυρες μόνο για τον κατηγορο σε υποθέσεις ανθρωποκτονίας.⁵ Μαρτυρίες γυναικών μπορούσαν να δοθούν από τους κυρίους τους με την έγκρισή τους.⁶ Οι δούλοι δεν μπορούσαν να παρουσιαστούν στο δικαστήριο ως μάρτυρες χωρίς τη διαδικασία της *βασάνου*, παρά μόνο στις εμπορικές υποθέσεις (*δίκαι έμπορικαί*) στα τέλη του τέταρτου αιώνα,⁷ κάτι που αποτελεί «μία εντυπωσιακή ένδειξη ότι οι παραδοσιακές διακρίσεις σύμφωνα με την κοινωνική θέση άρχιζαν να καταρρέουν, έστω και σε αυτόν τον περιορισμένο κλάδο του δικαίου».⁸ Απελεύθεροι, ξένοι και μέτοικοι μπορούσαν να είναι μάρτυρες.⁹ Το ότι ορισμένα πρόσωπα δεν είχαν τη δυνατότητα να καταθέσουν σήμαινε «ουσιαστική άρνηση δικαιοσύνης στους διαδίκους».¹⁰

Ένας διάδικος δεν μπορούσε να καταθέσει υπέρ της δικής του υπόθεσης,¹¹ αλλά ο *συνήγορος* ενός διαδίκου μπορούσε στην αρχή να καταθέσει υπέρ του.¹² Μόνο

---

⁵ Για τις γυναίκες: Δημ. [47]. 70-71: *ὥστ' εἰ διομεῖ ἐπὶ Παλλαδίῳ αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ καὶ τὰ παιδιά καὶ καταράσσεσθε αὐτοῖς καὶ τῇ οἰκίᾳ, χείρων τε δόξεις πολλοῖς εἶναι, κὰν μὲν ἀποφύγη σ', ἐπιωρκηκέναι, ἐὰν δὲ ἔλῃς, φθονήσῃ ... Ταῦτα ἀκούσας ἐγὼ τῶν ἐξηγητῶν, καὶ τοὺς νόμους ἐπισκευόμενος τοὺς τοῦ Δράκοντος ἐκ τῆς στήλης, ἐβουλεύομην μετὰ τῶν φίλων ὃ τι χρὴ με ποιεῖν (= Αν, λοιπόν, ορκιζόσουν στο Παλλάδιο, εσύ ο ίδιος και η σύζυγός σου και τα παιδιά σου, και έριχνες κατάρες σε εσάς τους ίδιους και το σπίτι σας, θα έχανες την καλή θέληση πολλών, και αν ο αντίδικός σου αθωνόταν, θα έδινες την εντύπωση ότι είχες διαπράξει ψευδορκία, και αν τον καταδίκάζες, θα γινόσουν αντικείμενο κακεντρέχειας ... Αφού είχα λάβει αυτές τις συμβουλές από τους Εξηγητές και είχα κοιτάξει τους νόμους του Δράκοντος στη χαραγμένη στήλη, συζήτησα με τους φίλους μου για το ποια ενέργεια θα έπρεπε να κάνω). Αντίθετα MacDowell 1963, 102 κ.ε.*

⁶ Ισαί. 12. 5: *οὐκ ἂν ποτε, ἄνδρες δικασταί, τοὺς ἐαυτῶν ἄνδρας αἱ ἀδελφαὶ μαρτυρεῖν [εἴασαν καὶ] ἐπέτρεψαν* (= οι αδελφές μας δεν θα είχαν επιτρέψει ποτέ στους συζύγους τους να καταθέσουν υπέρ του) και Δημ. 57. 67: *οἰκειοὶ τινες εἶναι μαρτυροῦσιν αὐτῶ;* '... εἴθ' οἱ τὰς ἀνεπιὰς λαβόντες αὐτῶ ...' (= 'Δίνει κάποιος από τους συγγενείς σου κατάθεση υπέρ του;' '... έπειτα, εκείνοι που είναι παντρεμένοι με τις ξαδέρφες του ...').

⁷ Ο Δημ. 34. 5 και 10 (βλ. κατ., υποσ. 96) είναι το μοναδικό παράδειγμα για αυτό. Σύμφωνα με άλλους μελετητές η λέξη *οἰκέτης* της παραγράφου 5 μπορεί να σημαίνει τον απελεύθερο. Βλ. Todd 1990, 26, υποσ. 12.

⁸ Gernet, όπως παρατίθεται στον Todd 1990, 26, υποσ. 12.

⁹ Για τους ξένους: π.χ. Δημ. 35. 20 (βλ. κατ., υποσ. 107).

¹⁰ Harrison 1971, 137.

¹¹ Δημ. [46]. 9: *μαρτυρεῖν γὰρ οἱ νόμοι οὐκ ἐῴσιν αὐτὸν αὐτῶ οὔτ' ἐπὶ ταῖς γραφαῖς οὔτ' ἐπὶ ταῖς δίκαις οὔτ' ἐν ταῖς εὐθύναις* (= Γιατί οι νόμοι δεν επιτρέπουν σε κάποιον να δίνει κατάθεση για τον εαυτό του είτε σε ποινικές αγωγές ή σε αστικές αγωγές ή σε ελέγχους των αξιωματούχων) και [40]. 58: *τίς γὰρ ὑμῶν οὐκ οἶδεν, ὅτι μάρτυρες μὲν εἰσιν οὗτοι, οἷς μὴ μέτεστι τοῦ πράγματος, περὶ οὗ ἡ δίκη ἐστίν, ἀντίδικοι δ' οἱ κοινοῦντες τῶν πραγμάτων, ὑπὲρ ὧν ἂν δικάζηται τις αὐτοῖς;* (= Γιατί πποιος ανάμεσά σας δεν γνωρίζει ότι μάρτυρες είναι εκείνοι που δεν έχουν συμφέρον στο θέμα υπό συζήτηση στην αγωγή' ενώ αντίδικοι είναι εκείνοι που εμπλέκονται στα ζητήματα σχετικά με τα οποία κάποιος προσφεύγει στη δικαιοσύνη με αυτούς;)

σε μία *διαμαρτυρία* ένας διάδικος θα μπορούσε να καταθέσει στη δική του υπόθεση, αλλά σε αυτή την περίπτωση κατέθετε μόνο γραπτώς ενώπιον του *άρχοντος*.¹³

Οι προφορικές μαρτυρίες αντικαταστάθηκαν με γραπτές μαρτυρίες πιθανόν το 378/377 π.Χ.¹⁴ Από τον τέταρτο, λοιπόν, αιώνα οι (γραπτές) μαρτυρικές καταθέσεις, που προετοιμαζόνταν από τους διαδίκους πριν την προκαταρκτική ακρόαση για την κάθε μήνυση και επιβεβαιώνονταν από τους μάρτυρες στη δίκη, αφού τις είχε διαβάσει ο γραμματέας του δικαστηρίου,¹⁵ είχαν την εξής μορφή: (το όνομα του μάρτυρα/των μαρτύρων) και το *μαρτυρεῖ/μαρτυροῦσι(ν)* και το *εἶδέναι/παρεῖναι/παραγενέσθαι/ἀκούειν*.¹⁶ Το *εἶδέναι*, όπως και τα

---

¹² Π.χ. Αισχίν. 2. 170: *Ὅτι δὲ ἀληθῆ λέγω, λαβέ μοι τοῦτο τὸ ψήφισμα, καὶ κάλει τὸν Τεμενίδην καὶ τοὺς συνεστρατευμένους μοι τὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως στρατείας καὶ Φωκίωνα τὸν στρατηγόν, μήπω συνήγορον, ἂν τούτοις συνδοκῆ, ἀλλ' ὑπεύθυνον τῷ συκοφάντῃ μάρτυρα, ἐὰν ψεύδῃται* (= Αλλά για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια, παρακαλώ πάρε αυτό το ψήφισμα, και κάλεσε τον Τεμενίδη και εκείνους που ήταν σύντροφοί μου στην αποστολή για τη βοήθεια της πόλης, και κάλεσε τον Φωκίωνα, τον στρατηγό, όχι ακόμα για να με υπερασπιστεί, αν αυτό ικανοποιεί τους δικαστές, αλλά ως έναν μάρτυρα που δεν μπορεί να μιλήσει ψευδώς χωρίς να εκθέσει τον εαυτό του στις συκοφαντικές επιθέσεις του κατηγορού μου).

¹³ Δημ. [44]. 42: *καὶ μετὰ ταῦτα τῇ διαμαρτυρίᾳ τῇ πρὸς τῷ ἄρχοντι τοῦτον ἐπιγράφεται, ὡς υἱὸν ὄντα γνήσιον τοῦ τετελευτηκότος ἔτη πολλά, τὸν πρώην καὶ χθὲς ἐγγραφέντα* (= Και μετά, στην ένορκη κατάθεσή του ενώπιον του άρχοντος ενέγραψε τον Λεωχάρη ως τον νόμιμο γιο του ανθρώπου που είχε πεθάνει πολλά χρόνια πριν — τον Λεωχάρη, που είχε εγγραφεί στα μέλη της φρατρίας μόνο μία ή δύο ημέρες πριν!)

¹⁴ Βλ. Δημ. 27. 8: *Καὶ μοι ἀναγίνωσκε λαβὼν ταύτην τὴν μαρτυρίαν* (= Πάρε, παρακαλώ, και διάβασε αυτή την κατάθεση), ενώ Ανδοκ. 1. 69: *μέχρι τούτου ἀναβήσονται καὶ λέξουσιν ὑμῖν, ἕως ἂν ἀκροᾶσθαι βούλησθε* (= θα απευθυνθούν σε εσάς από το βήμα, εφόσον θέλετε να τους ακούσετε) και Λυσ. 17. 2: *ἂ δ' ἐχρήσατο αὐτῷ καὶ ὅσα ὠφελήθη, οἱ μᾶλλον τε ἐμοῦ εἰδότες καὶ παραγεγεννημένοι οἷς ἐκεῖνος ἔπραττε διηγῆσονται ὑμῖν καὶ μαρτυρήσουσι* (= Για τη χρήση που έκανε, και το κέρδος που έβγαλε, εκείνοι που γνωρίζουν καλύτερα από εμένα, επειδή ήταν παρόντες σε αυτά που έκανε εκείνος, θα αφηγηθούν και θα καταθέσουν σε εσάς). Βλ. Harrison 1971, 134, υποσ. 2, Thür 2005, 154, Todd 1990, 29, υποσ. 15 και Bonner & Smith 1930, 353-354 και 357-362.

¹⁵ Ενώ στη σύγχρονη εποχή εξετάζονται οι μάρτυρες και μετά χτίζονται οι αποδείξεις μιας υπόθεσης, στην κλασική Αθήνα δίνεται η εκδοχή των γεγονότων των διαδίκων, οι οποίοι καλούν περιοδικά μάρτυρες, για να επιβεβαιώσουν αυτά που είπαν. Το μοναδικό παράδειγμα μαρτυρίας που ακολουθείται από συζήτηση η οποία φαίνεται ότι στηρίζεται στο συμπέρασμα της μαρτυρίας που προηγήθηκε εντοπίζεται στον Δημ. 33. 30-31 (βλ. κατ., υποσ. 86). Σημειώνεται ότι το μοναδικό παράδειγμα εξέτασης μάρτυρα στην κλασική Αθήνα είναι το εξής: Ανδοκ. 1. 14: *καὶ μοι κάλει Διόγητον. Ἦσθα ζητητής, ὦ Διόγητε, ὅτε Πυθόνικος εἰσήγγειλεν ἐν τῷ δήμῳ περὶ Ἀλκιβιάδου; Ἦ. Οἶσθα οὖν μηνύσαντα Ἀνδρόμαχον τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ Πουλυτίωνος γιγνόμενα; Οἶδα. Τὰ ὀνόματα οὖν τῶν ἀνδρῶν ἐστὶ ταῦτα, καθ' ὧν ἐκεῖνος ἐμήνυσεν; Ἔστι ταῦτα* (= Τώρα, κάλεσε τον Διόγητο, παρακαλώ. Ήσουν στην επιτροπή της ανάκρισης, Διόγητε, όταν ο Πυθόνικος κατήγγειλε τον Αλκιβιάδη στη συνέλευση; Ναι. Θυμάσαι ότι ο Ανδρόμαχος έδωσε στοιχεία για το τι γινόταν στο σπίτι του Πουλυτίωνος; Ναι. Και αυτά είναι τα ονόματα εκείνων που ενεπλάκησαν βάσει αυτών των στοιχείων; Ναι).

¹⁶ Π.χ. Δημ. 35. 20 (βλ. κατ., υποσ. 107), 45. 60 (βλ. κατ., υποσ. 167), 29. 31 (βλ. κατ. υποσ. 67) και [43]. 36: *Μαρτυρεῖ συγγενῆς εἶναι καὶ φράτηρ καὶ δημότης Ἀγνία καὶ Εὐβουλίδη, καὶ ἀκούειν τοῦ πατρὸς τοῦ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν, ὅτι ἀδελφὸς οὐδεὶς ἐγένετο Πολέμωνι τῷ πατρὶ τῷ Ἀγνίου, ἀδελφῆ δ' ὁμοπατρία καὶ ὁμομητρία Φυλομάχη ἢ μήτηρ ἢ Εὐβουλίδου τοῦ πατρὸς τοῦ Φυλομάχης τῆς Σωσιθέου γυναικός* (= Ο μάρτυρας καταθέτει ότι είναι συγγενής και μέλος της φρατρίας και του δήμου του Αγνίου και του Ευβουλίδου, και ότι άκουσε από τον πατέρα του και άλλους συγγενείς ότι ο Πολέμων, ο πατέρας του Αγνίου, ποτέ δεν είχε αδερφό, αλλά είχε μία αδερφή, γεννημένη από τον ίδιο πατέρα και

παρεῖναι/παραγενέσθαι και ἀκούειν, εισήγαγαν δευτερεύουσα πρόταση, που δήλωνε το γεγονός που έπρεπε να αποδειχθεί. Το εἰδέναι συνήθως χρησιμοποιούνταν για τους τυχαία παρευρισκόμενους σε ένα συμβάν, ενώ το παρεῖναι/παραγενέσθαι για μάρτυρες που κατέθεταν για οικονομικές συναλλαγές ή σημαντικές διαδικαστικές συναλλαγές. Το ἀκούειν χρησιμοποιούνταν για εξ ακοῆς μαρτυρίες για νεκρούς. Μερικές φορές καταγραφόταν και η ταυτότητα του μάρτυρα/των μαρτύρων πριν το περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης, ειδικά για να επισημανθεί η συγγένεια και, έτσι, η ικανότητα του μάρτυρα/των μαρτύρων.¹⁷ Αν επρόκειτο για *εκμαρτυρίες*, μετά τις μαρτυρικές καταθέσεις με την παραπάνω μορφή ακολουθούσε μαρτυρική κατάθεση ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις που προηγήθηκαν ήταν όπως δηλώνονταν με τα ονόματα αυτών που επιβεβαίωναν αυτή την τελευταία κατάθεση.¹⁸

Η σύγχρονη διαδικασία της κλήτευσης (*sub poena*) δεν υπήρχε στην κλασική Αθήνα, αν και υπήρχαν τρόποι με τους οποίους αναγκάζοταν να καταθέσει ένας απρόθυμος μάρτυρας. Ένας διάδικος δεν μπορούσε να αναγκάσει τον αντίδικό του να καταθέσει, παρά μόνο να απαντήσει σε ερωτήσεις.¹⁹ Η συγγένεια ενός ατόμου με έναν από τους δύο διαδίκους δεν το αποκλείει από το να κληθεί να καταθέσει υπέρ

την ίδια μητέρα, πιο συγκεκριμένα τη Φυλομάχη, τη μητέρα του Ευβουλίδου, του πατέρα της Φυλομάχης, τη σύζυγο του Σωσιθέου).

¹⁷ Π.χ. Δημ. [43]. 36 (βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση). Βλ. Δημ. [46]. 6-7: οἱ δέ γε νόμοι οὐ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ἂν εἰδῆ τις καὶ οἷς ἂν παραγένηται πραττομένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματεῖω γεγραμμένα, ἵνα μὴτ' ἀφελεῖν ἐξῆ μηδὲν μήτε προσθεῖναι τοῖς γεγραμμένοις. ἀκοὴν δ' οὐκ ἐῷσι ζῶντος μαρτυρεῖν, ἀλλὰ τεθνεῶτος, τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματεῖω (= Οι νόμοι, όμως, δεν λένε αυτό, αλλά ορίζουν ότι κάποιος μπορεί να καταθέτει για αυτά που γνωρίζει, ή για ζητήματα κατά την πράξη των οποίων ήταν παρών, και ότι η κατάθεσή του πρέπει να έχει γίνει γραπτώς, για να μην είναι δυνατό να αφαιρέσει κάτι από αυτά που γράφτηκαν, ή να προσθέσει κάτι σε αυτά. Εξ ακοῆς μαρτυρίες δεν επιτρέπουν από εν ζωή άτομο, αλλά μόνο από κάποιον που είναι νεκρός' αλλά στην περίπτωση αυτών που είναι ἄρρωστοι ή που απουσιάζουν από την πόλη επιτρέπουν να προσκομιστούν καταθέσεις, υπό την προϋπόθεση ότι είναι σε γραπτή μορφή). Βλ. Thür 2005, 152-155.

¹⁸ Π.χ. Δημ. 35. 20 (βλ. κατ., υποσ. 108). Βλ. Harrison 1971, 146. Για τις *εκμαρτυρίες* βλ. κατ., σ. 15.

¹⁹ Δημ. [46]. 10: ΝΟΜΟΣ Τοῖν ἀντιδίκοιν ἐπάναγκες εἶναι ἀποκρίνασθαι ἀλλήλοισι τὸ ἐρωτώμενον, μαρτυρεῖν δὲ μὴ (= Ο ΝΟΜΟΣ Τα δύο μέρη σε μία μήνυση θα υποχρεώνονται να απαντούν ο ένας στις ερωτήσεις του άλλου, αλλά δεν μπορούν να καταθέτουν). Π.χ. Λυσ. 12. 24-25: ἀνάβηθι οὖν μοι καὶ ἀποκρίναι, ὃ τι ἂν σε ἐρωτῶ. Ἀπήγαγες Πολέμαρχον ἢ οὐ; Τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων προσταχθέντα δεδιῶς ἐποίουν. Ἦσθα δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ὅτε οἱ λόγοι ἐγίνοντο περὶ ἡμῶν; Ἦ. Πότερον συνηγόρουες τοῖς κελεύουσιν ἀποκτεῖναι ἢ ἀντέλεγε; Ἀντέλεγον. Ἴνα μὴ ἀποθάνωμεν; Ἴνα μὴ ἀποθάνητε. Ἠγούμενος ἡμᾶς ἄδικα πάσχειν ἢ δίκαια; Ἄδικα (= Επομένως, ανέβα στο βάθρο, παρακαλώ, και απάντησε τις ερωτήσεις που θα σου θέσω. Συνέλαβες τον Πολέμαρχο ή όχι; — Ενεργούσα σύμφωνα με τις ενολές της πολιτείας, από φόβο. — Ἦσουν στο βουλευτήριο, όταν έγιναν οι δηλώσεις για εμάς; — Ἦμουν. — Μίλησες υπέρ ή κατά εκείνων που πρότειναν τη θανατική ποινή; — Κατά. — Ἦσουν εναντίον στη θανάτωσή μας; — Εναντίον στη θανάτωσή σας. — Με την πεποίθηση ότι η μοίρα μας ήταν άδικη, ή δίκαιη; — Ότι ήταν άδικη).

του αντιδίκου.²⁰ Ένας μάρτυρας, επίσης, δεν μπορούσε να μην καταθέσει βάσει του ότι θα ενοχοποιούσε τον εαυτό του.²¹ Κάποιος, όμως, που είχε καταδικαστεί δύο φορές για ψευδομαρτυρία μπορούσε να μην καταθέσει, γιατί μια τρίτη καταδίκη θα τον οδηγούσε σε πλήρη ατιμία.²² Τέλος, μια ιδιαιτερότητα για τις μαρτυρικές καταθέσεις στις υποθέσεις ανθρωποκτονίας ήταν ότι ο μάρτυρας έπρεπε να ορκιστεί για το ότι αυτά που είπε ήταν αληθή, αλλά και για το ότι ο κατηγορούμενος σκότωσε ή όχι.

Σε μία τυπική περίπτωση ένας διάδικος εξασφάλιζε τις μαρτυρικές καταθέσεις από εθελοντές, που ήταν φίλοι, τους οποίους φρόντιζε να έχει μαζί του σε κάθε πράξη που θα χρειαζόταν να υποστηριχθεί από μάρτυρες αργότερα, ή οι τυχαία

---

²⁰ Ο Δημ. 29. 15 και 20 (15: *Ἔτι τοίνυν, ὃ ἄνδρες δικασταί, ταύτην τὴν μαρτυρίαν ἐμαρτύρησεν ἀδελφὸς ὁ τοῦτου πρῶτος Αἴσιος, ὃς νῦν μὲν ἕξαρνός ἐστι τοῦτω συναγωνιζόμενος, τότε δ' ἐμαρτύρησε ταῦτα μετὰ τῶν ἄλλων, οὐτ' ἐπιорκεῖν οὐτ' εὐθὺς παραχρῆμα δίκην ὀφλισκάνειν βουλόμενος* (= Επιπλέον, ἄνδρες δικαστές, ο πρώτος μάρτυρας που έδωσε αυτή την κατάθεση ήταν ο Αίσιος, ο αδερφός του ενάγοντος. Τώρα το αρνείται, επειδή έχει συμμαχήσει στην αγωγή με τον Άφοβο· αλλά τότε έδωσε αυτή την κατάθεση μαζί με τους άλλους μάρτυρες, γιατί δεν ήθελε να ψευδομαρτυρήσει, ή να υποστεί τις κυρώσεις που αμέσως θα ακολουθούσαν) και 20: *προσκαλοῦμαι κατὰ Δήμωνος εἰς μαρτυρίαν, ὄντος αὐτῷ θείου καὶ κοινωνοῦ τῶν ἀδικημάτων, καὶ συγγράψας ταῦτ' ἐκέλευον μαρτυρεῖν, ἃ νῦν διώκει τῶν ψευδομαρτυριῶν. οὗτος δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀπειναισχύνει, τοῦ δὲ διαιτητοῦ κελεύοντος μαρτυρεῖν ἢ ἐξομνύειν, ἐμαρτύρησε πάνυ μόγις* (= Κάλεσα τον Άφοβο να δώσει κατάθεση εναντίον του Δήμωνα, τον θείο και συνεργάτη του στα εγκλήματά του. Έγραψα την κατάθεση την οποία τώρα προσβάλλει ως ψευδή και τον πρόσταξα να δώσει κατάθεση σε αυτό. Στην αρχή αναισχυντα αρνήθηκε, αλλά, όταν ο διαιτητής και τον διέταξα να καταθέσει, ή να αρνηθεί το γεγονός με ὄρκο, κατέθεσε, οδυνηρώς ενάντια προς τη θέλησή του)) είναι το μοναδικό παράδειγμα για αυτό.

²¹ Βλ. Αισχίν. 1. 45: *αὐτὸ μὲν γὰρ τοῦνομα τοῦ ἔργου ὃ ἔπραττε πρὸς τοῦτον, οὐκ ἐγγράφω, οὐδ' ἄλλο γέγραφα οὐδὲν ὃ ἐπιζημιόν ἐστιν ἐκ τῶν νόμων τῷ τάληθῃ μαρτυρήσαντι· ἃ δὲ ἐστὶν ὑμῖν τε ἀκοῦσαι γνώριμα, ἀκίνδυνά τε τῷ μαρτυροῦντι καὶ μὴ αἰσχρά, ταῦτα γέγραφα* (= Γιατί δεν καταγράφω το πραγματικό όνομα του πράγματος που ο Μισγόλας συνήθιζε να κάνει σε αυτόν, ούτε έχω γράψει τίποτα άλλο που νομικά θα ενοχοποιούσε κάποιον που έχει καταθέσει την αλήθεια. Αλλά έχω καταγράψει αυτά που δεν θα είναι νέα σε εσάς, όταν τα ακούσετε, και δεν θα περιλαμβάνουν κανένα κίνδυνο ούτε ατίμωση για τον μάρτυρα)· για μαρτυρική κατάθεση, όμως, που ενοχοποιεί τον μάρτυρα π.χ. Αισχίν. 1. 115: *εἰληφῶς ἠλέγχθη παρὰ Λευκωνίδου τοῦ Φιλωτάδου κηδεστοῦ διὰ Φιλῆμονος τοῦ ὑποκριτοῦ εἴκοσι μνᾶς, ἃς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς Φιλοξένην ἀνήλωσε τὴν εταίραν, καὶ προῦδωκε τὸν ἀγῶνα, καὶ τὸν ὄρκον ἐπιώρκησεν. ὅτι δ' ἀληθῆ λέγω, κάλει μοι Φιλῆμονα τὸν δόντα τὸ ἀργύριον καὶ Λευκωνίδην τὸν Φιλωτάδου κηδεστήν, καὶ τῶν συνθηκῶν ἀνάγνωθι τὰ ἀντίγραφα, καθ' ἃς τὴν πρᾶσιν ἐποίησατο τοῦ ἀγῶνος* (= όμως, έχει αποδειχθεί ότι έλαβε εικόσι μνες από τον Λευκωνίδη, τον αδερφό της συζύγου του Φιλωτάδου, μέσω του Φιλῆμονος, του ηθοποιού, τα οποία χρήματα ξόδεψε γρήγορα για την εταίρα, Φιλοξένη. Και, έτσι, επιώρκησε και άφησε την υπόθεση. Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια, παρακαλώ κάλεσε τον Φιλῆμονα, που έδωσε τα χρήματα, και τον Λευκωνίδη, τον αδερφό της συζύγου του Φιλωτάδου, και διάβασε το αντίγραφο της συμφωνίας, με την οποία επέφερε την πώληση της υπόθεσης).

²² Υπερ.2.12: *ἔπειτα δέ, ὡσπερ τοῖς τῶν ψευδομαρτυρίων δις ἠλωκόσιν δεδώκατε ὑμεῖς τὸ τρίτον μὴ μαρτυρεῖν μηδ' οἷς ἂν παραγένωνται, ἵνα μηδενὶ τῶν πολιτῶν ἢ τὸ ὑμέτερον πλῆθος αἴτιον τοῦ ἠτιμῶσθαι, ἀλλ' αὐ[τῶ]ς α[ὐ]τῶ, ἂν μὴ παύηται τὰ ψευδῆ μαρτυρῶν, οὕτω καὶ τοῖς ἠλωκόσι παρανόμων ἕξεστιν μηκέτι γράφειν, εἰ δὲ μή, δηλόν ἐστιν ὅτι ἰδίου τινὸς ἕνεκα τοῦτο ποιοῦσιν* (= Και, δεύτερον, συγκρίνετε την περίπτωση του ψευδομάρτυρα. Αν οι άνθρωποι έχουν καταδικαστεί δύο φορές για αυτό, τους έχετε επιτρέψει να μην καταθέτουν τρίτη φορά, ακόμα και για γεγονότα στα οποία ήταν παρόντες, ώστε, αν κάποιος χάσει τα πολιτικά του δικαιώματα, η ευθύνη θα είναι, όχι του κόσμου, αλλά του ίδιου του ανθρώπου, επειδή συνέχισε να είναι ψευδομάρτυρας. Παρόμοια, αυτοί που είναι καταδικασμένοι για παράνομες προτάσεις δεν πρέπει να φέρνουν προτάσεις στο μέλλον. Αν το κάνουν, ξεκάθαρα παρακινούνται από κάποιο προσωπικό κίνητρο).

παρευρισκόμενοι, αν επρόκειτο για κάτι απρόοπτο.²³ Η κατηγορία των ειδικών μαρτύρων, γιατρών για παράδειγμα, δεν υπήρχε στην κλασική Αθήνα.²⁴

Ο διάδικος μπορούσε να καλέσει έναν απρόθυμο μάρτυρα να επιβεβαιώσει την κατάθεση που είχε προετοιμάσει για αυτόν ή να αρνηθεί με όρκο (*έξωμοσία*).²⁵ Στην *έξωμοσία* ο μάρτυρας δήλωνε απλώς ότι δεν ήταν παρών στο γεγονός ή ότι δεν γνώριζε τίποτα για το ζήτημα.²⁶ Ωστόσο, μερικοί μελετητές έχουν υποστηρίξει ότι ο μάρτυρας είχε τη δυνατότητα να δηλώσει ότι το ζήτημα ήταν κάπως διαφορετικό σε σχέση με αυτό που δηλωνόταν στην κατάθεση· τα χωρία, όμως, από τους δικανικούς λόγους που δείχνουν ότι διάδικοι συντάσσουν καταθέσεις με την ελπίδα να τις αποδεχτεί ο μάρτυρας²⁷ φανερώνουν ότι ο τελευταίος μπορούσε μόνο είτε να αποδεχτεί την κατάθεση είτε να την απορρίψει.²⁸

---

²³ Ισαί. 3. 19: *ἴστε γὰρ πάντες ὡς ὅταν μὲν ἐπὶ προδήλους πράξεις ἴωμεν, ἄς δεῖ μετὰ μαρτύρων γενέσθαι, τοὺς οἰκειοτάτους καὶ οἷς ἂν τυγχάνωμεν χρώμενοι μάλιστα, τοὺτους παραλαμβάνειν εἰώθαμεν ἐπὶ τὰς πράξεις τὰς τοιαύτας, τῶν δὲ ἀδήλων καὶ ἐξαίφνης γιγνομένων τοὺς προστυχόντας ἕκαστοι μάρτυρας ποιοῦμεθα* (= Όλοι γνωρίζετε ότι, όταν πηγαίνουμε σε μία σκόπιμη πράξη, που απαιτεί την παρουσία μαρτύρων, συνήθως παίρνουμε μαζί μας τους πιο κοντινούς μας γνωστούς και τους πολύ καλούς μας φίλους ως μάρτυρες για τέτοιες πράξεις, αλλά για απρόβλεπτες πράξεις, που γίνονται ξαφνικά, πάντα καλούμε για κατάθεση οποιαδήποτε άτομα τύχει να είναι παρόντες).

²⁴ Βλ. Δημ. 54. 11-12: *μετὰ ταῦτα δὲ τῶν μὲν οἰδημάτων τῶν ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῶν ἐλκῶν, οὐδὲν ἔφη φοβεῖσθαι λίαν ὁ ἰατρός, πυρετοὶ δὲ παρηκολούθουν μοι συνεχεῖς καὶ ἀλγήματα, ὅλου μὲν τοῦ σώματος πάνυ σφοδρὰ καὶ δεινὰ, μάλιστα δὲ τῶν πλευρῶν καὶ τοῦ ἥτρου, καὶ τῶν σιτίων ἀπεκεκλείμην. καὶ ὡς μὲν ὁ ἰατρός ἔφη, εἰ μὴ κάθαρσις αἵματος αὐτομάτη μοι πάνυ πολλὴ συνέβη περιωδῶν τ' ὄντι καὶ ἀπορουμένων ἤδη, κἂν ἔμπροσθεν γενόμενος διεφθάρην· νῦν δὲ τοῦτ' ἔσωσε τὸ αἷμ' ἀποχωρήσαν. Ὡς οὖν καὶ ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, καὶ παρηκολούθησέ μοι τοιαύτη νόσος ἐξ ἧς εἰς τοῦσχατον ἤλθον, ἐξ ὧν ὑπὸ τούτων ἔλαβον πληγῶν, λέγε τὴν τοῦ ἰατροῦ μαρτυρίαν καὶ τὴν τῶν ἐπισκοποῦντων* (= Μετά, παρά τα οιδήματα στο πρόσωπο και τους μώλωπες, ο γιατρός μου είπε ότι δεν ανησυχούσε πολύ, ακολούθησαν συνεχείς πυρετοὶ και δυνατοὶ και οξείες πόνοι σε ὅλο μου το σώμα, αλλά ειδικά στα πλευρά μου και στο στομάχι μου, και δεν μπορούσα να φάω. Πραγματικά, ο γιατρός είπε ότι, αν μία μεγάλη αιμορραγία δεν είχε συμβεῖ ξαφνικά, ενώ ο πόνος μου ήταν πολύ έντονος και οι παρόντες ήταν σε απόγνωση, θα είχα πεθάνει από το πύον· αλλά, ὅπως ήταν, αυτή η απώλεια αἵματος με ἔσωσε. Για να αποδείξω, τώρα, ότι αυτές οι δηλώσεις μου είναι αληθείς, και ότι από τα χτυπήματα που αυτοὶ οι ἄνθρωποι μου ἔδωσαν εκεί προέκυψε μία ασθένεια τόσο σοβαρή που με ἔφτασε στο σημείο του θανάτου, διάβασε τις καταθέσεις του γιατροῦ και εκείνων που ἤρθαν να με δουν). Σύμφωνα με τον Bonner 1905, 80 ο γιατρός αυτού του χωρίου είναι ο πρώτος ειδικός μάρτυρας.

²⁵ Π.χ. Δημ. 45. 60 (βλ. κατ., υποσ. 167). Η λέξη που χρησιμοποιείται είναι συνήθως το ρήμα *ἐξομνῆναι*, ενώ στον Αισχίν. 1. 67 χρησιμοποιείται το ρήμα *ἀπομνῆναι*. Έχουν σωθεῖ μόνο τρία παραδείγματα *έξωμοσίας*: Ισαί. 9. 18, Αισχίν. 1. 67 και Δημ. 45. 60. Σύμφωνα με τον Δημ. 29. 20 (βλ. αν., υποσ. 20) ο *διαιτητής* μπορούσε να διατάξει έναν απρόθυμο μάρτυρα να καταθέσει ή να αρνηθεί με όρκο.

²⁶ Πολυδ. 8. 37: *ἔδει δὲ αὐτὸν ἢ μαρτυρεῖν ἢ ἐξομῶσασθαι ὡς οὐκ εἶδείη ἢ μὴ παρείη ἢ χιλίας ἀποτίνειν* (= Έπρεπε είτε να καταθέσει ή να ορκιστεί ότι δεν γνώριζε ή ότι δεν ήταν παρών ή να πληρώσει χιλίες δραχμές) και 55: *ἐξὼμνυντο δὲ καὶ οἱ κληθέντες μάρτυρες εἰ φάσκοιεν μὴ ἐπίστασθαι ἐφ' ἃ ἐκαλοῦντο* (= Εκείνοι που καλούνταν ως μάρτυρες, αν ισχυρίζονταν ότι δεν γνώριζαν αυτά που καλούνταν να υποστηρίξουν, επίσης ορκίζονταν). Τα κείμενα και οι αγγλικές μεταφράσεις τους αντλήθηκαν από τον Carey 1995, 114 με ορισμένες διαφοροποιήσεις στην ελληνική απόδοση.

²⁷ Αισχίν. 1. 67: *Οὐκοῦν καὶ αὐτὸν ὑμῖν καλῶ τὸν Ἡγήσανδρον. γέγραφα δ' αὐτῷ μαρτυρίαν κοσμιωτέραν μὲν ἢ κατ' ἐκεῖνον, μικρῶ δὲ σαφεστέραν ἢ τῷ Μισγόλῳ. οὐκ ἄγνωσθ' ὅτι ἀπομειται καὶ ἐπιорκήσει* (= Τώρα, θα καλέσω τον ίδιο τον Ηγήσανδρο για εσάς. Έχω γράψει για αυτόν μία

Αν, όμως, ένας (σημαντικός ή ζωτικής σημασίας) μάρτυρας δεν ήταν πρόθυμος είτε να εμφανιστεί στην ακρόαση είτε, αν εμφανιζόταν, να επιβεβαιώσει την κατάθεση ή να αρνηθεί με όρκο²⁹ ο διάδικος είχε στη διάθεσή του τρεις τρόπους με τους οποίους μπορούσε να ασκήσει πίεση στον απρόθυμο μάρτυρα. Σημειώνεται ότι υπάρχουν παραδείγματα (εχθρικών) μαρτύρων που στο τέλος πείστηκαν.³⁰ Ο

κατάθεση που είναι πολύ ικανοποιητική για έναν άνθρωπο του χαρακτήρα του, αλλά λίγο παραπάνω σαφής από αυτή που έγραφα για τον Μισγόλα. Γνωρίζω απόλυτα ότι θα αρνηθεί να ορκιστεί, και αυτή τη στιγμή θα ψευδομαρτυρήσει) και Δημ. 54. 26: *εποίησαν μὲν ἔξω μέσων νυκτῶν τὴν ὥραν, οὔτε τὰς μαρτυρίας ἀναγιγνώσκουν ἐθέλοντες, οὔτ' ἀντίγραφα διδόναι, τῶν τε παρόντων ἡμῖν καθ' ἑν' οὕτωςι πρὸς τὸν λίθον ἄγοντες καὶ ἐξορκοῦντες, καὶ γράφοντες μαρτυρίας οὐδὲν πρὸς τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἐξ' ἐταίρας εἶναι παιδίον αὐτῶ τοῦτο καὶ πεπονθέναι τὰ καὶ τά, ἃ μὰ τοὺς θεοὺς, ἄνδρες δικασταί, οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἐπετίμα τῶν παρόντων καὶ ἐμίσει, τελευτῶντες δὲ καὶ αὐτοὶ ἑαυτούς (= Παρέτειναν τον χρόνο μέχρι μετά τα μεσάνυχτα, αρνούμενοι να διαβάσουν τις καταθέσεις ή να δώσουν αντίγραφα· οδηγώντας στον βωμό έναν κάθε φορά από τους μάρτυρές μας, που ήταν παρόντες, και βάζοντάς τους να ορκιστούν· γράφοντας καταθέσεις που δεν είχαν σχέση με την υπόθεση (για παράδειγμα 'ότι ο Κτησίας ήταν γιος του Κόνωνα από μια εταίρα, και ότι έχει αντιμετωπίσει αυτά και αυτά') — μία σειρά ενεργειών, άνδρες δικαστές, που, σας διαβεβαιώνω, μα τους θεούς, προκάλεσε κακία και απέχθεια στο μυαλό καθενός που ήταν παρών· και τελικά σιγήθηκαν και οι ίδιοι τους εαυτούς τους).*

²⁸ Βλ. Harrison 1971, 143-144 και Carey 1995. Για μια διαφορετική άποψη βλ. Thür 2005, 157.

²⁹ Λυκούργ. Λεωκρ. 20: *οὐ γὰρ ἀγνοεῖτε, ὦ ἄνδρες, οὔτε τὰς παρασκευὰς τῶν κρινομένων οὔτε τὰς δεήσεις τῶν ἐξαιτουμένων, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπίστασθε ὅτι χρημάτων ἔνεκα καὶ χάριτος πολλοὶ ἐπέισθησαν τῶν μαρτύρων ἢ ἀννημονεῖν ἢ μὴ ἔλθειν ἢ ἑτέραν πρόφασιν εὐρεῖν. ἀξιοῦτε οὖν τοὺς μάρτυρας ἀναβαίνειν καὶ μὴ ὀκνεῖν, μηδὲ περὶ πλείονος ποιεῖσθαι τὰς χάριτας ὑμῶν καὶ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀποδιδόναι τῇ πατρίδι τάληθῆ καὶ τὰ δίκαια, καὶ μὴ λείπειν τὴν τάξιν αὐτὴν μηδὲ μμεῖσθαι Λεωκράτην, ἢ λαβόντας τὰ ἱερά κατὰ τὸν νόμον ἐξομῶσασθαι. ἐὰν δὲ μηδέτερον τούτων ποιῶσιν, ὑπερ ὑμῶν καὶ τῶν νόμων καὶ τῆς δημοκρατίας κλητεύσομεν αὐτούς (= Γνωρίζετε καλά, κύριοι, τα κόλπα των εναγόμενων και τα αιτήματα που γίνονται από άλλους που ζητούν χάρη από αυτούς. Γνωρίζετε επίσης καλά ότι η επιθυμία για δωροδοκίματα και χάρες κάνουν πολλούς μάρτυρες να ξεχάσουν αυτά που γνωρίζουν, να μην εμφανιστούν, ή να επινοήσουν κάποια άλλη δικαιολογία. Ζητήστε, επομένως, από τους μάρτυρες να ανεβαίνουν χωρίς δισταγμό και να μην κάνουν χάρες για το συμφέρον το δικό σας και της πολιτείας. Ζητήστε τους να αποπληρώσουν στην πατρίδα τους το χρέος της αλήθειας και της δικαιοσύνης, που οφείλουν, και να μην ακολουθήσουν το παράδειγμα του Λεωκράτη αποτυγχάνοντας σε αυτό το καθήκον. Διαφορετικά, αφήστε τους να αρνηθούν με όρκο με τα χέρια τους πάνω στη θυσία. Αν απορρίψουν και τις δύο αυτές εναλλακτικές, θα τους κλητεύσουμε προς όφελος δικό σας, των νόμων μας και της δημοκρατίας μας).*

³⁰ Δημ. 57. 14: *Καὶ ταῦθ' ὡς ἀληθῆ λέγω, καὶ ὅτι οὔτ' ἐδόθη ἢ ψῆφος ἐν ἅπασι πλείους τ' ἐγένοντο τῶν ἐψηφισμένων, μάρτυρας ὑμῖν παρέξομαι. συμβαίνει δὲ μοι περὶ τούτων τῶν μὲν φίλων ἢ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων μηδένα μάρτυρα παρεῖναι, διὰ τε τὴν ὥραν καὶ διὰ τὸ μηδένα παρακαλέσαι, αὐτοῖς δὲ τοῖς ἡδίκηκόσι με χρῆσθαι μάρτυσιν. ἃ οὖν οὐ δυνήσονται ἔξαρνοι γενέσθαι, ταῦτα γέγραφ' αὐτοῖς (= Για να αποδείξω ότι διατυπώνω την αλήθεια για αυτό — ότι η ψηφοφορία δεν έγινε, όταν όλοι ήταν παρόντες, και ότι οι ψήφοι ήταν περισσότεροι από εκείνους που ψήφισαν — θα φέρω ενώπιόν σας μάρτυρες. Συμβαίνει να μην έχω κοντά μου κανέναν φίλο μου ή κάποιον άλλον Αθηναίο, για να είναι μάρτυράς μου σχετικά με αυτά τα γεγονότα, καθώς ήταν τόσο αργά και δεν είχα ζητήσει από κανέναν να είναι παρών, αλλά αναγκάζομαι να καλέσω ως μάρτυρες αυτούς ακριβώς τους ανθρώπους που με έχουν βλάψει. Έχω, επομένως, γράψει για αυτούς δηλώσεις τις οποίες δεν θα μπορέσουν να αρνηθούν) και Ισαί. 9. 18: *ὡς δὲ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, ἴσως μὲν καὶ Ἀραφηνίων καὶ πολλοὶ τῶν τότε συγγεωροῦντων μαρτυρήσειαν ἂν μοι, διαρρηθὴν δὲ περὶ τηλικούτου πράγματος οὐκ ἂν ἔχοιμι ὅπως ὑμῖν παρασχοίμην. καὶ γὰρ αὐτὸν τυπτόμενον ἰδὼν Ἱεροκλῆς, ὁ τὸ γραμματεῖον φάσκων παρ' ἑαυτῶ τεθῆναι, οἶδ' ὅτι οὐκ ἂν ἐθελήσειε μαρτυρῆσαι ἐναντία ταῖς διαθήκαις αἷς αὐτὸς ἀποφαίνει. ὁμως μέντοι καὶ κάλει Ἱεροκλέα, ἵνα ἐναντίον τούτων μαρτυρήσῃ ἢ ἐξομῶσθαι. ΕΞΩΜΟΣΙΑ (= Ότι, συνεπώς, η ιστορία είναι αληθής, πολλοί από τους Αραφηνίους, που όργωναν τη γη τους τότε, πιθανόν θα κατέθεταν για εμένα, αλλά δεν θα μπορούσα να βρω κανέναν να δώσει σαφή στοιχεία για ένα τόσο σοβαρό θέμα. Ο Ιεροκλής, ο άνθρωπος που ισχυρίζεται ότι η διαθήκη κατατέθηκε σε αυτόν, είδε τον Ευθυκράτη να χτυπά, αλλά είμαι σίγουρος ότι δεν θα ήταν πρόθυμος να καταθέσει εις βάρος της διαθήκης που αυτός ο ίδιος**

πρώτος τρόπος, λοιπόν, άσκησης πίεσης σε έναν απρόθυμο μάρτυρα ήταν η διαδικασία του κλητεύειν. Ο διάδικος μπορούσε να κλητεύσει (κλητεύω) τον μάρτυρα που ούτε επιβεβαίωσε την κατάθεση ούτε την αρνούσαν με όρκο και να καλέσει τον κήρυκα να δημοσιοποιήσει ότι ο τελευταίος είχε κλητευθεί (έκκλητεύω).³¹ Στον μάρτυρα επιβαλλόταν αυτόματα πρόστιμο χιλίων δραχμών στην πολιτεία, μόλις ο διάδικος προχωρούσε στην επίσημη κλήτευση, κάτι που επίσης δημοσιοποιούσε ο κήρυκας.³² Το πρόστιμο πιθανόν πήγαινε στην πολιτεία, ακόμα και αν επρόκειτο για ιδιωτική υπόθεση.³³ Ο δεύτερος τρόπος άσκησης πίεσης σε έναν απρόθυμο μάρτυρα ήταν η δίκη λιπομαρτυρίου.³⁴ Αν επρόκειτο για υπόθεση που υπέκειτο σε διαιτησία, ήταν στην κρίση του διαιτητοῦ να αναβάλει την απόφασή του, μέχρι να ολοκληρωθεί η δίκη λιπομαρτυρίου. Αν, όμως, ο διαιτητής επέλεγε να μην αναβάλει και να εκδώσει απόφαση, ο διάδικος δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο θέμα ως στοιχείο στην ενδεχόμενη δίκη αργότερα, δεδομένου ότι δεν επιτρεπόταν να

παρουσιάζει. Αλλά για όλα αυτά, κάλεσε τον Ιεροκλή, για να καταθέσει ενώπιον του δικαστηρίου ή, αλλιώς, να ορκιστεί ότι δεν γνωρίζει το γεγονός. ΟΡΚΟΣ ΑΓΝΟΙΑΣ).

³¹ Π.χ. Δημ. [59]. 28: τὸν δ' Ἰππαρχὸν αὐτὸν ὑμῖν καλῶ, καὶ ἀναγκάσω μαρτυρεῖν ἢ ἐξόμνησθαι κατὰ τὸν νόμον, ἢ κλητεύσω αὐτόν (= Θα καλέσω, όμως, τον ίδιο τον Ἰππαρχο και θα τον αναγκάσω είτε να καταθέσει ή να αρνηθεί με όρκο, ή θα τον κλητεύσω) και Αισχίν. 2. 68: κάλει δε μοι Ἀμύντορα Ἐρχία, καὶ ἐκκλητεύε, ἐὰν μὴ θέλῃ δευρὶ παρεῖναι (= Τώρα, παρακαλώ, κάλεσε τον Ἀμύντορα από τον δήμο της Ἐρχίας· αν δεν έρθει εδώ εκουσίως, κλήτευσέ τον).

³² Αισχίν. 1. 46: ἐὰν δὲ προαιρήται ἐκκλητευθῆναι μᾶλλον ἢ τάληθῆ μαρτυρεῖν, ὑμεῖς τὸ ὄλον πρᾶγμα συνίδετε. εἰ γὰρ ὁ μὲν πράζας αἰσχυνεῖται καὶ προαιρήσεται χιλίας μᾶλλον δραχμὰς ἀποτεῖσαι τῷ δημοσίῳ, ὥστε μὴ δεῖξαι τὸ πρόσωπον τὸ ἑαυτοῦ ὑμῖν ... (= αλλά αν προτιμά να κλητευθεί παρά να καταθέσει την αλήθεια, όλη η υπόθεση θα γίνει φανερή σε εσάς. Γιατί αν ο άνθρωπος που έκανε κάτι θα ντραπεί και θα προτιμήσει να πληρώσει χίλιες δραχμές στο δημόσιο παρά να δείξει το πρόσωπό του ενώπιόν σας ...).

³³ Το μοναδικό παράδειγμα ιδιωτικής υπόθεσης στην οποία χρησιμοποιείται ή στην προκειμένη περίπτωση αναφέρεται ότι θα χρησιμοποιηθεί η διαδικασία του κλητεύειν είναι το εξής: Δημ. 32. 30: τεκμήριον δέ· ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτὸν κλητεύσω, σὺ δ' οὔτε κατηγγύησας οὔτε νῦν κλητεύσεις (= Εδώ είναι μία απόδειξη για αυτό. Θα τον καλέσω ως μάρτυρα· εσύ, Ζηνόθεμη, δεν ζήτησες εγγύηση από αυτόν, ούτε τώρα τον καλείς (ως μάρτυρα)). Οι υπόλοιπες έξι (δημόσιες) υποθέσεις στις οποίες χρησιμοποιείται ή υπονοείται η διαδικασία του κλητεύειν είναι οι εξής: Αισχίν. 1. 46, 2. 68, Δημ. 19. 176 και 198, [58]. 7 και 42, [59]. 28 και Λυκούργ. Λεωκρ. 20.

³⁴ Το μοναδικό στοιχείο που έχουμε για τη δίκη λιπομαρτυρίου είναι ο Δημ. [49]. 19-20: τοῦ μὲν γὰρ μαρτυρίαν με ἐμβαλέσθαι πρὸς τὸν διαιτητὴν παρεκρούσατο, φάσκων αἰεὶ μοι μαρτυρήσειν εἰς τὴν κυρίαν· ἐπειδὴ δ' ἡ δίαίτα ἦν, προσκληθεὶς ἀπὸ τῆς οἰκίας (οὐ γὰρ ἦν φανερός), ἔλιπε τὴν μαρτυρίαν πεισθεὶς ὑπὸ τούτου. τιθέντος δέ μου αὐτῷ τὴν δραχμὴν τοῦ λιπομαρτυρίου κατὰ τὸν νόμον, ὁ διαιτητὴς οὐ κατεδίητα, ἀλλ' ἀπιὼν ὄχγετο ἀποδιαιτήσας τούτου τὴν δίαίταν, ἐσπέρας ἤδη οὔσης. νυνὶ δὲ τῷ Ἀντιφάνει εἴληχα βλάβης ἰδίαν δίκην, ὅτι μοι οὔτ' ἐμαρτύρησεν οὔτ' ἐξωμόσατο κατὰ τὸν νόμον (= Το ότι δεν έβαλα την κατάθεση στον έχίνο ενώπιον του διαιτητή οφείλεται σε ένα κόλπο του Αντιφάνη, ο οποίος συνέχεια έλεγε ότι θα κατέθετε για εμένα την ημέρα που ορίστηκε η απόφαση· αλλά, όταν η ακρόαση ήταν σε εξέλιξη ενώπιον του διαιτητή, αν και κλητεύθηκε από το σπίτι του (γιατί εξαφανίστηκε), πείστηκε από τον Τιμόθεο να μην παρουσιαστεί ως μάρτυρας. Ενώ εγώ κατέβαλα μία δραχμή για αυτόν για την κατηγορία του ότι δεν εμφανίστηκε, όπως προβλέπει ο νόμος, ο διαιτητής δεν έβγαλε απόφαση εναντίον του εναγομένου, αλλά αποφάσισε υπέρ του, και μετά έφυγε, γιατί ήταν ήδη αργά. Τώρα, όμως, έχω κάνει μήνυση για χάρη μου για βλάβη εναντίον του Αντιφάνη, επειδή ούτε κατέθεσε για εμένα, ούτε αρνήθηκε με όρκο, όπως προβλέπει ο νόμος).

προσκομιστούν στη δίκη αποδεικτικά στοιχεία που δεν είχαν προσκομιστεί στη *δαιτησία*.³⁵ Ο τρίτος τρόπος άσκησης πίεσης σε έναν απρόθυμο μάρτυρα ήταν η *δίκη βλάβης*.³⁶ Πιθανόν η *δίκη βλάβης* διεξαγόταν μετά την ολοκλήρωση της αρχικής υπόθεσης, για να καθοριστεί ακριβώς και η βλάβη. Αν, τέλος, ο διάδικος επέλεγε τη *δίκη λιπομαρτυρίου* ή τη *δίκη βλάβης* και ο μάρτυρας καταδικαζόταν, πιθανόν δεν θα μπορούσε να ανατρέψει τη δική του καταδίκη στην αρχική υπόθεση ή να πετύχει να ανοίξει ξανά η υπόθεση (*ἀναδικία*), αν και έχει υποστηριχθεί και το αντίθετο.³⁷

Οι εξ ακοής μαρτυρίες αποκλείονταν, εκτός αν επρόκειτο για νεκρό.³⁸ Εξαιρέσεις αυτού του κανόνα αποτελούν ο Δημ. 41. 24³⁹ και ο 34. 11 και 46.⁴⁰

Μία άλλη εξαίρεση του παραπάνω κανόνα ήταν η περίπτωση των μαρτυριών των ατόμων που δεν μπορούσαν να εμφανιστούν στο δικαστήριο, για να επιβεβαιώσουν την κατάθεση, για λόγους υγείας ή απουσίας τους από την πόλη (*έκμαρτυρία*). Αυτές οι μαρτυρίες γράφονταν ενώπιον ενός ή περισσότερων μαρτύρων και αυτοί οι τελευταίοι εμφανίζονταν στο δικαστήριο, για να τις επιβεβαιώσουν.⁴¹

Υπήρχε, τέλος, αγωγή για βλάβη⁴² που προέκυπτε από ψευδή κατάθεση, η *δίκη ψευδομαρτυριών*. Οι *εξωμοσίες*,⁴³ οι *εκμαρτυρίες*, οι καταθέσεις για την

³⁵ Δημ. [49]. 19-20 (βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση).

³⁶ Το μοναδικό στοιχείο από τους δικανικούς λόγους που έχουμε για τη *δίκη βλάβης* είναι, και πάλι, ο Δημ. [49]. 19-20 (βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση). Βλ. Δημ. 29. 15 (βλ. αν., υποσ. 20), όπου αναφέρεται ότι ένας απρόθυμος μάρτυρας μπορούσε να αναγκαστεί να καταθέσει υπό τον φόβο μιας *δίκης*.

³⁷ Βλ. Harrison 1971, 139-143.

³⁸ Δημ. [46]. 7 (βλ. αν., υποσ. 17). Για εξ ακοής μαρτυρία για νεκρό π.χ. [43]. 36 (βλ. αν., υποσ. 16).

³⁹ Δημ. 41. 24 (βλ. κατ., υποσ. 148). Δεν γνωρίζουμε αν απιτράπηκε να παραδοθεί η εξ ακοής μαρτυρία, επειδή η μάρτυρας θα ήταν γυναίκα. Βλ. Harrison 1971, 145.

⁴⁰ Δημ. 34. 11 και 46 (βλ. κατ., υποσ. 95). Σύμφωνα με τον Harrison (1971, 145-146) ο Λάμπις ως όργανο του αντιδίκου του ομιλητή ήταν σχεδόν μέρος της αγωγής και, έτσι, σε αυτή την περίπτωση μπορεί να επιτρεπόταν να παραδοθούν εξ ακοής μαρτυρίες.

⁴¹ Ισαί. 3. 20-21: *παρὰ δὲ τῶν ἀσθενούντων ἢ τῶν ἀποδημῶν μελλόντων ὅταν τις ἐκμαρτυρίαν ποιῆται, τοὺς ἐπιεικεστάτους τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς ἡμῖν γνωριμωτάτους ἕκαστος ἡμῶν παρακαλεῖ μάλιστα, καὶ οὐ μεθ' ἑνὸς οὐδὲ μετὰ δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἂν μετὰ πλείστων δυνώμεθα τὰς ἐκμαρτυρίας πάντες ποιούμεθα, ἵνα τῷ τε ἐκμαρτυρήσαντι μὴ ἐξείη ὕστερον ἐξάρνω γενέσθαι τὴν μαρτυρίαν, ὑμεῖς τε πολλοῖς καὶ καλοῖς κάγαθοις ταῦτα μαρτυροῦσι πιστεύετε μᾶλλον* (= αλλά όταν πρόκειται για ερώτηση που περιλαμβάνει γραπτή κατάθεση από έναν μάρτυρα που είναι άρρωστος ή που πρόκειται να ταξιδέψει εκτός πόλης, καθένας από εμάς κλητεύει κατά προτίμηση τους πιο ευπόληπτους από τους συμπολίτες του και εκείνους που είναι περισσότερο γνωστοί σε εμάς, και εμείς πάντα έχουμε γράψει τις καταθέσεις παρουσία όχι ενός ή δύο μόνο αλλά όσο το δυνατόν περισσότερων μαρτύρων, για να αποκλείσουμε τον μάρτυρα από το να αρνηθεί τις καταθέσεις του κάποια στιγμή στο μέλλον, και για να δώσουμε στην κατάθεσή του περισσότερο βάρος ενώπιόν σας με τη σύμφωνη κατάθεση πολλών έντιμων ανθρώπων) και Δημ. [46]. 7 (βλ. αν., υποσ. 17). Π.χ. Δημ. 35. 20 (βλ. κατ., υποσ. 108).

⁴² Harrison 1971, 144. Βλ. Thür 2005, 162.

υποστήριξη μιας *διαμαρτυρίας*,⁴⁴ αλλά και οι εξ ακοής μαρτυρίες, επειδή ακριβώς ήταν εξ ακοής μαρτυρίες και δεν επιτρέπονταν,⁴⁵ υπέκειτο επίσης σε *δίκη ψευδομαρτυρίων*. Στην περίπτωση των *εκμαρτυριών* η αγωγή στρεφόταν εναντίον του μάρτυρα που έδωσε τη μαρτυρία, αν ο τελευταίος την αναγνώριζε, και εναντίον εκείνων που επιβεβαίωναν ότι την έδωσε, αν την αρνούσαν.⁴⁶ Στην εποχή του Δημοσθένη ο διάδικος έπρεπε πρώτα να γνωστοποιήσει επίσημα την πρόθεσή του να ασκήσει δίωξη στον μάρτυρα (*έπισκήπτεσθαι*) πριν να αρχίσει η ψηφοφορία των *δικαστών*.⁴⁷ Σχετικά με τις συνέπειες της *δίκης ψευδομαρτυριών* η υπόθεση μπορούσε να ανοίξει ξανά, αν, κατά μία άποψη, ακόμα και ένας μάρτυρας καταδικαζόταν,⁴⁸ ή αν, σύμφωνα με την πιο πιθανή άποψη, περισσότεροι των μισών μαρτύρων που

---

⁴³ Σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιείται το ρήμα *έπιорκεῖν*, ενώ αποφεύγεται η φράση *ψευδῆ μαρτυρεῖν* ή το ρήμα *ψευδομαρτυρεῖν*. Βλ. Harrison 1971, 144. Για μια διαφορετική άποψη βλ. Thür 2005, 157 και Todd 1990, 36.

⁴⁴ Π.χ. Ισαί. 2, 3, 6 και Δημ. [44]. Βλ. Thür 2005, 162 και Harrison 1971, 126-131.

⁴⁵ Δημ. [46]. 10: *Σκέψασθε τοίνυν τουτονὶ τὸν νόμον, ὃς κελεύει ὑπόδικους εἶναι τῶν ψευδομαρτυριῶν καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μαρτυρεῖ παρὰ τὸν νόμον. ΝΟΜΟΣ Ἔστω δὲ καὶ ὑπόδικος τῶν ψευδομαρτυριῶν ὁ μαρτυρήσας αὐτοῦ τούτου, ὅτι μαρτυρεῖ παρὰ τὸν νόμον· καὶ ὁ προβαλλόμενος κατὰ ταῦτά (= Τώρα, λάβετε υπ' ὄψιν αυτόν τον νόμο επίσης που ορίζει ότι αγωγή για ψευδομαρτυρία μπορεί επίσης να γίνει ακριβώς για αυτό, ότι, δηλαδή, κάποιος καταθέτει αντίθετα με τον νόμο. Ο ΝΟΜΟΣ Ο μάρτυρας θα υπόκειται σε αγωγή για ψευδομαρτυρία και βάσει του ότι καταθέτει αντίθετα με τον νόμο, και αυτός που θα τον παρουσιάσει θα υπόκειται επίσης στην ίδια ακριβώς αγωγή). Π.χ. [46]. 8: *Στέφανος τοίνυν οὔτοςί, οὐτ' εἰδῶς διαθήκας καταλιπόντα τὸν πατέρα ἡμῶν, οὕτε παραγενόμενος πώποτε διατιθεμένῳ τῷ πατρὶ ἡμῶν, ἀκούσας δὲ Φορμίωνος, μεμαρτύρηκεν ἀκοὴν τὰ ψευδῆ τε καὶ παρὰ τὸν νόμον (= Τώρα, ο Στέφανος εδώ, χωρίς να γνωρίζει ότι ο πατέρας μου άφησε διαθήκη ή να έχει ποτέ παρευρεθεί, όταν τη συνέταξε, αλλά έχοντας πει αυτό από τον Φορμίωνα, έχει δώσει εξ ακοής μαρτυρία, που είναι ψευδής, και το έχει κάνει αυτό αφηφώντας τον νόμο). Βλ. MacDowell 2015, 377, Thür 2005, 162 και Todd 1990, 37-38. Για μια διαφορετική άποψη βλ. Harrison 1971, 145.**

⁴⁶ Δημ. [46]. 7: *καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπισκήψεως τὴν τε μαρτυρίαν καὶ ἐκμαρτυρίαν ἀγωνίζεσθαι ἅμα, ἴν' ἐὰν μὲν ἀναδέχηται ὁ ἐκμαρτυρήσας, ἐκεῖνος ὑπόδικος ἢ τῶν ψευδομαρτυριῶν, ἐὰν δὲ μὴ ἀναδέχηται, οἱ μαρτυρήσαντες τὴν ἐκμαρτυρίαν (= και ο απών μάρτυρας και αυτός που υπέβαλε την κατάθεσή του θα υπόκεινται το ίδιο σε αγωγή με την ίδια καταγγελία, για να υπόκειται σε αγωγή για ψευδομαρτυρία ο πρώτος, αν αυτός αναγνώριζε την κατάθεσή του, και αυτός που υπέβαλε την κατάθεσή του, αν δεν την αναγνώριζε). Στον Ισαί. 3. 18 (*ὁ μὲν γὰρ ἐγγυᾶν μέλλων εἰς τὸν τριτάλαντον οἶκον, ὡς φησι, τὴν ἀδελφήν, διαπραττόμενος τηλικαῦτα ἔνα μάρτυρα παρεῖναι αὐτῷ Πυρετίδην προσεποιήσατο, καὶ τούτου ἐκμαρτυρίαν ἐπ' ἐκείνῃ τῇ δίκῃ παρέσχοντο οὗτοι ἡν Πυρετίδης οὐκ ἀναδέδεκται αὐτοῖς, οὐδὲ ὁμολογεῖ μαρτυρήσαι οὐδὲ εἰδέναι τούτων ἀληθῆς ὄν οὐδέν*) (= Ο άνθρωπος, που επρόκειτο να παντρεύει, σύμφωνα με τη δική του περιγραφή, την αδελφή του με κάποιον που είχε περιουσία τριών ταλάντων, όταν κανόνιζε ένα θέμα τόσης σημασίας, παρουσιάζει ότι μόνο ένας μάρτυρας ήταν παρών εκ μέρους του, πιο συγκεκριμένα, ο Πυρετίδης, του οποίου η γραπτή κατάθεση παρουσιάστηκε από την άλλη πλευρά στην προηγούμενη δίκη. Αυτή την κατάθεση ο Πυρετίδης έχει αρνηθεί και αρνείται να ομολογήσει ότι έκανε κάποια κατάθεση ή ότι γνωρίζει την αλήθεια όσων γεγονότων περιλαμβάνει αυτή)) δίνεται ένα παράδειγμα *έκμαρτυρίας*, στην οποία ο μάρτυρας που υποτίθεται ότι έδωσε την κατάθεση αρνήθηκε ότι την έδωσε.*

⁴⁷ Αριστ. Αθ. Πολ. 68. 4: *ἐπειδὴν δὲ διαψηφίζεσθαι μέλλωσιν οἱ δικασταί, ὁ κήρυξ ἀγορεύει πρῶτον ἂν ἐπισκήπτωνται οἱ ἀντίδικοι ταῖς μαρτυρίαις· οὐ γὰρ ἔστιν ἐπισκήψασθαι ὅταν ἄρξωνται διαψηφίζεσθαι (= Και όταν οι δικαστές ήταν έτοιμοι να βγάλουν την ετυμηγορία τους, ο κήρυκας πρώτα ρωτούσε αν οι διάδικοι επιθυμούν να αμφισβητήσουν τις καταθέσεις των μαρτύρων' γιατί δεν επιτρέπεται να τις αμφισβητήσουν, αφού η ψηφοφορία έχει αρχίσει).*

⁴⁸ Ισαί. 11. 46: *κελεύει δ' ὁ νόμος, ἐὰν ἀλῶ τις τῶν ψευδομαρτυριῶν, πάλιν ἐξ ἀρχῆς εἶναι περὶ αὐτῶν τὰς λήξεις (= και ο νόμος ορίζει ότι, αν υπάρχει κάποια καταδίκη για ψευδομαρτυρία, οι αιτήσεις για τη διεκδίκηση μιας κληρονομιάς πρέπει να γίνουν ξανά).*

κέρδισε τη δίκη καταδικάζονταν.⁴⁹ Κάποιος που καταδικαζόταν τρεις φορές για ψευδομαρτυρία οδηγούνταν σε πλήρη *ατιμία*.⁵⁰ Οι (ένας ή δύο) μάρτυρες σε μία κλήτευση (*κλητήρες*) που κατέθεταν ψευδώς ότι είχε γίνει η κλήτευση μπορούσαν να εναχθούν με *γραφή ψευδοκλητείας*: η ποινή καθοριζόταν από το δικαστήριο, αλλά αν κάποιος καταδικαζόταν τρεις φορές για αυτό το αδίκημα οδηγούνταν σε *ατιμία*.⁵¹ Ο διάδικος που προσκόμιζε ψευδή ή παράνομη μαρτυρία μπορούσε να εναχθεί με *δίκη*

---

⁴⁹ Πλ. Νόμ. 937 C-D: *ὁπόσων δ' ἂν μαρτυρία ἄλωσι δίκη ψευδῆ δοξάντων μαρτυρεῖν καὶ τὴν νίκην τῶ ἐλόντι πεποικέναι, ἐὰν τῶν τοιούτων ὑπὲρ ἤμισυ μαρτυριῶν καταδικασθῶσι τινες, τὴν κατὰ ταύτας ἀλοῦσαν δίκην ἀνάδικον γίνεσθαι, ἀμφισβήτησιν δ' εἶναι καὶ διαδικασίαν εἴτε κατὰ ταύτας εἴτε μὴ ἢ δίκη ἐκρίθη, ὁπότερος δ' ἂν κριθῆ, ταύτη γινέσθω τὸ τέλος τῶν ἐμπροσθεν δικῶν* (= Στην περίπτωση όλων αυτών των οποίων οι καταθέσεις κρίνονται ψευδείς στη δίκη, — κρίνεται ότι έχουν παρουσιάσει ψευδομάρτυρες και, συνεπώς, έχουν επιφέρει τη νίκη του νικητή, — αν περισσότερες από τις μισές μαρτυρίες κρίνονται ψευδείς, η αγωγή που αποτυγχάνει εξαιτίας τους θα ακυρώνεται, και θα διεξάγεται συζήτηση και δίκη για το αν η αγωγή κρίθηκε ή όχι βάσει των εν λόγω καταθέσεων και με την ετυμηγορία που θα δοθεί τότε, οποιοδήποτε από τα δύο κριθεί, θα καθορίζεται οριστικά το αποτέλεσμα των προηγούμενων αγωγών). Βλ. Σχόλ. στο σημείο: *ἀνάδικος κρίσις· εἰ ἐάλωσαν ἦτοι πάντες οἱ μάρτυρες ψευδομαρτυριῶν ἢ ὑπερημίσεις, ἐκρίνετο ἄνωθεν ἢ δίκη. οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἀγῶνων ἐγίνοντο ἀνάδικοι αἱ κρίσεις, ἀλλ', ὡς φησι Θεόφραστος ἐν ζ' Νόμων, ἐπὶ μόνῃς ξενίας καὶ ψευδομαρτυριῶν καὶ κλήρων* (= υπόθεση που δικάζεται ξανά αν καταδικάστηκαν, δηλαδή, όλοι οι μάρτυρες για ψευδομαρτυρία ή περισσότεροι των μισών, δικαζόταν από την αρχή η υπόθεση. Όμως, δεν δικάζονταν ξανά όλες οι υποθέσεις, αλλά, όπως λέει ο Θεόφραστος στο έκτο βιβλίο των *Νόμων*, μόνο οι υποθέσεις για τους ξένους που είχαν σφετεριστεί τα πολιτικά δικαιώματα, οι υποθέσεις για ψευδομαρτυρία και οι κληρονομικές υποθέσεις). Το τελευταίο κείμενο αντλήθηκε από τον Harrison 1971, 194 και η μετάφραση δική μου. Δεν γνωρίζουμε, όμως, με βεβαιότητα αν η παραπάνω αναφορά ήταν για την Αθήνα.

⁵⁰ Υπερ. 2. 12 (βλ. αν., υποσ. 22).

⁵¹ Δημ. [53]. 15 και 17-18: *ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ὁ ἀπρόσκλητόν μου ἐξακοσίων καὶ δέκα δραχμῶν δίκην καταδικασάμενος καὶ ψευδεῖς κλητήρας ἐπιγραφάμενος ... ὅτε δὲ τιμωρεῖσθαι ὤμην δεῖν, καὶ ἐκτείσας τῶ δημοσίῳ τὸ ὄφλημα, ἐπειδὴ ἐπυθόμην τὴν ἐπιβολήν, ἐβάδιζον ἐπὶ τὸν κλητήρα τὸν ὁμολογοῦντα κεκλητευκέναι τὸν Ἀρεθοῦσιον τῆς ψευδοκλητείας κατὰ τὸν νόμον καὶ ἀνακεκριμένου γὰρ ἤδη μου κατ' αὐτοῦ τὴν τῆς ψευδοκλητείας γραφὴν καὶ μέλλοντος εἰσιέναι εἰς τὸ δικαστήριον ... ἡμέραις δ' οὐ πολλαῖς ὕστερον εἰσελθὼν εἰς τὸ δικαστήριον πρὸς ἡμέραν διαμετρημένην, καὶ ἐλέγχας αὐτὸν τὰ ψευδῆ κεκλητευκότα καὶ τὰ ἄλλα ὅσα εἴρηκα ἠδικηκότα, εἶλον. καὶ ἐν τῇ τιμῇσει βουλομένων τῶν δικαστῶν θανάτου τιμῆσαι αὐτῶ, ἐδεήθην ἐγὼ τῶν δικαστῶν μηδὲν δι' ἐμοῦ τοιοῦτον πράξαι, ἀλλὰ συνεχόρησα ὄσουπερ αὐτοὶ ἐτιμῶντο, τάλαντου (= Και ακόμα, αυτός που είχε εξασφαλίσει δικαστική απόφαση εναντίον μου για εξακόσιες δέκα δραχμές, ενώ δεν είχε επιδοθεί σε εμένα καμία κλήτευση, και είχε γράψει ονόματα ψευδομαρτύρων στην κλήτευση ... Θεώρησα ότι ήταν υποχρέωσή μου να τον εκδικηθώ, και αφού πλήρωσα την οφειλή στο δημόσιο ακούγοντας για το πρόστιμο, συνέχισα και έκανα μήνυση σε αυτόν που ομολόγησε ότι με είχε κλητεύσει, για να εμφανιστώ, (αυτός είναι ο Αρεθοῦσιος), με την κατηγορία της ψευδούς κλήτευσης, όπως ορίζει ο νόμος και Όταν είχα φέρει τη μήνυσή μου σε αυτόν για ψευδή κλήτευση στην προκαταρκτική ακρόαση και επρόκειτο να φέρω την υπόθεση στο δικαστήριο ... Λίγες μέρες μετά, πήγα στο δικαστήριο μία ημέρα που ήταν χωρισμένη σε μέρη για έναν αριθμό υποθέσεων, και αποδεικνύοντας ότι είχε επιβεβαιώσει την κλήτευση ψευδώς και ήταν ένοχος για όλα τα άλλα εγκλήματα που έχω αναφέρει, κέρδισα την καταδίκη. Όταν καταλήξαμε να καθορίσουμε την ποινή, οι δικαστές επιθυμούσαν να επιβάλουν τη θανατική ποινή σε αυτόν, αλλά τους παρακάλεσα να μην κάνουν κάτι τέτοιο με μία υπόθεση που φέρνω εγώ, και συμφώνησα στο πρόστιμο του ενός τάλαντου, που πρότειναν οι ίδιοι) και Ανδοκ. 1. 74: *καὶ ὁπόσοι ... τρις ψευδομαρτυριῶν ἢ τρις ψευδοκλητείας ὄφλοιεν ... οὗτοι πάντες ἄτιμοι ἦσαν τὰ σώματα, τὰ δὲ χρήματα εἶχον* (= και όλοι αυτοί που ... καταδικάστηκαν τρεις φορές για ψευδομαρτυρία ή για ψευδή επιβεβαίωση κλήτευσης ... έχασαν τα πολιτικά δικαιώματά τους, ενώ διατήρησαν την περιουσία τους).*

κακοτεχνιών.⁵² Ένας μάρτυρας, τέλος, μπορούσε να κάνει μήνυση σε έναν διάδικο για το ότι ο τελευταίος τον εξανάγκασε να δώσει ψευδή κατάθεση.⁵³

B) Οι μαρτυρικές καταθέσεις στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη

1) 27. Κατ' Αφόβου έπιτροπήs A

Πρόκειται για *δίκη επιτροπήs*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 8, 17, 22, 26, 28, 33, 39, 41, 42 και 46.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστηs ταυτότηταs είναι οι μάρτυρες στις οκτώ από τις δέκα φορές (§§8, 22, 26, 28, 33, 39, 41, 46). Συγγενείς, και συγκεκριμένα οι *συνεπίτροποι* του Αφόβου, Δημοφών και Θηριπίδης, και ο

---

⁵² Δημ. [46]. 10 (βλ. αν., υποσ. 19), [47]. 1: *Καλῶs μοι δοκοῦσιν οἱ νόμοι ἔχειν, ὧ ἄνδρες δικασταί, οἱ ὑπόλοιπον ἀγῶνα ἀποδόντες ταῖs δίκαιs τὸν τῶν ψευδομαρτυριῶν, ἴν' εἴ τις μάρτυρα τὰ ψευδῆ μαρτυροῦντα παρασχόμενος ἢ προκλήσεις μὴ γενομέναs ἢ μαρτυρίας παρὰ τὸν νόμον μαρτυρηθείσασ ἐξήπατησε τοὺs δικαστάs, μηδὲν αὐτῶ πλέον γένηται, ἀλλ' ἐπισκηψόμενος ταῖs μαρτυρίαs ὁ ἀδίκηθείs καὶ εἰσελθὼν εἰς ὑμᾶs καὶ ἐπιδείξασ περι τοῦ πράγματος τοὺs μάρτυραs τὰ ψευδῆ μεμαρτυρηκότα, παρὰ τε τούτων δίκην λάβῃ καὶ τὸν προβαλλόμενον ὑπόδικον ἔχη τῶν κακοτεχνιῶν* (= Είναι, κατά τη γνώμη μου, ἄνδρες δικαστές, μία αξιοθαύμαστη διάταξη των νόμων το ότι δίνουν ακόμα μία δυνατότητα μετά τη δίκη μέσω της διαδικασίας για ψευδομαρτυρία, για να μην κερδίσει τίποτα, αν κάποιος με το να παρουσιάζει μάρτυρες για αυτά που είναι ψευδή ή με το να παραθέτει προσκλήσεις που ποτέ δεν υποβλήθηκαν ή καταθέσεις παράνομες, έχει εξαπατήσει τους δικαστές, αλλά αυτός που έχει βλαφθεί μπορεί να καταγγείλει την κατάθεση, και να έρθει στο δικαστήριό σας και να δείξει ότι οι μάρτυρες έχουν δώσει ψευδή κατάθεση σχετικά με το θέμα προς εξέταση, και, συνεπώς, να απαιτήσει την ποινή από αυτά και να καταστήσει αυτόν που τους παρουσίασε υπόλογο σε αγωγή για υποκίνηση ψευδομαρτυρίας) και [49]. 56: *ὁ δὲ οὔτε ὡs ἐλευθέρου ὄντος τοῦ Αἰσχυρίωνοs μαρτυρίαν παρέσχετο, οὐθ' ὡs δοῦλον τὸν Αἰσχυρίωνα παραδοῦs ἐκ τοῦ σώματος τὸν ἔλεγχον ἠξίου γενέσθαι, φοβούμενος, ἐὰν μὲν μαρτυρίαν παράσχηται ὡs ἐλευθέρου ὄντος, μὴ ἐπισκηψόμενος ἐγὼ τῶν ψευδομαρτυριῶν καὶ ἐξελέγξασ τὰ ψευδῆ μεμαρτυρηκότα τὸν Αἰσχυρίωνα, ἐπὶ τόνδε τῶν κακοτεχνιῶν ἔλθοιμι κατὰ τὸν νόμον* (= Αυτόs, ὁμωs, οὔτε παρέσχε κατάθεση από τον Αισχυρίωνα, ως ελεύθερο, οὔτε θα τον παρέδιδε ως δούλο, για να έχουμε τα αποδεικτικά στοιχεία από το σώμα του' γιατί φοβόταν ότι, αν παρείχε κατάθεση από αυτόν ως ελεύθερο, θα έκανα μήνυση για ψευδομαρτυρία, και, αφού θα είχε αποδειχθεί ότι ο Αισχυρίων είχε καταθέσει ψευδώς, θα συνέχιζα με μήνυση εναντίον του ίδιου του Τιμοθέου για υποκίνηση (ψευδομαρτυρίας), ὁπωs προβλέπει ο νόμοs).

⁵³ Ο Δημ. 29. 16 (*πρῶτον μὲν γάρ, εἴπερ ὡs ἀληθῶs ταῦτα μὴ ἐμαρτύρησεν, οὐκ ἂν νῦν ἔξαρνοs ἦν, ἀλλὰ τότε' εὐθὺs ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου τῆs μαρτυρίας ἀναγιγνωσκομένηs, ἠνίκα μᾶλλον ἂν αὐτὸν ἢ νῦν ὠφέλει. δεύτερον δ' οὐκ ἂν ἡσυχίαν ἦγεν, ἀλλὰ δίκην ἂν μοι βλάβηs ἔλαχεν, εἰ ψευδομαρτυριῶν ὑπόδικον αὐτὸν ἐποίουν κατὰ τάδελοφῶ οὐ προσῆκον, ἐν ἧ καὶ περι χρημάτων καὶ περι ἀτιμίας ἄνθρωποι κινδυνεύουσιν* (= Πρώτον, αν δεν ἔδωσε αληθῆ κατάθεση, δεν θα την αρνούσαν τώρα, αλλά θα το εἶχε κάνει αυτό την ίδια στιγμή στην αίθουσα του δικαστηρίου, ὅταν διαβάστηκε η κατάθεση, γιατί θα πετύχαινε τον σκοπό του καλύτερα τότε παρά τώρα. Δεύτερον, ο Αἰσίος δεν θα ἔμενε σιωπηλόs, αλλά θα με εἶχε μνηύσει για βλάβη, αν χωρίs αιτία τον εἶχα καταστήσει υπόδικο ψευδομαρτυρίας κατά τον ἀδελφού του, στην οποία δίκη οι ἄνθρωποι διακινδυνεύουν τόσο την ζημία στα χρήματα ὅσο και την ἀπώλεια των πολιτικῶν δικαιωμάτων)) είναι το μοναδικό παράδειγμα για αυτό. Κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η κατηγορία θα ήταν το ότι η ανάγνωση της κατάθεσης στο δικαστήριο ἔγινε χωρίs τη θέληση ή γνώση του μάρτυρα, ενώ κάποιοι ἄλλοι λένε ότι οι κανόνες του δικαστηρίου το αποκλείουν αυτό και εντάσσουν το παραπάνω χωρίο στο πλαίσιο της ρητορικής. Βλ. Harrison 1971, 144-145.

σύζυγος της θείας του Δημοσθένη, Δημοχάρης ο Λευκονοεύς, και άλλοι άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 17.⁵⁴ Τέλος, ο Άφοβος, ο μάρτυρας στην παράγραφο 42, είναι συγγενής. Στην παράγραφο 42 προσκομίζεται η απάντηση του Αφόβου κατά τη διάρκεια της *ανάκρισης*.⁵⁵ Σημειώνεται ότι οι μάρτυρες στην παράγραφο 17, και συγκεκριμένα ο Άφοβος, ο Δημοφών, ο Θηριπίδης και ο Δημοχάρης ο Λευκονοεύς, είναι μάρτυρες του αντιδίκου, γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα αποτελεσματικές ρητορικά τις καταθέσεις τους.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι οι *επίτροποι* του καταχράστηκαν την περιουσία του,⁵⁶ και συγκεκριμένα στις παραγράφους 17, 22, 26, 28, 33 και 39. Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις του αντιδίκου δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί⁵⁷ και προσβάλλει την αξιοπιστία των μαρτύρων του αναφέροντας ότι υπάρχουν αντιφάσεις στις μαρτυρικές καταθέσεις των *συνεπιτρόπων*.⁵⁸

---

⁵⁴ §14: *καὶ πρῶτον μὲν τούτων Δημοφῶν καὶ Θηριπίδης, οἱ τούτου συνεπίτροποι, μάρτυρές εἰσιν· ἔτι δὲ καὶ ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ ταῦτ' ἔχειν, Δημοχάρης θ' ὁ Λευκονοεύς, ὁ τὴν τηθίδα τὴν ἐμὴν ἔχων, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μάρτυρες γεγόνασιν* (= Για αυτά τα ζητήματα ο Δημοφών και ο Θηριπίδης, οι συνεπίτροποί του, είναι μάρτυρες, και, εκτός από αυτό, η δική του αποδοχή του ότι έχει λάβει αυτά τα χρήματα επιβεβαιώνεται από τον Δημοχάρη, από το Λευκόνιο, που είναι ο σύζυγος της θείας μου, και από πολλούς άλλους μάρτυρες).

⁵⁵ §42: *Λαβὲ δὴ τὴν τούτου ἀπόκρισιν* (= Τώρα, πάρε την απάντηση του εναγομένου).

⁵⁶ §68: *τοὺς ὡμῶς οὕτως τ' ἀλλότρι' ἀποστεροῦντας* (= σε εκείνους που τόσο ανελέητα κλ'βουν την περιουσία των άλλων).

⁵⁷ §21: *εἰ δ' αὖ γενέσθαι μὲν φήσει, τῶν δ' ἔργων ἀπρασίαν εἶναι, δεῖ δὴπου τὰ γ' ἔργ' αὐτὸν ἀποδεδωκότα μοι φαίνεσθαι, καὶ ὧν ἐναντίον ἀπέδωκε παρασχέσθαι μάρτυρας. εἰ δὲ μηδὲν τούτων πεποίηκε, πῶς οὐκ ἔχει τὴν πρόσδοτον δυοῖν ἐτοῖν τὴν ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τριάκοντα μνᾶς, φανερώς οὕτως τῶν ἔργων γεγενημένων;* (= Πάλι, αν ισχυρίζεται ότι η δουλειά έγινε, αλλά ότι δεν υπήρχε αγορά για αγαθά βιομηχανικά κατασκευασμένα, πρέπει σε κάθε περίπτωση να δείξει ότι παρέδωσε σε εμένα αυτά τα αγαθά, και να παρουσιάσει μάρτυρες παρουσία των οποίων τα παρέδωσε. Δεδομένου ότι δεν έχει κάνει κανένα από αυτά τα πράγματα, πώς μπορείτε να αμφιβάλλετε για το ότι κρατά τριάντα μνες, το εισόδημα δύο χρόνων από το εργοστάσιο, αφού η δουλειά έχει τόσο ξεκάθαρα συνεχιστεί;), §25: *αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀνθρώπους, εἰς οὓς ταῦτ' ἀνηλωκέναι φησίν, οὐδαμοῦ μοι παραδεδόκασιν, ἀλλὰ πάντων κενότατον λόγον λέγουσιν, ὡς ὁ ὑποθεῖς τῶ πατρὶ τάνδράποδα πονηρότατος ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ ἐράνουσ τε λέλοιπε πλείστους καὶ ὑπέργχεως γέγονε, καὶ τούτων οὐκ ὀλίγους κεκλήκασιν κατ' ἐκείνου μάρτυρας. τὰ δ' ἀνδράποδ' ὅστις ἐστὶν ὁ λαβών, ἢ πῶς ἐκ τῆς οἰκίας ἐξήλθεν, ἢ τίς ἀφείλετο, ἢ πρὸς τίνα δίκην ἤττηνται περὶ αὐτῶν, οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν* (= Και αυτοί οι ίδιοι οι δούλοι, για τους οποίους αυτός ισχυρίζεται ότι ξόδεψε τα χρήματα, δεν έχουν ποτέ παραδοθεί σε εμένα. Αντιθέτως, λένε την πιο ανούσια ιστορία που μπορεί να φανταστεί κανείς, ότι τάχα αυτός που έβαλε τους δούλους ως εγγύηση στον πατέρα μου είναι ο αθλιότερος τύπος συνεργάτη, που έχει αφήσει πολλά δάνεια από φίλους απλήρωτα, και που είναι γεμάτος με χρέη και, για να αποδείξουν αυτό εναντίον του, έχουν καλέσει μεγάλο αριθμό μαρτύρων. Αλλά όσον αφορά στους δούλους — ποιος τους πήρε πώς βγήκαν από το σπίτι ποιος τους απομάκρυνε ή σε ποια δίκη τους έχασαν με δικαστική απόφαση, δεν είναι σε θέση να πουν) και §51: *Ἄν μὲν οὖν καὶ νῦν ἔχειν με φῆ, τίνος παραδόντος ἐρωτᾷτ' αὐτόν, καὶ καθ' ἕκαστον παρασχέσθαι μάρτυρας ἀξιοῦτε* (= Αν ακόμα και τώρα προσπαθεί να ισχυριστεί ότι εγώ έχω στην

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται δέκα φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§8, 17, 22, 26, 28, 33, 39, 41, 42, 46). Είναι αρκετές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο, δεδομένου ότι στον πρώτο ως προς τη συχνότητα εμφάνισης μαρτυρικών καταθέσεων λόγο ιδιωτικής υπόθεσης του Δημοσθένη (36. *Παραγραφή ὑπὲρ Φορμίωνος*) προσκομίζονται δεκαέξι φορές μαρτυρικές καταθέσεις και ότι στις οκτώ από τις είκοσι δύο ιδιωτικές υποθέσεις (31. *Πρὸς Ὀνήτορα ἐξούλης Β*, 32. *Πρὸς Ζηνόθεμιν παραγραφή*, 35. *Πρὸς τὴν Λακρίτου παραγραφήν*, 38. *Παραγραφή πρὸς Ναυσίμαχον καὶ Ξενοπείθην*, 39. *Πρὸς Βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος Α*, [44]. *Πρὸς Λεωχάρη περὶ τοῦ Ἀρχιάδου κλήρου*, 45. *Κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυρίων Α*, 55. *Πρὸς Καλλικλέα περὶ χωρίου βλάβης*) προσκομίζονται από πέντε φορές έως μία φορά, ενώ υπάρχει και μία ιδιωτική υπόθεση ([56]. *Κατὰ Διονυσόδωρου*) στην οποία δεν προσκομίζεται καμία μαρτυρική κατάθεση. Το ότι ο λόγος έχει αρκετές μαρτυρικές καταθέσεις οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι τεκμηριωμένη, το οποίο με τη σειρά του οδηγεί στην αξιοπιστία του ομιλητή. Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*) (στις επτά από τις δέκα φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις (§§8, 17, 22, 26, 28, 33, 39)), γεγονός που επίσης οδηγεί στο παραπάνω συμπέρασμα. Το ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*) μπορεί να γίνεται και για να κερδίσει χρόνο ο ομιλητής: η καθυστέρηση για την ανάγνωση της μαρτυρικής κατάθεσης οδηγεί στην καλύτερη κατανόηση της αφήγησης από τους *δικαστές*.⁵⁹ Οι μαρτυρικές καταθέσεις (εκτός από τις μαρτυρικές καταθέσεις της παραγράφου 8) επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι πραγματικά τεκμηριωμένη. Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της

κατοχή μου την περιουσία, ρωτήστε τον ποιός την παρέδωσε σε εμένα, και απαιτήστε να παρουσιάσει μάρτυρες, για να αποδείξει κάθε δήλωση).

⁵⁸ §42: *Οὗτος διαθήκην μὲν γενέσθαι φησί, καὶ τὰ δύο τάλαντα Δημοφῶντι καὶ τὰς ὀγδοήκοντα μνᾶς τοῦτω δοθῆναι μαρτυρεῖ· τὰς δ' ἑβδομήκοντα μνᾶς, ἃς Θηριππίδης ἔλαβεν, οὐ προσγραφῆναί φησιν, οὐδὲ τὸ πλῆθος τῆς οὐσίας τὸ καταλειφθέν, οὐδὲ τὸν οἶκον ὅπως μισθώσουσιν· οὐ γὰρ αὐτῶ συμφέρει προσομολογῆσαι ταῦτα (= Αυτός δηλώνει ότι διαθήκη έγινε και καταθέτει ότι σε αυτή τα δύο τάλαντα δόθηκαν στον Δημοφώντα, και οι ογδόντα μνες στον Αφοβο· αλλά δηλώνει ότι δεν υπήρχε πρόσθετη πρόταση αναφορικά με τις μνες που έλαβε ο Θηριππίδης, ή αναφορικά με το σύνολο της περιουσίας που κληροδοτήθηκε, ή οδηγίες σχετικά με την ενοικίασή της· γιατί δεν ήταν προς το συμφέρον του να κάνει αυτές τις επιπρόσθετες παραδοχές). Βλ. Bonner 1905, 88.*

⁵⁹ Βλ. Carey 2003, 131-132.

παραγράφου 39 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (νομική) τους σημασία.⁶⁰

2) 28. Κατ' Αφόβου έπιτροπής Β

Πρόκειται για *δίκη έπιτροπής*, όπως και ο *Κατ' Αφόβου έπιτροπής Α*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 10, 11 (11α και 11β), 12 (12α και 12β) και 13 (13α και 13β).

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις έξι από τις επτά φορές (§§10, 11β, 12α, 12β, 13α, 13β). Συγγενείς, και συγκεκριμένα οι *συνεπίτροποι* του Αφόβου, Δημοφών και Θηριπίδης, και άλλοι άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 11α. Σημειώνεται ότι οι μάρτυρες στην παράγραφο 11α, και συγκεκριμένα ο Άφοβος, ο Δημοφών και ο Θηριπίδης, είναι μάρτυρες του αντιδίκου, γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα αποτελεσματικές ρητορικά τις καταθέσεις τους.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ο παππούς του πλήρωσε το χρέος του στην πολιτεία.⁶¹ Ισχυρίζεται ότι ο αντίδικος προσκόμισε τη μαρτυρική κατάθεσή του την τελευταία στιγμή, πριν ο *δαιτητής* ανακοινώσει την απόφαση και, έτσι, δεν του άφησε χρόνο να βρει μάρτυρες.⁶² Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις του αντιδίκου δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί⁶³ και προσβάλλει την αξιοπιστία

⁶⁰ §39: *Και ταυθ' ως άληθῆ λέγω, και έν τοῖς λόγοις τοῖς τῆς έπιτροπῆς τὸ λῆμμ' ἕκαστος τοῦθ' ὁμολογῶν λαβεῖν ἅπαν ἀνηλωκέναι λογίζεται, λαβὲ τὰς μαρτυρίας και ἀνάγνωθι* (= Προς απόδειξη ότι αυτά που λέω είναι αληθῆ — ότι καθένας από αυτούς στον λογαριασμό της έπιτροπείας τους ομολογούν ότι αυτός έχει λάβει τα χρήματα, αλλά ισχυρίζεται ότι τα έχει ξοδέψει όλα — πάρε τις καταθέσεις και διάβασέ τες).

⁶¹ §2: *εί μὲν οὖν τότε ἐξεγένετο και μὴ τῷ χρόνῳ τοῦτ' ἐνηδρεύθημεν, παρεσχόμεθ' ἂν μάρτυρας, ως ἐξετείσθη τὰ χρήματα και πάντ' αὐτῷ διελέλυτο τὰ πρὸς τὴν πόλιν* (= Αν είχα τη δυνατότητα να το κάνω, και δεν είχα παγιδευτεί με αυτόν τον τρόπο από έλλειψη χρόνου, θα είχα φέρει μάρτυρες, για να αποδείξω ότι τα χρήματα εξοφλήθηκαν, και ότι όλα διευθετήθηκαν μεταξύ του παππού μου και της πολιτείας).

⁶² §1: *ἀλλ' ως μὲν ὄφλεν, ἐνεβάλετο τηρήσας τὴν τελευταίαν ἡμέραν, ταύτην δ' εἰς τὸν ὕστερον λόγον ὑπέλιπετο, ως διαβαλεῖν τὸ πρᾶγμ' ἐξ αὐτῆς δυνησόμενος* (= Παρουσίασε κατάθεση ότι ήταν οφειλέτης της πολιτείας, αλλά περίμενε μέχρι την τελευταία ημέρα, και κράτησε αυτή την κατάθεση για τον δεύτερο λόγο του, νομίζοντας ότι με αυτή θα μπορούσε να δώσει κακή τροπή στο ζήτημα) και §2 (βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση). Δεν επιτρεπόταν να προσκομιστούν στη δίκη αποδεικτικά στοιχεία που δεν είχαν προσκομιστεί στη *δαιτησία*.

⁶³ §§1-2: *εἶπε γὰρ ως ὁ πάππος ὄφειλε τῷ δημοσίῳ, και διὰ ταυθ' ὁ πατήρ οὐκ ἐβούλετο μισθωθῆναι τὸν οἶκον, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ. και τὴν μὲν πρόφασιν ποιεῖται ταύτην, ως δ' ὀφείλων ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος, οὐδεμίαν παρέσχετο μαρτυρίαν· ἀλλ' ως μὲν ὄφλεν, ἐνεβάλετο τηρήσας τὴν τελευταίαν ἡμέραν, ταύτην δ' εἰς τὸν ὕστερον λόγον ὑπέλιπετο, ως διαβαλεῖν τὸ πρᾶγμ' ἐξ αὐτῆς δυνησόμενος. ἐὰν οὖν ἀναγνῶ,*

των μαρτύρων του αναφέροντας ότι υπάρχουν αντιφάσεις στις μαρτυρικές καταθέσεις των *συνεπιτρόπων*,⁶⁴ όπως ακριβώς έκανε και στον *Κατ' Αφόβου έπιτροπής Α*. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου είναι οι ίδιες με αυτές που προσκομίστηκαν στον *Κατ' Αφόβου έπιτροπής Α* (η μαρτυρική κατάθεση της παραγράφου 10 είναι η ίδια με αυτή της παραγράφου 8 του *Κατ' Αφόβου έπιτροπής Α* κ.ο.κ.).

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται επτά φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§10, 11α, 11β, 12α, 12β, 13α, 13β). Είναι αρκετές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.⁶⁵ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο δεύτερο μισό του λόγου (και οι επτά φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις), γεγονός που υποδηλώνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο πιστοποιεί το τελευταίο. Τέλος, στην αρχή του λόγου ο ομιλητής σπεύδει να αιτιολογήσει την απουσία μαρτυρικών καταθέσεων που να επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί.⁶⁶

3) 29. *Πρὸς Ἄφοβον ὑπὲρ Φάνου ψευδομαρτυρίων*

Πρόκειται για *δίκη ψευδομαρτυρίων*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 12, 18, 21, 26, 39, 53 και 54.

προσέχετ' αὐτῇ τὸν νοῦν· εὐρήσετε γὰρ οὐχ ὡς ὀφείλει μεμαρτυρημένην, ἀλλ' ὡς ὄφλεν (= Γιατί δήλωσε ότι ο παππούς μου ήταν οφειλέτης στην πολιτεία, και ότι για αυτόν τον λόγο ο πατέρας μου δεν θα είχε μισθώσει την περιουσία, μην τυχόν διέτρεχε κινδύνους. Αυτή είναι η δικαιολογία που χρησιμοποιεί· αλλά δεν έφερε κανένα αποδεικτικό στοιχείο ότι ο παππούς μου πέθανε χρωστώντας στην πολιτεία. Παρουσίασε κατάθεση ότι ήταν οφειλέτης της πολιτείας, αλλά περίμενε μέχρι την τελευταία ημέρα, και κράτησε αυτή την κατάθεση για τον δεύτερο λόγο του, νομίζοντας ότι με αυτή θα μπορούσε να δώσει κακή τροπή στο ζήτημα. Έτσι, αν τη διαβάσει, δώστε σχολαστική προσοχή. Γιατί θα διαπιστώσετε ότι η κατάθεση που προσκομίστηκε αποδεικνύει όχι ότι ο παππούς μου είναι οφειλέτης, αλλά ότι ήταν).

⁶⁴ §3: *ἔπειτ' αὐτὸς ὁ πατὴρ τὴν τ' ἄλλην οὐσίαν καὶ τέτταρα τάλαντα καὶ τρισχιλίαις φανεράς ἐποίησεν, ἃς οὗτοι γραφῆναι τ' ἐν ταῖς διαθήκαις καὶ λαβεῖν σφᾶς αὐτοὺς κατ' ἀλλήλων καταμαρτυροῦσιν* (= Δεύτερον, ο πατέρας μου οικειοθελῶς φανέρωσε το υπόλοιπο της περιουσίας του, και συγκεκριμένα τα τέσσαρα τάλαντα και τις τρεις χιλιάδες δραχμές, τα οποία αυτοί με τις αλληλοκατηγορίες τους ομολογούν ότι έχουν αναφερθεί στη διαθήκη, και ότι έχουν ληφθεί από αυτούς) και §9: *καὶ τοτὲ μὲν εἰς ἀλλήλους ἀναφέρετε, πάλιν δ' εἰληφέναι κατ' ἀλλήλων μαρτυρεῖτε* (= Μερικές φορές αποδίδετε την ευθύνη ο ένας στον άλλο· πάλι, κατηγορεῖτε αμοιβαία ο ένας τον άλλο για το ότι έχετε λάβει χρήματα). Βλ. Bonner 1905, 88.

⁶⁵ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

⁶⁶ §1 (βλ. αν., υποσ. 62).

Η μορφή των συγκεκριμένων μαρτυρικών καταθέσεων θα μπορούσε να είναι η εξής: (τα ονόματα των μαρτύρων) και το *μαρτυροῦσι* και το *παραγενέσθαι*.⁶⁷ Το τελευταίο συνήθως χρησιμοποιούνταν για μάρτυρες που κατέθεταν για οικονομικές συναλλαγές ή σημαντικές διαδικαστικές συναλλαγές.⁶⁸

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων σε όλα τα σημεία που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις οι μάρτυρες είναι άγνωστης ταυτότητας.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ο Φάνος δεν ψευδομαρτύρησε στη δίκη που προηγήθηκε.⁶⁹ Προσκομίζει μόνο τις μαρτυρικές καταθέσεις κάποιων, άγνωστης ταυτότητας, που επιβεβαιώνουν ότι ο αδελφός του αντιδίκου (§18) αλλά και ο ίδιος ο αντιδίκος (§§21, 31) κατέθεσαν στη δίκη που προηγήθηκε ακριβώς το ίδιο το οποίο τώρα καταγγέλλει ο τελευταίος ότι είναι ψευδές. Ως μάρτυρες του αντιδίκου αναφέρει τους Ονήτορα και Τιμοκράτη (§28). Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις του αντιδίκου δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί⁷⁰ και προσβάλλει την αξιοπιστία του τελευταίου αναφέροντας ότι κατέθεσε στη δίκη που προηγήθηκε ακριβώς το ίδιο το οποίο τώρα καταγγέλλει ότι είναι ψευδές προσκομίζοντας και τη σχετική μαρτυρική κατάθεση.⁷¹ Στην παράγραφο 31 αυτή η μαρτυρική κατάθεση παραδίδεται αυτολεξεί.⁷²

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται επτά φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§12, 18, 21, 26, 39, 53, 54). Είναι αρκετές οι φορές που

---

⁶⁷ §31: *τοῖς δὲ μάρτυσιν τί μεμαρτύρηται; 'μαρτυροῦσι παραγενέσθαι πρὸς τῷ δαιτητῇ Νοθάρχῳ, ὅτ' Ἄφοβος ὡμολόγει Μιλύαν ἐλεύθερον εἶναι, ἀφεθέντα ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους πατρός.'* (= Τώρα, ποια ήταν η δήλωση των μαρτύρων; 'Ότι ήταν παρόντες ενώπιον του δαιτητή, Νοθάρχου, όταν ο Ἄφοβος ομολόγησε ότι ο Μιλύας ήταν ελεύθερος, έχοντας απελευθερωθεί από τον πατέρα του Δημοσθένη.')

⁶⁸ Βλ. Thür 2005, 152-155.

⁶⁹ §55: *καταμεμαρτυρημένον τάληθῆ* (= ότι η κατάθεσή του εναντίον του αντιδίκου μου είναι αληθής).

⁷⁰ §28: *αὐτὸς μὲν γὰρ μάρτυρας ψευδεῖς παρεσκεύασται περὶ τούτων, συγχορηγὸν ἔχων Ὀνήτορα τὸν κηδεστὴν καὶ Τιμοκράτην· ἡμεῖς δ' οὐχὶ προειδότες, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆς τῆς μαρτυρίας ἠγούμενοι τὸν ἀγῶν' ἔσσεσθαι, τοὺς περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐπιτροπῆς χρημάτων μάρτυρας οὐ παρεσκεύασμεθα νῦν* (= Γιατί έχει δωροδοκήσει ο ίδιος ανθρώπους, για να γίνουν ψευδομάρτυρες για αυτά τα ζητήματα, έχοντας ως συνεργάτες του τον σύζυγο της αδερφής του, Ονήτορα, και τον Τιμοκράτη' δεν είχαμε καμία προειδοποίηση για αυτό, και, υποθέτοντας ότι η διαμάχη θα αφορούσε στην κατάθεση μόνο, και, επομένως, δεν έχουμε έρθει προετοιμασμένοι με μάρτυρες σχετικά με τους λογαριασμούς της επιτροπείας).

⁷¹ Π.χ. §§21 και 31 (βλ. αν., υποσ. 67).

⁷² §31 (βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση).

προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.⁷³ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Σε αυτόν τον λόγο οι πρώτες μαρτυρικές καταθέσεις έχουν (ρητορική) σημασία: στην πραγματικότητα ο Άφοβος ήταν αυτός που υπέβαλε πρόσκληση για βασανισμό του δούλου (*πρόκλησις εἰς βάσανον*) στον Δημοσθένη, την οποία ο Δημοσθένης αρνήθηκε. Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 18 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.⁷⁴

4) 30. *Πρὸς Ὀνήτορα ἐξούλης Α*

Πρόκειται για *δίκη ἐξούλης*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 9, 17 (17α και 17β), 18, 24, 30, 32 και 34.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις έξι από τις οκτώ φορές (§§17α, 17β, 18, 24, 30, 32). Συγγενής, και συγκεκριμένα ο πρώην σύζυγος της αδερφής του αντιδίκου, Τιμοκράτης, και άλλοι άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 9. Τέλος, γιατρός, ο Πασιφών, είναι ο μάρτυρας στην παράγραφο 34. Σημειώνεται ότι ο μάρτυρας, Τιμοκράτης, στην παράγραφο 9 είναι μάρτυρας του αντιδίκου, γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα αποτελεσματική ρητορικά την κατάθεσή του.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι το κτήμα δεν είναι υποθηκευμένο.⁷⁵ Προσκομίζει μόνο τις μαρτυρικές

---

⁷³ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

⁷⁴ §18: *Καὶ ταῦθ' ὡς ἀληθῆ λέγω, καὶ ἔν τε τοῖς μάρτυσιν μεμαρτυρηκῶς Αἴσιος οὐκ ἠρνήθη ταῦτ' ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου τούτῳ παρεστηκῶς τῆς μαρτυρίας ἀναγιγνωσκομένης, ἐμοῦ τ' ἐκδιδόντος τὸν παῖδα περὶ ἀπάντων τούτων βασανίζειν αὐτοῖς οὐκ ἠθέλησαν παραλαβεῖν, καθ' ἕκαστον ὑμῖν παρέξομαι τοὺς μάρτυρας. καὶ μοι κάλει δεῦρ' αὐτούς* (= Για να αποδείξω ότι τα λόγια μου είναι αληθή, ότι, αφού ο Αἴσιος είχε δώσει την κατάθεσή του με τους άλλους μάρτυρες, δεν αρνήθηκε το γεγονός, όταν, όντας δίπλα στον ενάγοντα στην αίθουσα του δικαστηρίου, άκουσε να γίνεται η ανάγνωση της κατάθεσης, και ότι, όταν πρόσφερα τον δούλο σε αυτούς να εξεταστεί με βασανισμό σχετικά με όλα αυτά τα ζητήματα, αρνήθηκε να δεχτεί την προσφορά — σχετικά με το καθένα ξεχωριστά από αυτά τα θέματα θα παρουσιάσω μάρτυρες. Παρακαλώ κάλεσέ τους εδώ).

⁷⁵ §4: *ἀποδείξω γὰρ αὐτὸν οὐ μόνον τὴν προῖκα' οὐ δεδωκότα, ἧς φησι νῦν ἀποτεμιμῆσθαι τὸ χωρίον ... καὶ πρὸς τούτοις τὴν μὲν γυναῖκα' οὐκ ἀπολελοιπυῖαν* (= Θα αποδείξω, συγκεκριμένα, όχι μόνο ότι αυτός ποτέ δεν πλήρωσε την προίκα, για την ασφάλεια της οποίας ισχυρίζεται ότι το κτήμα έχει υποθηκευθεί ... ότι, επιπλέον, η γυναίκα, ... δεν έχει πάρει διαζύγιο).

καταθέσεις του Τιμοκράτους και άλλων, άγνωστης ταυτότητας, που επιβεβαιώνουν ότι η προίκα της αδερφής του Ονήτορος δεν δόθηκε αρχικά (§9), καθώς και τις μαρτυρικές καταθέσεις κάποιων, άγνωστης ταυτότητας, που επιβεβαιώνουν ότι ο Άφοβος συνέχιζε να καλλιεργεί το κτήμα ακόμα και μετά το διαζύγιο (§30). Ως μάρτυρες του αντιδίκου αναφέρει τους Άφοβο και Τιμοκράτη (§38).

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται οκτώ φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§9, 17α, 17β, 18, 24, 30, 32, 34). Είναι αρκετές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις.⁷⁶ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 19, οι οποίες είναι και οι πρώτες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.⁷⁷ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 17α και 30 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.⁷⁸ Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει δύο φορές το όνομα του μάρτυρα της μαρτυρικής κατάθεσης της παραγράφου 34, η οποία είναι και η τελευταία μαρτυρική

---

⁷⁶ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

⁷⁷ §9: *παρέξομαι δὲ μάρτυρας πρῶτον μὲν αὐτὸν Τιμοκράτην, ὡς ὁμολόγησεν ὀφειλήσειν τὴν προίκα, καὶ τὸν τόκον ἀπεδίδου τῆς προικὸς Ἀφόβῳ κατὰ τὰς ὁμολογίας, ἔπειθ' ὡς αὐτὸς Ἀφοβὸς ὁμολογεῖ κομίζεσθαι τὸν τόκον παρὰ Τιμοκράτους. Καί μοι λαβὲ τὰς μαρτυρίας* (= Θα παρουσιάσω μάρτυρες, και, πρώτον, τον ίδιο τον Τιμοκράτη, που θα καταθέσει ότι συμφώνησε να κρατήσει την προίκα ως δάνειο, και ότι συνέχισε να πληρώνει τον τόκο γι' αυτή στον Άφοβο σύμφωνα με τη συμφωνία' επίσης, ότι ο ίδιος ο Άφοβος ομολόγησε ότι έλαβε τον τόκο από τον Τιμοκράτη. Πάρε τις καταθέσεις).

⁷⁸ §17: *Ἀλλὰ μὴν ὡς ἐγήματο μὲν ἡ γυνὴ καθ' ὃν ἐγὼ λέγω χρόνον, ἀντίδικοι δ' ἡμεῖς ἤδη πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ κατέστημεν, ὕστερον δ' ἢ ἐγὼ τὴν δίκην ἔλαχον τὴν ἀπόλειπιν οὗτοι πρὸς τὸν ἄρχοντ' ἀπεγράψαντο, λαβὲ μοι καθ' ἕκαστον ταύτας τὰς μαρτυρίας* (= Για να αποδείξω ότι η γυναίκα παντρεύτηκε την περίοδο που αναφέρω' ότι στο μεταξύ ο Άφοβος και εγώ είχαμε ήδη προσφύγει στη δικαιοσύνη' και ότι εκείνοι δεν είχαν καταγράψει τι διαζύγιο στον άρχοντα, μέχρι εγώ να καταθέσω τη μήνυσή μου, πάρε, παρακαλώ, αυτές τις καταθέσεις σχετικά με το κάθε θέμα) και §30: *Ὡς τοῖνυν ὁμολόγει μὲν ἐκείνον γεωργεῖν πρὶν γενέσθαι τὴν δίκην ἐμοὶ πρὸς αὐτόν, ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ συνοικεῖν τὴν ἀδελφὴν οὐκ ἠθέλησε ποιήσασθαι τὴν βάσανον, ἢ γεωργία δ' ἐξεσκευάσθη μετὰ τὴν δίκην πλὴν τῶν ἐγγείων, λαβὲ τὰς μαρτυρίας καὶ ἀνάγνωθι* (= Τώρα, για να αποδείξω ότι ο εναγόμενος ομολόγησε ότι ο Άφοβος καλλιεργήσε τη γη μέχρι την έναρξη της αγωγής μου εναντίον του' ότι αρνήθηκε την εξέταση με βασανισμό σχετικά με το ότι η αδερφή του συνέχισε να ζει με τον Άφοβο' και ότι αφαιρέθηκαν από το κτήμα μετά τη δικαστική απόφαση όλα εκτός από ό,τι ήταν τοποθετημένο στο έδαφος' πάρε αυτές τις καταθέσεις, και διάβασέ τες).

κατάθεση του λόγου, πριν την εισαγάγει, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) σημασία της ταυτότητας του μάρτυρα αυτής της μαρτυρικής κατάθεσης.⁷⁹

5) 31. *Πρὸς Ὀνήτορα ἐξούλης Β*

Πρόκειται για *δίκη ἐξούλης*, όπως και ο *Πρὸς Ὀνήτορα ἐξούλης Α*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στην παράγραφο 4.

Ὡς προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες αυτών των καταθέσεων.

Ὡς προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί.⁸⁰

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται μόνο μία φορά μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§4). Αυτές προσκομίζονται στην αρχή του λόγου (§4), γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι τεκμηριωμένη, το οποίο με τη σειρά του οδηγεί στην αξιοπιστία του ομιλητή. Ὅμως, οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενό τους πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.⁸¹

6) 32. *Πρὸς Ζηνόθεμιν παραγραφή*

Πρόκειται για *παραγραφή* για *δίκη εμπορική*.⁸² Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 13 και 19.

---

⁷⁹ §34: *παρέξομαι δ' ὑμῖν Πασιφῶντος μαρτυρίαν, ὃς ἀρρωστοῦσαν αὐτὴν θεραπεύων ἐώρα παρακαθήμενον Ἄφοβον ἐπὶ τούτου τοῦ ἄρχοντος, ἤδη τούτῳ ταυτησὶ τῆς δίκης εἰληγμένης. Καί μοι λαβὲ τὴν Πασιφῶντος μαρτυρίαν* (= Θα σας φέρω την κατάθεση του Πασιφώντος, που την φρόντιζε, όταν ήταν άρρωστη, και που είδε τον Άφοβο να κάθεται δίπλα της σε αυτό ακριβώς το έτος, όταν η μήνυσή μου εναντίον του εναγομένου είχε ήδη κατατεθεί. Πάρε την κατάθεση του Πασιφώντος).

⁸⁰ Βλ. αν., σ. 24.

⁸¹ §4: *καὶ ταῦθ' ὡς ἀληθὴ λέγω, τὸ μὲν χωρίον καὶ νῦν οὗτός φησιν ἀποτετιμηῆσθαι τάλαντου, τὴν δ' οἰκίαν ὡς προσωρίσατο δισχιλίον, καὶ πάλιν τοὺς ὄρους ἀνείλε γενομένης τῆς δίκης, τοὺς εἰδόμενος ὑμῖν μάρτυρας παρέξομαι. Καί μοι λαβὲ τὴν μαρτυρίαν* (= Για να αποδείξω ότι αυτές οι δηλώσεις μου είναι αληθείς, ότι ακόμα και τώρα δηλώνει ότι το κτήμα είναι υποθηκευμένο για ένα τάλαντο, αλλά ότι ισχυρίζεται πως κατέχει δύο χιλιάδες δραχμές παραπάνω για το σπίτι, και κατέβασε τους στύλους, αφού η μήνυση κρίθηκε, θα φέρω μάρτυρες που γνωρίζουν τα γεγονότα. Τώρα, πάρε την κατάθεση).

⁸² Βλ. Harrison 1971, 113.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες και στα δύο σημεία του λόγου που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο δεν γνωρίζουμε αν προσκομίστηκε ή όχι, συγκεκριμένα στην παράγραφο 13, κάποια μαρτυρική κατάθεση που να επιβεβαιώνει το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι τα σιτηρά ανήκουν στον ομιλητή⁸³ δεν υπάρχει το κείμενο των μαρτυριών, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε σε ποια ακριβώς γεγονότα της υπόθεσης αναφέρθηκαν οι μάρτυρες. Οι μαρτυρικές καταθέσεις, όμως, χρειάζονται για την κύρια δίκη και όχι για την *παραγραφή*, στην οποία χρειάζεται μόνο η προσκόμιση γραπτής συμφωνίας.⁸⁴

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται δύο φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§13, 19). Είναι λίγες οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο. Επίσης, οι μαρτυρικές καταθέσεις της παραγράφου 13 προσκομίζονται όλες μαζί στο τέλος της *διήγησης*, αφού έχουν παρουσιαστεί όλα τα γεγονότα της υπόθεσης, και, δεδομένου ότι δεν υπάρχει το κείμενο των μαρτυριών, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε σε ποια ακριβώς γεγονότα της υπόθεσης αναφέρθηκαν οι μάρτυρες. Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 19 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.⁸⁵

7) 33. Πρὸς Ἀπατούριον παραγραφή

Πρόκειται για *παραγραφή* για *δίκη εμπορική*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 8, 12, 13, 15, 18, 19 και 26.

---

⁸³ §9: *τοῦ σίτου τοῦ ἡμετέρου ἀμφισβητήσας ἡμῖν δίκην προσείληχεν* (= διεκδικεῖ πραγματικά τα σιτηρά μου, και με έχει εναγάγει!)

⁸⁴ Ο ομιλητής ισχυρίζεται ότι υπάρχει γραπτή συμφωνία μεταξύ αυτού και του Πρώτου και μεταξύ του Ζηνοθέμιδος και του Ηγεστράτου, αλλά όχι μεταξύ αυτού και του Ζηνοθέμιδος (§§2, 15). Δεν γνωρίζουμε αν έπρεπε η γραπτή συμφωνία να έχει συναφθεί μεταξύ του κατηγορουμένου ή όχι.

⁸⁵ §19: *καὶ ὅτι ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, καὶ οὐτ' ἂν ἐξαχθῆναι ἔφη, εἰ μὴ ὑπ' ἐμοῦ, οὐθ' ἂ προῦκαλεῖτο περὶ τοῦ ἀναπλεῖν ἐδέχετο, ἔν τε τῷ πλῶ τὴν συγγραφὴν ἔθετο, λέγε τὰς μαρτυρίας* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια για αυτό — ότι ο ενάγων δεν θα επέτρεπε να εξαχθούν τα σιτηρά παρά μόνον από τον ίδιο, ότι αρνήθηκε την πρόκληση να πλεύσει πίσω στη Σικελία, και ότι κατέθεσε τη συμφωνία στην πορεία του ταξιδιού — διάβασε τις καταθέσεις).

Αξιοσημείωτο σε αυτόν τον λόγο είναι ότι εμπεριέχει το μοναδικό παράδειγμα μαρτυρίας που ακολουθείται από συζήτηση, η οποία φαίνεται ότι στηρίζεται στο συμπέρασμα της μαρτυρίας που προηγήθηκε.⁸⁶

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις έξι από τις επτά φορές (§§8, 12, 13, 15, 18, 26). Οι παρόντες, οι οποίοι κλήθηκαν από τον Παρμένοντα, είναι οι μάρτυρες που αναφέρονται στην παράγραφο 19.⁸⁷

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι δεν χρωστά χρήματα στον Απατούριο.⁸⁸ οι μαρτυρικές καταθέσεις της

---

⁸⁶ §§30-31: *Αλλά μὴν καὶ τοῦτο μεμαρτύρηται ὑμῖν, ὅτι ἐπειδὴ ἠφανίσθησαν αἱ συνθήκαι ὑπὸ τούτων, ἐζήτησαν ἑτέρας γράφεσθαι οὗτος καὶ ὁ Παρμένων, ὡς ἀκύρων ὄντων αὐτοῖς τῶν πρότερον ὡμολογημένων. καίτοι ὁπότε περὶ τῆς μελλούσης γνώσεως γενήσεσθαι ἑτέρας ἐνεχείρουν συνθήκας γράφεσθαι, ἐπειδὴ αἱ ὑπάρχουσαι ἀπόλωντο, πῶς ἐνὴν μὴ γραφείσων συνθηκῶν ἑτέρων ἢ δίαιταν γενέσθαι ἢ ἐγγύην; περὶ αὐτοῦ γὰρ τούτου διενεχθέντες οὐκ ἔγραψαν ἕτερα γράμματα, ὁ μὲν ἀξίων ἕνα διαιτητὴν αὐτῶ εἶναι, ὁ δὲ τρεῖς. ὁπότε δ' αἱ μὲν ἐξ ἀρχῆς συνθήκαι ἠφανίσθησαν, καθ' ἃς ἐμέ φησι γενέσθαι ἐγγυητὴν, ἕτεροι δὲ μὴ ἐγράφησαν, πῶς ὀρθῶς ἂν ἐμοὶ δικάζοιτο, καθ' οὗ μὴ ἔχει παρασχέσθαι συνθήκας; Ἀλλὰ μὴν καὶ ὡς ἀπηγόρευεν ὁ Παρμένων τῷ Ἀριστοκλεῖ καθ' αὐτοῦ μὴ γινώσκειν ἄνευ τῶν συνδαιτητῶν, μεμαρτύρηται ὑμῖν. ὅταν δὴ ὁ αὐτὸς ἠφανικῶς φαίνεται τὰ γράμματα, καθ' ἃ ἔδει τὴν δίαιταν γενέσθαι, καὶ ἄνευ τῶν συνδαιτητῶν παρὰ τὴν ἀπόρρησιν φῆ δεδιητηκέναι, πῶς ἂν τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ πιστεύσαντες δικαίως ἐμὲ ἀπολέσαιτε; (= Πάλι, το ἀκόλουθο γεγονός ἔχει κατατεθεῖ σε εσάς ἀπὸ μάρτυρες, ὅτι, ἀφοῦ τα ἀρθρα της συμφωνίας εἶχαν κλαπεί ἀπὸ αὐτοῦ, ὁ ἐνάγων καὶ ὁ Παρμένων ἀναζητούσαν νὰ συνταχθῶν νέα ἀρθρα, ὁμολογώντας, ἔτσι, ὅτι ἡ προηγούμενη συμφωνία τοὺς δὲν ἦταν σε ἰσχῦ. Ὅμως, ὅταν ἀναζητούσαν νὰ συνταχθῶν ἄλλα ἀρθρα σχετικά με τὴν ἀπόφαση που ἐπρόκειτο νὰ ἐκδοθεῖ, ἐπειδὴ τα ὑπάρχοντα εἶχαν χαθεῖ, πῶς ἦταν πιθανό, ἀν ἄλλα ἀρθρα δὲν συντάχθηκαν, νὰ ὑπῆρχε εἴτε διαιτησία εἴτε ἐγγύηση; Ἦταν τὸ γεγονός ὅτι διαφώνησαν σε αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ θέμα που ἐμπόδισε τὸ νὰ γράψουν νέα ἀρθρα, ἀπαιτώντας ὁ Απατούριος νὰ ὑπάρχει ἕνας διαιτητής, καὶ ὁ Παρμένων νὰ ὑπάρχουν τρεῖς. Ἀλλὰ, ἀφοῦ τα ἀρχικά ἀρθρα συντάχθηκαν, σύμφωνα με τα ὁποία ὑποστηρίζει ὅτι ἐγὶνα ἐγγυητής, καὶ ἄλλα ἀρθρα δὲν γράφθηκαν, τι δικαίωμα ἔχει νὰ κάνει μῆνυση ἐναντίον σε ἐμένα, ἐναντίον σε αὐτὸν στον ὁποῖο δὲν εἶναι σε θέση νὰ παρουσιάσει καμία συμφωνία; Επιπλέον, ἔχει κατατεθεῖ σε εσάς ἀπὸ μάρτυρες ὅτι ὁ Παρμένων ἀπαγόρευσε στον Ἀριστοκλή νὰ ἐκδώσει ἀπόφαση ἐναντίον του χωρὶς τὴ συναίνεση τῶν συνδαιτητῶν του. Ὅταν, ἐπομένως, εἶναι φανερό ὅτι τὸ ἴδιο ἄτομο ἔχει κλέψει τὸ ἐγγραφο σύμφωνα με τοὺς ὅρους του ὁποῖο ἡ διαιτησία ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ, καὶ δηλώνει ὅτι ἐκδόθηκε ἡ ἀπόφαση χωρὶς τοὺς συνδαιτητές του, καὶ μὴ ὑπακούοντας στην προειδοποίηση που του ἀπαγόρευε νὰ τὸ κάνει, πῶς μπορεῖτε νὰ εἰσαστε δίκαιοι πιστεύοντας αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο καὶ καταδικάζοντας ἐμένα;). Ἐνῶ στη σύγχρονη ἐποχὴ ἐξετάζονται οἱ μάρτυρες καὶ μετὰ χτίζονται οἱ ἀποδείξεις μιᾶς ὑπόθεσης, στην κλασικὴ Αθήνα δίνεται ἡ ἐκδοχὴ τῶν γεγονότων τῶν διαδίκων, οἱ ὁποῖοι καλοῦν περιοδικὰ μάρτυρες, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν αὐτὰ που εἶπαν. Βλ. Todd 1990, 23.*

⁸⁷ §19: *παρακαλέσας δ' ὁ Παρμένων μάρτυρας, ἀπέπειε τῷ Ἀριστοκλεῖ μὴ ἀποφαίνεσθαι παρὰ τὰς συνθήκας καθ' αὐτοῦ ἄνευ τῶν συνδαιτητῶν. Καὶ ὧν ἐναντίον ἀπέπειεν, ἀκούσατε τῆς μαρτυρίας (= Ὁ Παρμένων κάλεσε μάρτυρες νὰ εἶναι παρόντες, καὶ ἀπαγόρευσε στον Ἀριστοκλή νὰ ἐκδώσει ἀπόφαση ἐναντίον του, χωρὶς τοὺς συνδαιτητές, μὴ ὑπακούοντας στα ἀρθρα της συμφωνίας. Ἀκούστε τὴν κατάθεση αὐτῶν ἐνώπιον τῶν ὁποῖων ἐγίνε ἡ ἀπαγόρευση αὐτή).*

⁸⁸ §3: *καὶ ὅσα μὲν ἐμοὶ καὶ τούτῳ ἐγένετο συμβόλαια, πάντων ἀπαλλαγῆς καὶ ἀφέσεως γενομένης, ἄλλου δὲ συμβολαίου οὐκ ὄντος ἐμοὶ πρὸς τοῦτον, οὔτε ναυτικοῦ οὔτ' ἐγγείου (= δεδομένου ὅτι ὑπῆρξε ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ὅλα τα συμβόλαια που συνάφθηκαν μετὰ αὐτοῦ καὶ ἐμένα, καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα*

παραγράφου 15 επιβεβαιώνουν ότι ο Αριστοκλής δεν είχε το δικαίωμα να εκδώσει διαιτητική απόφαση μόνος του, χωρίς τον Φώκριτο και τον ομιλητή, αλλά δεν επιβεβαιώνεται ότι ο ομιλητής δεν ήταν εγγυητής του Παρμένοντα. Οι μαρτυρικές καταθέσεις, όμως, χρειάζονται για την κύρια δίκη, αν και σε αυτή ζωτικής σημασίας είναι οι γραπτές συμφωνίες, που χάθηκαν, κάτι που επιβεβαιώνεται και με τις σχετικές μαρτυρικές καταθέσεις (§18). Για την *παραγραφή* χρειάζεται μόνο η προσκόμιση γραπτής συμφωνίας, που σε αυτή την περίπτωση, όμως, χάθηκε.

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται επτά φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§8, 12, 13, 15, 18, 19, 26). Είναι αρκετές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.⁸⁹ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*) (στις έξι από τις επτά φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις (§§8, 12, 13, 15, 18, 19)).⁹⁰ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 15 μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.⁹¹ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 18 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.⁹² Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης της παραγράφου 26, η οποία είναι και η τελευταία μαρτυρική κατάθεση του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) της σημασία.⁹³

άλλο συμβόλαιο που συνάφθηκε με αυτόν από εμένα είτε για δραστηριότητα στη θάλασσα ή την ξηρά).

⁸⁹ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

⁹⁰ Για τη λειτουργία αυτού βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

⁹¹ §16: *Ὅτι μὲν ἐτέθησαν αἱ συνθήκαι παρ' Ἀριστοκλεῖ καὶ ἡ ἐπιτροπὴ ἐγένετο Φωκρίτῳ καὶ Ἀριστοκλεῖ καὶ ἐμοί, οἱ εἰδότες ταῦτα μεμαρτυρήκασιν ὑμῖν* (= Ὅτι οι συμφωνίες κατατέθηκαν στον Αριστοκλή, και ότι η διαιτησία ανατέθηκε στον Φώκριτο, τον Αριστοκλή και εμένα, έχει κατατεθεί σε εσάς από μάρτυρες που γνωρίζουν τα γεγονότα).

⁹² §18: *Καὶ ὡς ἐσκήψατο ἀπολωλένα ὁ Ἀριστοκλῆς, ἀκούσατε τῶν μαρτυριῶν* (= Τώρα, προς απόδειξη ότι ο Αριστοκλής προσποιήθηκε ότι είχε χάσει το έγγραφο, ακούστε τις καταθέσεις).

⁹³ §26: *Ὅτι δ' ἐπεδήμει πέρυσιν, ὅτε αἱ δίκαι ἦσαν, λαβέ μοι τὴν μαρτυρίαν* (= Για να αποδείξω ότι ήταν στην πόλη πέρυσι, όταν τα δικαστήρια ήταν ανοιχτά, παρακαλώ, πάρε την κατάθεση).

8) 34. Πρὸς Φορμίωνα περὶ δανείου

Πρόκειται για παραγραφή για δίκη εμπορική.⁹⁴ Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 7, 9, 10, 11, 15, 20, 37 και 39.

Από πλευράς ιστορίας δικαίου οι μαρτυρίες της παραγράφου 11 είναι εξ ακοής μαρτυρίες,⁹⁵ αν και υπήρχε νόμος κατά τον οποίο οι εξ ακοής μαρτυρίες αποκλείονταν. Σύμφωνα με τον Harrison (1971, 145-146) ο Λάμπις ως όργανο του αντιδίκου του ομιλητή ήταν σχεδόν μέρος της αγωγής και, έτσι, σε αυτή την περίπτωση μπορεί να επιτρεπόταν να παραδοθούν εξ ακοής μαρτυρίες. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι αυτός ο λόγος εμπεριέχει το μοναδικό παράδειγμα μαρτυρικής κατάθεσης δούλου, του Λάμπιδος, ο οποίος ήταν ο μάρτυρας του αντιδίκου.⁹⁶

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις επτά από τις οκτώ φορές (§§7, 9, 10, 11, 20, 37, 39). *Κλητήρες*, οι μάρτυρες που είχε ο ομιλητής μαζί του στην κλήτευση του αντιδίκου,⁹⁷ είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 15.

---

⁹⁴ Βλ. Harrison 1971, 109-110.

⁹⁵ §11: *Αὐτὸς τοίνυν ὁ Λάμπις, ᾧ φησιν ἀποδεδωκέναι τὸ χρυσίον (τούτω γὰρ προσέχετε τὸν νοῦν), προσελθόντος αὐτῷ ἐμοῦ, ἐπειδὴ τάχιστα κατέπλευσεν ἐκ τῆς ναυαγίας Ἀθήναζε, καὶ ἐρωτῶντος ὑπὲρ τούτων, ἔλεγεν ὅτι οὕτε τὰ χρήματα ἐνθόιτο εἰς τὴν ναῦν οὗτος κατὰ τὴν συγγραφὴν, οὔτε τὸ χρυσίον εἰληφώς εἶη παρ' αὐτοῦ ἐν Βοσπόρῳ τότε. Καὶ μοι ἀνάγνωθι τὴν μαρτυρίαν τῶν παραγενομένων (= Ο ἴδιος ο Λάμπις, στον οποίο ο Φορμίων δηλώνει ότι είχε πληρώσει τα χρήματα (παρακαλῶ προσέξτε αυτό καλά), όταν τον πλησίασα, μόλις είχε επιστρέψει στην Αθήνα μετά το ναυάγιο, και τον ρώτησα για αυτά τα ζητήματα, είτε ότι ο Φορμίων δεν έβαλε τα εμπορεύματα στο πλοίο σύμφωνα με τη συμφωνία μας, ούτε είχε λάβει ο ἴδιος τα χρήματα από αυτόν τότε στον Βόσπορο. Διάβασε, παρακαλῶ, την κατάθεση αὐτῶν που ήταν παρόντες) και §46: *καὶ οὗτος μὲν εἰς ἐκεῖνον μόνον ἀναφέρει τὴν ἀπόδοσιν, ἐγὼ δ' εἰς τε τὸν Λάμπιν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀκούσαντας αὐτοῦ ὅτε οὐκ ἔφη ἀπειληφέναι τὸ χρυσίον (= Ο Φορμίων ισχυρίζεται ὁ αποδεικνύει την πληρωμή με την κατάθεση του Λάμπιδος μόνο, αλλά εγώ παρουσιάζω ως μάρτυρα τον Λάμπιν και εκείνους που τον άκουσαν να δηλώνει ότι δεν είχε λάβει τα χρήματα).**

⁹⁶ §5: *οὐκοῦν δανείσασθαι μὲν ὁμολογοῦσι καὶ συνθήκας ποιήσασθαι τοῦ δανείσματος, φασὶ δ' ἀποδεδωκέναι τὸ χρυσίον Λάμπιδι τῷ Δίωνος οἰκέτῃ ἐν Βοσπόρῳ (= Ομολογούν ότι δανείστηκαν τα χρήματα, και ότι είχαν συμβόλαια που έγιναν για να ασφαλίσουν το δάνειο· αλλά ισχυρίζονται ότι έχουν πληρώσει τα χρήματα στον Λάμπιν, τον δούλο του Δίωνος, στον Βόσπορο) και §10: *καὶ αὐτὸς μὲν ἀπεσώθη ἐν τῷ λέμβῳ μετὰ τῶν ἄλλων παίδων τῶν Δίωνος, ἀπώλεσε δὲ πλέον ἢ τριάκοντα σώματα ἐλεύθερα χωρὶς τῶν ἄλλων (= Ο ἴδιος διέφυγε στη λέμβο με τους υπόλοιπους δούλους του Δίωνος, αλλά προκάλεσε τον χαμό περισσότερων από τριάντα ανθρώπων εκτός από το φορτίο). Οι δούλοι δεν μπορούσαν να παρουσιαστούν στο δικαστήριο ως μάρτυρες χωρίς τη διαδικασία της *βασάνου*, παρά μόνο στις εμπορικές υποθέσεις (*δίκαι εμπορικαί*) στα τέλη του τέταρτου αιώνα, κάτι που αποτελεί «μία εντυπωσιακή ένδειξη ότι οι παραδοσιακές διακρίσεις σύμφωνα με την κοινωνική θέση άρχιζαν να καταρρέουν, έστω και σε αυτόν τον περιορισμένο κλάδο του δικαίου» (Gernet, όπως παρατίθεται στον Todd 1990, 26, υποσ. 12). Σύμφωνα με άλλους μελετητές η λέξη *οἰκέτης* της παραγράφου 5 μπορεί να σημαίνει τον απελεύθερο.**

⁹⁷ §13: *κἀγὼ κλητῆρας ἔχων προσεκαλεσάμην αὐτόν (= και εγώ, έχοντας μάρτυρες μαζί μου, επέδωσα την κλήτευση).*

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι τα χρήματα που του χρωστούσε ο Φορμίων δεν επιστράφηκαν.⁹⁸ Προσκομίζει μόνο εξ ακοής μαρτυρίες που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί (§11).⁹⁹ Οι μαρτυρικές καταθέσεις, όμως, χρειάζονται για την κύρια δίκη και όχι για την *παραγραφή*, στην οποία χρειάζεται μόνο η προσκόμιση γραπτής συμφωνίας, που προσκομίζεται στην παράγραφο 7. Ως μάρτυρα του αντιδίκου αναφέρει τον Λάμπιν (§46). Ο ομιλητής προσβάλλει την αξιοπιστία του τελευταίου αναφέροντας ότι τα λεγόμενά του άλλαξαν ουσιαστικά,¹⁰⁰ κάτι που ομολογεί και ο ίδιος. Προσκομίζει για αυτό και τις σχετικές μαρτυρικές καταθέσεις.¹⁰¹ Την αλλαγή των λεγομένων του Λάμπιδος αποδίδει σε δωροδοκία.¹⁰²

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται οκτώ φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§7, 9, 10, 11, 15, 20, 37, 39). Είναι αρκετές οι φορές που

---

⁹⁸ §5: *ἡμεῖς τοῖνυν οὐ μόνον τοῦτο δεῖξομεν, ὡς οὐκ ἀπέδωκεν* (= Εμείς, από την πλευρά μας, θα αποδείξουμε, όχι μόνο ότι ο Φορμίων δεν αποπλήρωσε (το χρέος του)), §47: *καὶ ὁ μὲν Λάμπις, ᾧ οὗτος σκῆπτεται μάρτυρι, μαρτυρεῖ ἔξαρνος γενόμενος τὸ ἐξ ἀρχῆς ὡς οὐκ ἀπέιληφε τὸ χρυσίον· ὑμεῖς δὲ γνοίητε ὡς ἀπέιληφ' ἐκεῖνος, ᾧ οὐκ εἰσὶ μάρτυρες τοῦ πράγματος;* (= Και αν, όταν ο Λάμπις, στην κατάθεση του οποίου βασίζεται ο αντιδίκός μου, ενώ στην αρχή αρνούσανταν ότι είχε λάβει τα χρήματα, τώρα καταθέτει το αντίθετο, πρέπει να αποφασίσετε ότι τα έχει λάβει, αν και δεν υπάρχουν μάρτυρες, για να υποστηρίξουν το γεγονός;)

⁹⁹ §46 (βλ. αν., υποσ. 95).

¹⁰⁰ §§18-20: *καὶ ὁ Λάμπις μετὰ ταῦτα νομίσας αὐτῷ ἀσφαλὲς ἤδη εἶναι πρὸς διαιτητῆ μαρτυρεῖν ὃ τι βούλοιο, μερισάμενος τὸ ἐμὸν χρυσίον μετὰ Φορμίωνος τουτουί, ἐμαρτύρει τάναντία οἷς πρότερον εἰρήκει. οὐ γὰρ ὅμοιόν ἐστιν, ᾧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰς τὰ ὑμέτερα πρόσωπα ἐμβλέποντα τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν καὶ πρὸς διαιτητῆ παρ' ὑμῖν μὲν γὰρ ὀργῆ μεγάλη καὶ τιμωρία ὑπόκειται τοῖς τὰ ψευδῆ μαρτυροῦσι, πρὸς δὲ τῷ διαιτητῆ ἀκινδύνως καὶ ἀναισχύντως μαρτυροῦσιν ὃ τι ἂν βούλωνται. ἀγανακτοῦντος δέ μου καὶ σχετλιάζοντος, ᾧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τῇ τόλμῃ τοῦ Λάμπιδος, καὶ παρεχομένου πρὸς τὸν διαιτητὴν τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν ἥπερ καὶ νῦν πρὸς ὑμᾶς παρέχομαι, τῶν ἐξ ἀρχῆς προσελθόντων αὐτῷ μεθ' ἡμῶν, ὅτε οὔτε τὸ χρυσίον ἔφη ἀπειληφέναι παρὰ τοῦτου οὔτε τὰ χρήματ' αὐτὸν ἐνθέσθαι εἰς τὴν ναῦν, οὕτως ὁ Λάμπις κατὰ κράτος ἐξελεγχόμενος τὰ ψευδῆ μαρτυρῶν καὶ πονηρὸς ὢν, ὠμολόγει μὲν εἰρηκέναι ταῦτα πρὸς τοῦτον, οὐ μέντοι ἐντός γε ὧν εἶπεῖν αὐτοῦ. Καί μοι ἀνάγνωθι ταύτην τὴν μαρτυρίαν* (= Ο Λάμπις μετά από αυτό, νομίζοντας ότι θα ήταν τώρα, ενώπιον ενός διαιτητή, ασφαλές για αυτόν να καταθέσει ακριβώς ό,τι ήθελε, μοίρασε τα χρήματά μου με αυτόν τον συνεργάτη, τον Φορμίωνα, και στη συνέχεια κατέθεσε ακριβώς το αντίθετο από αυτό που είχε δηλώσει πριν. Γιατί δεν είναι το ίδιο πράγμα, άνδρες Αθηναίοι, να δώσει κανείς ψευδή κατάθεση, όταν είναι πρόσωπο με πρόσωπο με εσάς, και να κάνει το ίδιο ενώπιον ενός διαιτητή. Με εσάς έντονη αγανάκτηση και αυστηρή ποινή περιμένουν εκείνους που διαπράττουν ψευδομαρτυρία: αλλά ενώπιον ενός διαιτητή δίνουν ό,τι μαρτυρία θέλουν χωρίς κίνδυνο και χωρίς ντροπή. Όταν διαμαρτυρήθηκα και εξέφρασα έντονη αγανάκτηση, Αθηναίοι, για το θράσος του Λάμπιδος, και παρουσίασα ενώπιον του διαιτητή την ίδια κατάθεση, όπως τώρα την παρουσιάζω ενώπιόν σας — εκείνων, δηλαδή, των ατόμων που στην αρχή ήρθαν σε αυτόν με εμένα, όταν δήλωσε ότι δεν είχε λάβει τα χρήματα από τον Φορμίωνα, και ότι ο Φορμίων δεν είχε βάλει τα εμπορεύματα στο πλοίο — ο Λάμπις, όντας τόσο ξεκάθαρα καταδικασμένος για ψευδομαρτυρία και για το ότι ήταν απατεώνας, ομολόγησε ότι έκανε τη δήλωση στον συνέταιρό μου εδώ, αλλά δήλωσε ότι δεν ήταν στα λογικά του, όταν την έκανε). Βλ. Bonner 1905, 86.

¹⁰¹ §20 (βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση).

¹⁰² §18 (βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση).

προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹⁰³ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*) (στις έξι από τις οκτώ φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις (§§7, 9, 10, 11, 15, 20)).¹⁰⁴ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη.

9) 35. Πρὸς τὴν Λακρίτου παραγραφήν

Πρόκειται για *παραγραφή* για *δίκη εμπορική*.¹⁰⁵ Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 14 (14α και 14β), 20, 23, 33 και 34. Όλες οι μαρτυρικές καταθέσεις παραδίδονται αυτολεξεί και πιθανόν είναι γνήσιες.¹⁰⁶

Από πλευράς ιστορίας δικαίου οι μάρτυρες των περισσότερων μαρτυρικών καταθέσεων είναι ξένοι.¹⁰⁷ Επίσης, οι μαρτυρίες των παραγράφων 20, 33 και 34 είναι *εκμαρτυρίες*.¹⁰⁸ Τέλος, η μορφή των μαρτυρικών καταθέσεων θα μπορούσε να είναι η εξής: το όνομα του μάρτυρα και το *μαρτυρεῖ* και το *παρεῖναι/εἰδέναι*.¹⁰⁹ Το *παρεῖναι*

---

¹⁰³ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

¹⁰⁴ Για τη λειτουργία αυτού βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

¹⁰⁵ Βλ. Harrison 1971, 111.

¹⁰⁶ Βλ. MacDowell 2009, 262.

¹⁰⁷ §§14 (β), 20, 23, 33, 34. Π.χ. §20: *Ἰπτίας Ἀθηνίππου Ἀλικαρνασσεὺς μαρτυρεῖ συμπλεῖν ἐν τῇ Ὑβλησίῳ νηὶ διοπεύων τὴν ναῦν, καὶ εἰδέναι Ἀπολλόδωρον τὸν Φασηλίτην ἀγόμενον ἐν τῷ πλοίῳ ἐκ Μένδης εἰς τὸν Πόντον οἴνου Μενδαίου κεράμια τετρακόσια πενήκοντα, ἄλλο δὲ μηδὲν φορτίον* (= Ο Ἰπτίας, ο γιος του Αθηνίππου, από την Αλικαρνασσό, καταθέτει ότι και αυτός έπλευσε στο πλοίο του Ὑβλησίου ως υπεύθυνος φορτίου του πλοίου και ότι, σύμφωνα με όσα γνωρίζει, ο Απολλόδωρος από τη Φάσηλη μετέφερε στο πλοίο από τη Μένδη στον Πόντο τετρακόσια πενήντα δοχεία Μενδαίου κρασιού, και κανένα άλλο φορτίο).

¹⁰⁸ Π.χ. §20: *Ἐρασικλῆς μαρτυρεῖ κυβερνᾶν τὴν ναῦν ἣν Ὑβλήσιος ἐναυκλήρει, καὶ εἰδέναι Ἀπολλόδωρον ἀγόμενον ἐν τῷ πλοίῳ οἴνου Μενδαίου κεράμια τετρακόσια πενήκοντα, καὶ οὐ πλείω· ἄλλο δὲ μηδὲν ἀγώγιμον ἄγεσθαι ἐν τῷ πλοίῳ Ἀπολλόδωρον εἰς τὸν Πόντον. Ἰπτίας Ἀθηνίππου Ἀλικαρνασσεὺς μαρτυρεῖ συμπλεῖν ἐν τῇ Ὑβλησίῳ νηὶ διοπεύων τὴν ναῦν, καὶ εἰδέναι Ἀπολλόδωρον τὸν Φασηλίτην ἀγόμενον ἐν τῷ πλοίῳ ἐκ Μένδης εἰς τὸν Πόντον οἴνου Μενδαίου κεράμια τετρακόσια πενήκοντα, ἄλλο δὲ μηδὲν φορτίον. Πρὸς τούσδ' ἐξεμαρτύρησεν Ἀρχιάδης Μνησωνίδου Ἀχαρνέες· Σώστρατος Φιλίππου Ἰστιαίοθεν, Εὐμάριχος Εὐβοίου Ἰστιαίοθεν, Φιλτάδης Κτησίου Ξυπεταιῶν, Διονύσιος Δημοκρατίδου Χολλείδης* (= Ο Ἐρασικλῆς καταθέτει ότι ήταν κυβερνήτης του πλοίου του οποίου ιδιοκτήτης ήταν ο Ὑβλήσιος, και ότι, από όσο γνωρίζει, ο Απολλόδωρος μετέφερε στο πλοίο τετρακόσια πενήντα δοχεία Μενδαίου κρασιού, και όχι περισσότερα· και ότι ο Απολλόδωρος δεν μετέφερε κανένα άλλο φορτίο στο πλοίο προς τον Πόντο. Ο Ἰπτίας, ο γιος του Αθηνίππου, από την Αλικαρνασσό, καταθέτει ότι και αυτός έπλευσε στο πλοίο του Ὑβλησίου ως υπεύθυνος φορτίου του πλοίου και ότι, σύμφωνα με όσα γνωρίζει, ο Απολλόδωρος από τη Φάσηλη μετέφερε στο πλοίο από τη Μένδη στον Πόντο τετρακόσια πενήντα δοχεία Μενδαίου κρασιού, και κανένα άλλο φορτίο. Εκτός από αυτά, γραπτές ένορκες καταθέσεις υποβλήθηκαν από τον Αρχιάδη, τον γιο του Μνησωνίδου, από τις Αχαρνές, τον Σώστρατο, τον γιο του Φιλίππου, από την Ιστιαία, τον Ευμάριχο, τον γιο του Ευβοίου, από την Ιστιαία, τον Φιλτιάδη, τον γιο του Κτησίου, από την Ξυπέτη, και τον Διονύσιο, τον γιο του Δημοκρατίδου, από τις Χολλείδες).

¹⁰⁹ Π.χ. §20 (βλ. αν., υποσ. 107).

συνήθως χρησιμοποιούνταν για μάρτυρες που κατέθεταν για οικονομικές συναλλαγές ή σημαντικές διαδικαστικές συναλλαγές, ενώ το *είδέναι* για τους τυχαία παρευρισκόμενους σε ένα συμβάν. Στην περίπτωση των *εκμαρτυριών* μετά τις μαρτυρικές καταθέσεις με την παραπάνω μορφή ακολουθούσε μαρτυρική κατάθεση ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις που προηγήθηκαν ήταν όπως δηλώνονταν με τα ονόματα αυτών που επιβεβαίωναν αυτή την τελευταία κατάθεση.¹¹⁰

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι ο μάρτυρας στην παράγραφο 14α. Οι παρόντες, οι Θεόδοτος, Χαρίνος, Φορμίων, Κηφισόδοτος και Ηλιόδωρος, είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 14β. Συνταξιδιώτες, και συγκεκριμένα οι Ερασικλής, Ιππίας και Απολλωνίδης, είναι οι μάρτυρες στις παραγράφους 20, 33 και 34. Τέλος, δανειστής, και συγκεκριμένα ο Άρατος, είναι ο μάρτυρας στην παράγραφο 23.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ο Λάκριτος δεν έχει αποπληρώσει το χρέος του.¹¹¹ Οι μαρτυρικές καταθέσεις των παραγράφων 20 και 23 επιβεβαιώνουν ότι οι όροι της γραπτής συμφωνίας δεν είχαν εκπληρωθεί, αλλά δεν επιβεβαιώνεται ότι ο Λάκριτος ήταν κληρονόμος του Αρτέμωνος. Οι μαρτυρικές καταθέσεις, όμως, χρειάζονται για την κύρια δίκη και όχι για την *παραγραφή*, στην οποία χρειάζεται μόνο η προσκόμιση γραπτής συμφωνίας.¹¹²

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται πέντε φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§14α, 14β, 20, 23, 33-34). Είναι λίγες οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹¹³ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*) (στις τέσσερις από τις πέντε φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις (§§14α, 14β, 20, 23, 33-34)).¹¹⁴ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν τα γεγονότα που πρέπει να

---

¹¹⁰ Π.χ. §20 (βλ. αν., υποσ. 108).

¹¹¹ §4: *μη ἀποδίδοναι δὲ τὰλλότρια χρήματα* (= και, ακόμα, να αρνείται να αποπληρώσει τα χρήματα που ανήκουν σε άλλους).

¹¹² Προσκομίζεται η γραπτή συμφωνία μεταξύ του ομιλητή και του Αρτέμωνος (§§10-13, 37)· δεν υπάρχει γραπτή συμφωνία μεταξύ του ομιλητή και του Λακρίτου. Δεν γνωρίζουμε αν μια γραπτή συμφωνία με έναν αποθανόντα λογίζεται ως μια γραπτή συμφωνία και με τον κληρονόμο του αποθανόντος ή όχι.

¹¹³ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20.

¹¹⁴ Για τη λειτουργία αυτού βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

αποδειχθούν, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Σε αυτόν τον λόγο οι πρώτες μαρτυρικές καταθέσεις έχουν (ρητορική) σημασία. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης της παραγράφου 23 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) της σημασία.¹¹⁵ Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 33 και 34, οι οποίες είναι και οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹¹⁶

10) 36. Παραγραφή υπέρ Φορμίωνος

Πρόκειται για παραγραφή για δίκη βλάβης.¹¹⁷ Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 4, 7, 10, 13, 16, 21, 22, 24, 35, 40, 48, 55, 56 (56α, 56β και 56γ) και 62.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις δώδεκα από τις δεκαέξι φορές (§§4, 10, 21, 22, 35, 40, 48, 55, 56α, 56β, 56γ, 62). Άτομα στα οποία κατατέθηκε η διαθήκη του Πασίωνος είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 7. Ενοικιαστές, οι Ξένων, Ευφραίος, Εύφρων και Καλλίστρατος, είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 13. Τέλος, οι παρόντες είναι οι μάρτυρες στις παραγράφους 16 και 24.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι η αγωγή του αντιδίκου δεν μπορεί να γίνει δεκτή,¹¹⁸ και συγκεκριμένα στην παράγραφο 16. Αυτές οι μαρτυρικές καταθέσεις προσκομίζονται για δεύτερη φορά στην παράγραφο 24 και ίσως και για τρίτη φορά στην παράγραφο 62.

¹¹⁵ §§22-23: *Ὅτι δ' ἀληθῆ λέγω καὶ ἐπεδανείσαντο χρήματα παρὰ τὴν συγγραφὴν, μαρτυρίαν ἀναγνώσεται ὑμῖν αὐτοῦ τοῦ ἐπιδανείσαντος. λέγε τὴν μαρτυρίαν* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια και ότι δανείστηκαν επιπρόσθετα ποσά παρά τη συμφωνία, ο γραμματέας θα σας διαβάσει την κατάθεση του ίδιου του ανθρώπου που έδωσε το επιπρόσθετο δάνειο. Διάβασε την κατάθεση).

¹¹⁶ §33: *Καί μοι λαβὲ τὴν μαρτυρίαν, πρῶτον μὲν τὴν Ἀπολλωνίδου ὅτι Ἀντίπατρος ἦν ὁ δανείσας ἐπὶ τῷ πλοίῳ, τούτοις δ' οὐδ' ὀτιοῦν προσήκει τῆς ναυαγίας, ἔπειτα τὴν Ἐρασικλέους καὶ τὴν Ἰπίου, ὅτι ὀγδοήκοντα μόνον κεράμια παρήγετο ἐν τῷ πλοίῳ* (= Τώρα, παρακαλῶ πάρε τις καταθέσεις· πρώτα αυτή του Απολλωνίδου, που αποδεικνύει ότι ήταν ο Αντίπατρος που δάνεισε χρήματα με υποθήκη το πλοίο, και ότι αυτοί οι άνθρωποι δεν επηρεάστηκαν σε τίποτα από το ναυάγιο· και, έπειτα, αυτή του Ερασικλέους και αυτή του Ιπίου, που αποδεικνύει ότι μόνο ογδόντα δοχεία μεταφέρθηκαν στο πλοίο).

¹¹⁷ Βλ. Harrison 1971, 116.

¹¹⁸ §2: *τὴν μὲν οὖν παραγραφὴν ἐποίησάμεθα τῆς δίκης* (= Έχουμε καταθέσει ειδικό αίτημα για μη αποδοχή της αγωγής).

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται δεκαέξι φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§4, 7, 10, 13, 16, 21, 22, 24, 35, 40, 48, 55, 56α, 56β, 56γ, 62). Είναι πολλές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις· αυτός ο λόγος είναι ο πρώτος ως προς τη συχνότητα εμφάνισης μαρτυρικών καταθέσεων λόγος ιδιωτικής υπόθεσης του Δημοσθένη.¹¹⁹ Ο λόγος ολοκληρώνεται με την προσκόμιση μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι τεκμηριωμένη, το οποίο με τη σειρά του οδηγεί στην αξιοπιστία του ομιλητή. Μεταξύ των παραπάνω μαρτυρικών καταθέσεων υπάρχουν μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί (§§16, 24, (ίσως) 62), το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι πραγματικά τεκμηριωμένη. Οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, οι οποίες βρίσκονται και στην τελευταία παράγραφο του λόγου, έχουν (νομική) σημασία. Για τις μαρτυρικές καταθέσεις των παραγράφων 10, 22, 35 και 48 ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενό τους πριν τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, κάτι που υποδηλώνει τη (ρητορική) σημασία αυτών των μαρτυρικών καταθέσεων.¹²⁰ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 13 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹²¹ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το

---

¹¹⁹ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των πολλών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

¹²⁰ §10: *Ὡς τοίνυν ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, καὶ ἐνείμαθ' οὗτος πρὸς τὸν ἀδελφὸν παῖδ' ὄντα, καὶ ἀφῆκαν τῆς μισθώσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐγκλημάτων, λαβὲ ταυτηνὶ τὴν μαρτυρίαν* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια σε αυτό και ότι ο ενάγων μοίρασε την περιουσία με τον αδερφό του, που ήταν ακόμα μικρός, και ότι ἀπάλλαξαν τον Φορμίωνα από την υποχρέωση της μίσθωσης και από όλες τις άλλες υποχρεώσεις, πάρε αυτή την κατάθεση), §22: *Ὡς τοίνυν ταῦτ' ἀληθῆ λέγω καὶ ὁ Πασικλῆς οὐδὲν ἐγκαλεῖ, λαβὲ μοι τὴν τοῦτου μαρτυρίαν* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια σε αυτό, και ότι ο Πασικλῆς δεν κάνει καμία καταγγελία, πάρε, παρακαλώ, την κατάθεση σχετικά με το θέμα), §35: *Ὡς τοίνυν ἀληθῆ λέγω, καὶ πρεσβεῖά τε τὴν συνοικίαν ἔλαβεν κατὰ τὴν διαθήκην, καὶ τῶδ' οὐχ ὅπως ἐγκαλεῖν ᾔετο δεῖν, ἀλλ' ἐπῆνει, λαβὲ τὴν μαρτυρίαν* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια, ότι πήρε το σπίτι σύμφωνα με τους όρους της διαθήκης, επειδή ήταν μεγαλύτερος, και ότι όχι μόνο θεώρησε σωστό να μην διεκδικεί εναντίον του εναγόμενου, αλλά, αντιθέτως, επαίνεσε τη συμπεριφορά του, πάρε την κατάθεση) και §48: *Ἀλλὰ μὴν ὅτι κάκεῖνος ἦν τινῶν, εἴτ' ἀπηλλάγη τὸν αὐτὸν τρόπον, ὄνπερ οὗτος ἀφ' ὧν, λαβὲ μοι ταυτασὶ τὰς μαρτυρίας, ὡς ἐγένετο Πασίων Ἀρχεστράτου* (= Για να αποδείξω ότι και ο Πασίων ήταν δούλος κάποιου, και ότι μετά κέρδισε την ελευθερία του με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο ο Φορμίων κέρδισε τη δική του από εσένα, πάρε, παρακαλώ, αυτές τις καταθέσεις, που αποδεικνύουν ότι ο Πασίων ανήκε στον Αρχέστρατο).

¹²¹ §13: *Ὡς τοίνυν ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, καὶ ἐμίσθωσαν ὕστερον Ξένωνι καὶ Εὐφραίῳ καὶ Εὐφροني καὶ Καλλιστράτῳ, καὶ οὐδὲ τούτοις παρέδωκ' ἰδίαν ἀφορμὴν, ἀλλὰ τὰς παρακαταθήκας καὶ τὴν ἀπὸ τούτων ἐργασίαν αὐτὴν ἐμισθώσαντο, λαβὲ μοι τὴν τούτων μαρτυρίαν, καὶ ὡς τὸ ἀσπιδοπηγεῖον εἴλετο* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια σε αυτό, και ότι ο Απολλόδωρος μετά μίσθωσε την τράπεζα στον Ξένωνα και τον Ευφραίο, και τον Εύφρονα, και τον Καλλίστρατο, και ότι δεν μετέφερε ιδιαίτερο κεφάλαιο σε αυτούς, αλλά ότι μίσθωσαν μόνο τις καταθέσεις και το δικαίωμα στα κέρδη που

περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 16 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (νομική) τους σημασία.¹²² Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 24 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (νομική) τους σημασία.¹²³ Επιπλέον, παρατηρείται συσσώρευση μαρτυρικών καταθέσεων για το ήθος του αντιδίκου και του ομιλητή (§§55, 56α, 56β, 56γ), το οποίο υποδηλώνει τη (ρητορική) σημασία αυτών των μαρτυρικών καταθέσεων. Τέλος, οι μαρτυρικές καταθέσεις της παραγράφου 16 προσκομίζονται για δεύτερη φορά στην παράγραφο 24 και ίσως και για τρίτη φορά στην παράγραφο 62, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.

11) 37. Παραγραφή πρὸς Πανταίνετον

Πρόκειται για παραγραφή για δίκη μεταλλική. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 8, 13, 17 (17α και 17β), 30, 31 και 54.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις πέντε από τις επτά φορές (§§8, 13, 30, 31, 54). Οι παρόντες είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 17α. Τέλος, αγοραστές είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 17β.

συγκεντρώθηκαν από αυτές, πάρε, παρακαλώ, την κατάθεση που αποδεικνύει αυτά τα θέματα, και αποδεικνύει, επίσης, ότι επέλεξε το εργοστάσιο ασπίδων) και §14: *Μεμαρτύρηται μὲν τοίνυν ὑμῖν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι καὶ τούτοις ἐμίσθωσαν καὶ οὐ παρέδωκαν ἰδίαν ἀφορμὴν οὐδεμίαν, καὶ ἐλευθέρους τ' ἀφείσαν ὡς μεγάλ' εὖ πεπονθότες, καὶ οὐκ ἐδικάζοντ' οὐτ' ἐκείνοις τότε οὔτε τούτῳ* (= Κατάθεση έχει υποβληθεί σε εσάς, ἄνδρες Αθηναῖοι, ότι και σε αυτούς μίσθωσαν, και δεν παρέδωσαν σε αυτούς ιδιαίτερο τραπεζικό κεφάλαιο' και ότι τους έδωσαν την ελευθερία τους, σαν να είχαν λάβει μεγάλα κέρδη από αυτούς' και τότε δεν προσέφυγαν στη δικαιοσύνη ούτε για αυτούς ούτε για τον Φορμίωνα).

¹²² §16: *Ὡς τοίνυν ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, λαβέ μοι τὴν γνώσιν τὴν γενομένην ἐν ἀκροπόλει, καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν παραγενομένων, ὅτ' ἠφίει τῶν ἐγκλημάτων ἀπάντων Ἀπολλόδωρος, λαμβάνων τοῦτο τὸ ἀργύριον* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια σε αυτό, πάρε, παρακαλώ, την απόφαση που εκδόθηκε στην Ακρόπολη, και την κατάθεση αυτών που ήταν παρόντες, όταν ο Απολλόδωρος, λαμβάνοντας τα χρήματα, έδωσε απαλλαγή από όλες τις υποχρεώσεις) και §17: *ταῦτα τοίνυν λαβὼν καὶ ἀφείς ἀπάντων τῶν ἐγκλημάτων, ὥσπερ ἢ πάντων τεθνεώτων τούτων ἢ τῆς ἀληθείας οὐ γενησομένης φανερᾶς, δίκην τοσοῦτων ταλάντων λαχὼν τολμᾷ δικάζεσθαι* (= Όμως, παρόλο που έχει λάβει αυτά τα χρήματα, και έχει δώσει απαλλαγή από όλες τις υποχρεώσεις, έχει το θράσος να εγείρει αγωγή για τόσο πολλά τάλαντα, σαν να ήταν νεκροί όλοι αυτοί οι άνθρωποι, ή σαν να μην είχε έρθει στο φως η αλήθεια).

¹²³ §24: *Ἴν' οὖν εἰδῆθ' ὑπὲρ οὗ τὴν ψῆφον οἴσετε, τὸν νόμον θ' ὑμῖν τοῦτον ἀναγνώσεται καὶ τὰς μαρτυρίας ἐφεξῆς τῶν παρόντων, ὅτ' ἠφίει τῆς μισθώσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐγκλημάτων Ἀπολλόδωρος. Λαβέ μοι τὰς μαρτυρίας ταυτασι καὶ τὸν νόμον* (= Για να καταλάβετε, λοιπόν, το θέμα σχετικά με το οποίο πρόκειται να ψηφίσετε, θα σας διαβάσω αυτόν τον νόμο και τις καταθέσεις εκείνων που ήταν παρόντες, όταν ο Απολλόδωρος απάλλαξε τον Φορμίωνα από τη μίσθωση και από όλες τις άλλες υποχρεώσεις. Πάρε αυτές τις καταθέσεις, παρακαλώ, και τον νόμο).

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι η αγωγή του αντιδίκου δεν μπορεί να γίνει δεκτή,¹²⁴ και συγκεκριμένα στις παραγράφους 17α και 17β. Σύμφωνα με τον MacDowell, όμως, η απαλλαγή πάσης υποχρέωσης ίσως δεν καλύπτει την κατηγορία της παραγράφου 22.¹²⁵ Ως μάρτυρες του αντιδίκου ο ομιλητής αναφέρει τους Προκλή και Στρατοκλή (§48).

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται επτά φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§8, 13, 17α, 17β, 30, 31, 54). Είναι αρκετές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹²⁶ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*) (στις έξι από τις επτά φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις (§§8, 13, 17α, 17β, 30, 31)).¹²⁷ Μεταξύ των παραπάνω μαρτυρικών καταθέσεων υπάρχουν μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί (§§17α, 17β), το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι πραγματικά τεκμηριωμένη. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 17α και 17β πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (νομική) τους σημασία.¹²⁸ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 30 τους πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των

¹²⁴ §1: *παρεγραφήμην* (= έχω επικαλεστεί ... το ότι η αγωγή του δεν είναι δεκτή).

¹²⁵ §22: ΕΓΚΛΗΜΑ *Ἔβλαψέ με Νικόβουλος ἐπιβουλεύσας ἐμοὶ καὶ τῇ οὐσίᾳ τῇ ἐμῇ, ἀφελέσθαι κελεύσας Ἀντιγένην τὸν ἑαυτοῦ οἰκέτην τὸ ἀργύριον τοῦ ἐμοῦ οἰκέτου, ὃ ἔφερε καταβολὴν τῇ πόλει τοῦ μετάλλου, ὃ ἐγὼ ἐπριάμην ἐνενήκοντα μνῶν, καὶ αἴτιος ἐμοὶ γενόμενος ἐγγραφῆναι τὸ διπλοῦν τῷ δημοσίῳ* (= Η ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ Ο Νικόβουλος με έβλαψε καταστρώνοντας σκευωρία εναντίον μου και εναντίον της περιουσίας μου, προστάζοντας τον Αντιγένη, τον δούλο του, να αφαιρέσει από τον δούλο μου τα χρήματα που έφερνε, για να πληρώσει στην πολιτεία για την περιουσία των μεταλλείων, που αγόρασα για ενενήντα μνες, και με έχει κάνει, επίσης, να εγγραφώ ως οφειλέτης στο ταμείο (της πόλης) για το διπλάσιο από αυτό το ποσό). Βλ. MacDowell 2009, 269.

¹²⁶ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

¹²⁷ Για τη λειτουργία αυτού βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

¹²⁸ §17: *παρασχόμενος δὲ μάρτυρας, οἷ παρήσαν ἡνίκ' ἀφιέμην ὑπὸ τούτου καὶ ἀπηλλαττόμην, ὡς οὐκ εἰσαγωγίμος ἐκ τῶν νόμων ἐστὶν ἡ δίκη, μετὰ ταῦτ' ἐπιδείξω. Καὶ μοι λέγε ταύτην τὴν μαρτυρίαν* (= Θα σας φέρω μάρτυρες που ήταν παρόντες, όταν μου δόθηκε απαλλαγή από τον ενάγοντα, και θα συνεχίσω μετά, για να αποδείξω ότι, σύμφωνα με τον νόμο, η αγωγή δεν είναι δεκτή) και *λέγε δὴ μοι καὶ τὴν τῶν ἐωνημένων μαρτυρίαν, ἴν' εἰδῆθ' ὅτι τούτου κελεύοντος αὐτ' ἀπεδόμην οἷς οὗτος ἐκέλευσεν* (= Τώρα, παρακαλώ, διάβασε την κατάθεση των αγοραστών, για να βεβαιωθείτε ότι πούλησα την περιουσία κατά το πρόσταγμα του ενάγοντα και στα άτομα στα οποία με πρόσταξε να την πουλήσω), και §18: *Οὐ τοίνυν μόνον ἡμῖν εἰσὶν οὗτοι μάρτυρες, ὡς ἀφείμεθα καὶ νῦν συκοφαντούμεθα, ἀλλὰ καὶ Πανταίνετος αὐτός* (= Όχι μόνο έχω αυτούς τους μάρτυρες, για να αποδείξω ότι έχω απαλλαγεί και είμαι τώρα το αντικείμενο μιας αβάσιμης και κακόβουλης κατηγορίας, αλλά και ο ίδιος ο Πανταίνετος είναι μάρτυρας).

μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹²⁹ Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 54, οι οποίες είναι και οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹³⁰

12) 38. Παραγραφή πρὸς Ναυσίμαχον καὶ Ξενοπείθην

Πρόκειται για παραγραφή για δίκη βλάβης. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 3 και 13.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες και στα δύο σημεία που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι η αγωγή του αντιδίκου δεν μπορεί να γίνει δεκτή.¹³¹ η απαλλαγή πάσης υποχρέωσης στις μαρτυρικές καταθέσεις της παραγράφου 3 προηγήθηκε της αποπληρωμής του χρέους που έλαβαν (αργότερα) ο Αρίσταιχος ή οι κληρονόμοι του.

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται δύο φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§3, 13). Είναι λίγες οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο. Οι πρώτες μαρτυρικές καταθέσεις προσκομίζονται στην αρχή του λόγου (§3).¹³² Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 3 και 13 πριν από τον

---

¹²⁹ §30: *Ἀλλὰ μὴν ὅτι σοῦ κελεύοντος καὶ ἐφ' οἷσπερ ἐωνήμεθ' αὐτοὶ πάλιν ἀπεδόμεθα, λέγε τὴν μαρτυρίαν* (= Όμως, για να αποδείξω ότι ξαναπουλήσαμε την περιουσία κατόπιν της παρακλήσεώς σου, και με τους ίδιους όρους όπως εκείνοι με τους οποίους εμείς οι ίδιοι την αγοράσαμε, διάβασε την κατάθεση).

¹³⁰ §54: *Λέγε δὴ μοι τὰς μαρτυρίας, τίς ἐγὼ πρὸς τοὺς συμβάλλοντας ἀνθρώπους καὶ πρὸς τοὺς δεομένους εἰμί* (= Διάβασέ μου, παρακαλώ, τις καταθέσεις, για να αποδείξω τι είδος ανθρώπου είμαι προς εκείνους που δανείζουν χρήματα, και προς εκείνους που χρειάζονται τη βοήθειά μου).

¹³¹ §1: *παρεγραψάμεθ' ... μὴ εἰσαγώγιμον εἶναι τὴν δίκην* (= έχουμε επικαλεστεί ... το ότι η αγωγή τους δεν είναι δεκτή).

¹³² Για τη λειτουργία αυτού βλ. αν., σ. 26.

τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹³³

13) 39. *Πρὸς Βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος Α*

Δεν γνωρίζουμε για ποιον τύπο δίκης πρόκειται.¹³⁴ Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 5, 19, 20, 24 και 36.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις τέσσερις από τις πέντε φορές (§§5, 19, 20, 36). Φυλότες είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 24.

Ως προς την υπόθεση του λόγου και τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν το πιο πιθανό είναι ότι ο νόμος δεν ανέφερε το όνομα των παιδιών, το οποίο ήταν θέμα εθίμου και όχι κάτι θεσπισμένο· αυτός είναι και ο λόγος που γίνεται αναφορά στη *γνώμην τὴν δικαιοτάτην*, την πιο δίκαιη, δηλαδή, κρίση (§40). Ο ομιλητής, ωστόσο, προσκομίζει τις μαρτυρικές καταθέσεις κάποιων, άγνωστης ταυτότητας, που επιβεβαιώνουν ότι προκάλεσε σύγχυση και προβλήματα το ότι τα δύο αδέρφια είχαν το ίδιο όνομα (§19), καθώς και τις μαρτυρικές καταθέσεις κάποιων, άγνωστης ταυτότητας, που επιβεβαιώνουν ότι ο πατέρας του ομιλητή ονόμασε αυτόν Μαντίθεο και τον αντίδικο Βοιωτό (§36).

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται πέντε φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§5, 19, 20, 24, 36). Είναι λίγες οι φορές που προσκομίζονται

---

¹³³ §3: *ἀναγνώσεται δὲ πρῶτον μὲν ὑμῖν τὰς μαρτυρίας, ὡς ἀφείσαν τὸν πατέρ' ἡμῶν ὃν ἐνεκάλεσαν εἰς τὴν ἐπιτροπήν· κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ παρεγραψάμεθα, μὴ εἰσαγωγίμων εἶναι τὴν δίκην. Καί μοι λέγε ταυτασί τὰς μαρτυρίας* (= Αλλά πρώτα ο γραμματέας θα σας διαβάσει τις καταθέσεις που αποδεικνύουν ότι ἀπάλλαξαν τον πατέρα μας από τις υποχρεώσεις του στο ζήτημα της επιτροπείας· γιατί πάνω σε αυτό στηρίζαμε το ότι η μήνυση δεν είναι δεκτή. Παρακαλῶ διάβασε αυτές τις καταθέσεις) και §4: *Ὅτι μὲν τοίνυν, ὃ ἄνδρες δικασταί, καὶ δίκας ἔλαχον τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀφείσαν ταύτας καὶ τὰ συγχωρηθέντα χρήματ' ἔχουσιν, ἀκούετε τῶν μαρτυριῶν* (= Ὅτι ἔκαναν μήνυση, ἄνδρες δικαστές, σχετικά με την επιτροπεία· ότι παραιτήθηκαν αὐτῶν των μηνύσεων· και ότι ἔχουν στην κατοχή τους τα ποσά των χρημάτων που συμφωνήθηκαν, ἀκούσατε ἀπὸ τους μάρτυρες), και §13: *Ἀλλὰ μὴν ὡς ἀληθῆ λέγω, καὶ ὁ μὲν πατήρ ἐτελεύτησεν εὐθέως μετὰ τὰς διαλύσεις, τῷ Δημαρέτῳ δ' οὐδέπωποθ' οὔτοι τῶν χρημάτων τούτων δίκην ἔλαχον, οὐδ' ὄλως ἐξέπλευσεν ἐκεῖνος οὐδ' ἀπεδήμησεν ἐκεῖσε, λαβὲ τὰς μαρτυρίας* (= Ὅμως, για να αποδείξω ότι λέω την ἀλήθεια, — ότι ο πατέρας μας πέθανε ἀμέσως μετὰ τον συμβιβασμό, ότι αὐτοὶ οι ἄνθρωποι ποτέ δεν ἔκαναν μήνυση ἐναντίον του Δημαρέτου για αὐτὰ τα χρήματα, και ότι οὔτε αὐτὸς ποτέ πήγε στα καράβια, οὔτε πήγε στον Βόσπορο, πάρε τις καταθέσεις) και §14: *Ὅτι μὲν τοίνυν οὐθ' ὁ πατήρ μετὰ τὴν ἄφεισιν τὰ χρήματ' εἰσέπραξεν, οὐτ' ἂν ἔδωκεν ἐκὼν οὐδεὶς, εἴ τιν' ἔπεμψεν ὁ Δημάρετος, οὐτ' ἀνέπλευσεν αὐτὸς οὐδ' ἀφίκετ' ἐκεῖσε, δῆλον ἐκ τῶν χρόνων καὶ τῶν μαρτυριῶν ὑμῖν γέγονεν* (= Ὅτι ο πατέρας μας, λοιπόν, δεν εἰσέπραξε τα χρήματα μετὰ τον συμβιβασμό· ότι κανένας δεν θα εἶχε πληρώσει τα χρήματα οικειοθελῶς, αν ο Δημάρετος εἶχε στείλει κάποιον να τα πάρει· και ότι ο ἴδιος οὔτε ἀπέπλευσε οὔτε πήγε στον Βόσπορο, ἔχει γίνει φανερό σε εσάς ἀπὸ τις προθεσμίες και τις καταθέσεις).

¹³⁴ Βλ. Harrison 1968, 79, υποσ. 1.

μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹³⁵ Σε αυτόν τον λόγο οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις έχουν (ρητορική) σημασία. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 19 και 20 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹³⁶ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 36 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹³⁷ Τέλος, για τις μαρτυρικές καταθέσεις της παραγράφου 19 μετά από μια μακροσκελή απαρίθμηση των πιθανών περιπτώσεων σύγχυσης και προβλημάτων που μπορεί να προκληθούν, όταν δύο αδέρφια έχουν το ίδιο όνομα (§§6-19), ο ομιλητής διασκεδάζει τις υποψίες των δικαστών πως όλα αυτά θα μπορούσαν να είναι απλά φόβοι προσκομίζοντας μαρτυρικές καταθέσεις για πραγματική βλάβη που προκλήθηκε σε αυτόν από την κατάσταση αυτή· γίνεται, λοιπόν, μια αρκετά αποτελεσματική αναβολή.¹³⁸

14) [40]. *Πρὸς Βοιωτὸν περὶ προικῶς μητρῶας Β*

Δεν γνωρίζουμε για ποιον τύπο δίκης πρόκειται.¹³⁹ Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 7, 15, 18, 33, 35, 37, 44 και 52.

¹³⁵ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20.

¹³⁶ §19: *οὗτος γὰρ ἤδη καὶ γραφάς τινας, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πέφευγεν, ἐφ' αἷς οὐδὲν αἴτιος ὧν ἐγὼ συνδιαβάλλομαι, καὶ τῆς ἀρχῆς ἠμφεσβήτει, ἦν ὑμεῖς ἔμ' ἐχειροτονήσατε, καὶ πολλὰ καὶ δυσχερῆ διὰ τούνομα συμβέβηκεν ἡμῖν, ὧν, ἴν' εἰδῆθ', ἐκάστων μάρτυρας ὑμῖν παρέξομαι* (= Έχει ήδη, άνδρες Αθηναίοι, γίνει κατηγορούμενος σε ορισμένες αγωγές, στις οποίες, αν και ήμουν απολύτως αθώος, απέχθεια έχει συνδεθεί με το όνομά μου, όπως, επίσης, και με το δικό του· και έχει διεκδικήσει το αξίωμα στο οποίο είχατε εκλέξει εμένα· και πολλά δυσάρεστα πράγματα έχουν συμβεί σε εμένα εξαιτίας του ονόματος· σχετικά με καθένα από αυτά θα παρουσιάσω μάρτυρες, για να σας πληροφορήσω πλήρως) και §20: *Ὁρᾶτ', ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὰ συμβαίνοντα, καὶ τὴν ἀγῆδιαν τὴν ἐκ τοῦ πράγματος* (= Βλέπετε, άνδρες Αθηναίοι, αυτά που συμβαίνουν και την ενόχληση που προκύπτει από το ζήτημα), και §20: *Ἴνα τοίνυν εἰδῆτε, ὅτι οὐ μόνον εἰς τοὺς φράτερας οὕτως, ὡς μεμαρτύρηται, ὁ πατήρ τὴν ἐγγραφήν ἐποίησατο, ἀλλὰ καὶ τὴν δεκάτην ἐμοὶ ποιῶν τούνομα τοῦτ' ἔθετο, λαβέ μοι καὶ ταύτην τὴν μαρτυρίαν* (= Τώρα, για να σας αποδείξω ότι ο πατέρας μου όχι μόνο με ενέγραψε στον κατάλογο των φρατέρων με τον τρόπο που έχει κατατεθεί σε εσάς, αλλά ότι μου έδωσε αυτό το όνομα τη δέκατη ημέρα μετά τη γέννησή μου, παρακαλώ πάρε αυτή την κατάθεση) και §21: *Ἀκούετ', ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι ἐγὼ μὲν εἰμ' ἐπὶ τούνοματος τούτου πάντα τὸν χρόνον, τοῦτον δὲ Βοιωτὸν εἰς τοὺς φράτερας, ἠνίκ' ἠναγκάσθη, ἐνέγραψ' ὁ πατήρ* (= Ακούετ', λοιπόν, άνδρες Αθηναίοι, ότι έχω πάντα το όνομα Μαντίθεος· αλλά ότι ο πατέρας μου, όταν αναγκάστηκε να τον εγγράψει, ενέγραψε τον εναγόμενο στον κατάλογο των φρατέρων ως Βοιωτό).

¹³⁷ §36: *Ἀνάγνωθι δέ μοι λαβὼν δύο ταυτασὶ μαρτυρίας, ὡς ἐμοὶ Μαντίθεον καὶ τούτῳ Βοιωτὸν ὁ πατήρ ὄνομ' ἔθετο* (= Τώρα, πάρε, παρακαλώ, και διάβασε αυτές τις δύο καταθέσεις, που αποδεικνύουν ότι ο πατέρας μου μου έδωσε το όνομα Μαντίθεος, και σε αυτόν το όνομα Βοιωτός).

¹³⁸ Βλ. Carey 2003, 133-135 και 141, σημ. 28.

¹³⁹ Βλ. Harrison 1968, 79, υποσ. 1.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις επτά από τις οκτώ φορές (§§7, 15, 18, 33, 35, 44, 52). Φιλαθηναίοι πολίτες της Μυτιλήνης είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 37.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι είχε δοθεί η προίκα στη μητέρα του.¹⁴⁰ Ως μάρτυρες του αντιδίκου αναφέρει τους Τιμοκράτη (§§28, 59), Πρόμαχο (§28) και Κρίτωνα (§58). Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι ο αντίδικος δεν προσκόμισε κάποια μαρτυρική κατάθεση που να επιβεβαιώνει το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί¹⁴¹ και προσβάλλει την αξιοπιστία των μαρτύρων του αναφέροντας, πρώτον, ότι δεν έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν αυτά που κατέθεσαν, υπονοώντας ότι οι μαρτυρίες τους είναι εξ ακοής μαρτυρίες,¹⁴² και, δεύτερον, ότι ένας από τους μάρτυρες του έχει προσωπικό όφελος από τη δίκη.¹⁴³

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται οκτώ φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§7, 15, 18, 33, 35, 37, 44, 52). Είναι αρκετές οι φορές που

---

¹⁴⁰ §3: *ἀποστεροῦμαι δὲ τὴν προῖκα τῆς ἐμαυτοῦ μητρός, περὶ ἧς νυνὶ δικάζομαι* (= και στερούμαι την προίκα της μητέρας μου, για την οποία τώρα έχω κάνει μήνυση).

¹⁴¹ §21: *ταῦτα διέξεισιν, ὧ ἄνδρες δικασταί, οὔτε μαρτυρίαν οὐδεμίαν ἐμβεβλημένος ὑπὲρ τούτων, οὔτ' ἀγνοῶν ὡς οὐδὲν ὑγιὲς λέγει, ἀλλ' ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι ὁμολογῶν μὲν ἀδικεῖν ἐν ὑμῖν οὐδεὶς ποῦ ἀπέφυγε, ψευδόμενος δὲ καὶ παραγωγὰς λέγων ἤδη τις δίκην οὐκ ἔδωκεν* (= Αυτά τα πράγματα θα εκθέσει διεξοδικά σε εσάς, άνδρες δικαστές, αν και δεν έχει βάλει μία κατάθεση στον εχίνο, για να επιβεβαιώσει αυτά, και γνωρίζει πολύ καλά ότι δεν υπάρχει μία λέξη αλήθειας σε αυτά που λέει· γιατί έχει πλήρη επίγνωση ότι στο δικαστήριό σας κανένας άνθρωπος που ομολόγησε την ενοχή του αθωώθηκε ποτέ, ενώ κανείς, λέγοντας ψέματα και αναπτύσσοντας επιχειρήματα, για να σας παραπλανήσει, δεν έχει αποφύγει μέχρι τώρα να πληρώσει το τίμημα των πράξεών του).

¹⁴² §28: *καὶ περὶ τούτου μόνον Τιμοκράτους καὶ Προμάχου ἐμβέβληται μαρτυρίας, οἱ οὔτε γένει προσήκουσί μου τῷ πατρὶ οὐδὲν, οὔτε φίλοι ἦσαν ἐκείνῳ* (= Και σχετικά με αυτό έχει βάλει μόνο τις καταθέσεις του Τιμοκράτους και του Προμάχου, οι οποίοι επ' ουδενί δεν είχαν δεσμούς συγγένειας με τον πατέρα μου, και δεν ήταν φίλοι του) και §59: *ἔτι δὲ τοσούτων ὑμῶν ὄντων, ὧ ἄνδρες δικασταί, καὶ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων πολλῶν, ἄλλος μὲν οὐδεὶς αὐτῶ παραγενέσθαι μεμαρτύρηκε, Τιμοκράτης δὲ μόνος, ὡσπερ ἀπὸ μηχανῆς, μαρτυρεῖ μὲν δεκάτην ἐστιᾶσαι τούτῳ τὸν ἐμὸν πατέρα, ἡλικιώτης ὢν τοῦ νυνὶ φεύγοντος τὴν δίκην, φησὶ δὲ πάνθ' ἀπλῶς εἰδέναί α' δὴ τούτοις συμφέρει, μαρτυρεῖ δὲ νυνὶ μόνος Κρίτῳ παρεῖναι, ὅτε παρ' ἐμοῦ τὴν οἰκίαν ἔωνεῖτο* (= Και επιπλέον, από όλους εσάς, άνδρες δικαστές, από όλο το πλήθος των υπόλοιπων Αθηναίων, κανένα άλλο άτομο δεν έχει καταθέσει ότι ήταν παρών σε αυτή την πώληση· μόνο ο Τιμοκράτης, ως από μηχανής θεός, κατέθεσε ότι ο πατέρας μου προσέφερε γεῦμα στον Βοιωτό τη δέκατη ημέρα (και ο Τιμοκράτης είναι της ίδιας ηλικίας με αυτόν εδώ τον κατηγορούμενο!). Ο Τιμοκράτης δηλώνει ότι έχει πλήρη γνώση όλων αυτών που συμφέρουν αυτούς τους ανθρώπους· και τώρα μόνος αυτός καταθέτει ότι ήταν παρών με τον Κρίτωνα, όταν αγόρασε το σπίτι από εμένα). Βλ. Bonner 1905, 87.

¹⁴³ §58: *ἔπειτ' οὐ μαρτυρεῖ τούτῳ νῦν, ἀλλ' ἐμοὶ ἀντιδικεῖ· τίς γὰρ ὑμῶν οὐκ οἶδεν, ὅτι μάρτυρες μὲν εἰσιν οὔτοι, οἷς μὴ μέτεστι τοῦ πράγματος, περὶ οὗ ἡ δίκη ἐστίν, ἀντίδικοι δ' οἱ κοινωνοῦντες τῶν πραγμάτων, ὑπὲρ ὧν ἂν δικάζηται τις αὐτοῖς; ὁ Κρίτῳ συμβέβηκεν* (= Πάλι, δεν είναι τώρα μάρτυρας αυτού του ανθρώπου, αλλά μάλλον αντίδικός μου. Γιατί ποιος ανάμεσά σας δεν γνωρίζει ότι μάρτυρες είναι εκείνοι που δεν έχουν συμφέρον στο θέμα υπό συζήτηση στην αγωγή· ενώ αντίδικοι είναι εκείνοι που εμπλέκονται στα ζητήματα σχετικά με τα οποία κάποιος προσφεύγει στη δικαιοσύνη με αυτούς; Το τελευταίο συμβαίνει και με τον Κρίτωνα). Βλ. Bonner 1905, 87.

προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹⁴⁴ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Ο ομιλητής επανέρχεται στη μαρτυρική κατάθεση της παραγράφου 33 μετά την ανάγνωσή της χαρακτηρίζοντας «σοβαρή» και «αξεπέραστη» την κατηγορία που περιέχει, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) της σημασία· αυτή η μαρτυρική κατάθεση αφορά στο *ήθος* του αντιδίκου.¹⁴⁵ Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 37 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁴⁶

15) 41. *Πρὸς Σπουδῖαν ὑπὲρ προικῶς*

Πρόκειται μάλλον για *δίκη προικῶς*.¹⁴⁷ Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 6, 10, 11, 18, 24, 26 και 28.

Από πλευράς ιστορίας δικαίου υπάρχει εξ ακοῆς μαρτυρία,¹⁴⁸ αν και υπήρχε νόμος κατά τον οποίο οι εξ ακοῆς μαρτυρίες αποκλείονταν. Δεν γνωρίζουμε αν επιτράπηκε να παραδοθεί η εξ ακοῆς μαρτυρία, επειδή η μάρτυρας θα ήταν γυναίκα.¹⁴⁹

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις τέσσερις από τις επτά φορές (§§6, 18, 24, 26). Συγγενής, και συγκεκριμένα (πιθανόν) ο αδερφός της γυναίκας του Πολυεύκτου, Αριστογένης, είναι

---

¹⁴⁴ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

¹⁴⁵ §34: *Τοῦτον μὲν τοίνυν οὔτω μέγαν καὶ φοβερὸν ἀγῶνά μοι οὐχ ὡς εὐήθης ὄν, ἀλλ' ὡς ἐπίβουλος καὶ κακοῦργος κατεσκεύασεν* (= Αυτόν τον φοβερό και αξεπέραστο δικαστικό αγώνα, λοιπόν, σήκωσε εναντίον μου, όχι ως ένας αφελής τύπος, αλλά ως σκευωρός και κακούργος).

¹⁴⁶ §37: *Ὅτι δ' ὁ πατήρ ἡμῶν, ἦν ἐγηφίσαντο αὐτῷ δωρεὰν οἱ Μυτιληναῖοι, εὐθὺς αὐτὸς ἐκομίσαστο, καὶ ὡς οὐδὲν ὀφείλετο αὐτῷ χρέως ἐν Μυτιλήνῃ, τῶν ὑμετέρων φίλων παρέξομαι μαρτυρίαν* (= Αλλά, για να αποδείξω ότι ο πατέρας μου τότε έλαβε αυτοπροσώπως τη δωρεά που οι κάτοικοι της Μυτιλήνης ψήφισαν για αυτόν, και ότι κανένα χρέος δεν οφειλόταν σε αυτόν στη Μυτιλήνη, θα προσκομίσω κατάθεση των φίλων σας).

¹⁴⁷ Βλ. Harrison 1968, 51-52.

¹⁴⁸ §24: *Καί μοι λαβὲ τὴν μαρτυρίαν ὡς ὁμολογεῖτο τότε τὰ σημεῖα τῶν γραμμάτων ὑπὸ τῆς τούτου γυναικός, καὶ νῦν ὑπὸ Σπουδίου κατασημανθέντα κέῖται* (= Πάρε, παρακαλώ, την κατάθεση, που αποδεικνύει ότι οι σφραγίδες από τα χαρτιά αναγνωρίστηκαν τότε από τη σύζυγο του εναγομένου, και ότι τα χαρτιά έχουν τώρα κατατεθεί, σφραγισμένα από τον Σπουδία).

¹⁴⁹ Βλ. Harrison 1971, 145.

ο μάρτυρας στην παράγραφο 10.¹⁵⁰ Δανειστής, ο Δημόφιλος, και άλλοι άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 11. Τέλος, *δαιτητές* είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 28. Όλοι οι μάρτυρες είναι συγγενείς ή φίλοι, οι οποίοι γνωρίζουν (*τούς είδότας*) τα γεγονότα, επειδή ήταν παρόντες (*τούς παραγενομένους*) στα γεγονότα.¹⁵¹

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ένα σπίτι αποτελούσε *αποτίμημα* για την προίκα της συζύγου του,¹⁵² και συγκεκριμένα στην παράγραφο 6.

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται επτά φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§6, 10, 11, 18, 24, 26, 28). Είναι αρκετές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹⁵³ Μεταξύ των παραπάνω μαρτυρικών καταθέσεων υπάρχουν μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν τα γεγονότα που πρέπει να αποδειχθούν (§§6, 10, 11), το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι πραγματικά τεκμηριωμένη. Σε αυτόν τον λόγο η πρώτη μαρτυρική κατάθεση έχει (νομική) σημασία. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το

---

¹⁵⁰ §9: ἦν μὲν γὰρ τὸ ἀργύριον παρὰ τῆς Πολυεύκτου δεδανεισμένος γυναικός, γράμματα δ' ἔστιν ἂ κατέλιπεν ἀποθνήσκουσ' ἐκείνη, μάρτυρες δ' οἱ τῆς γυναικὸς ἀδελφοὶ παρόντες ἅπασιν καὶ καθ' ἕκαστον ἐπερωτῶντες, ἵνα μὴδὲν δυσχερὲς ἡμῖν εἴη πρὸς ἀλλήλους (= Εἶχε δανειστεί τα χρήματα από τη σύζυγο του Πολυεύκτου, και υπάρχουν χαρτιά, τα οποία εκείνη η κυρία άφησε πίσω, όταν πέθανε, και τα αδέρφια της κυρίας είναι μάρτυρες, γιατί ήταν παρόντες διαρκώς και την ρώτησαν για κάθε θέμα, για να μην υπάρξει καμιά δυσάρεστη κατάσταση ανάμεσά μας).

¹⁵¹ §§15-16: μὴ γὰρ οἶεσθ', ὧ ἄνδρες δικασταί, τούτους είδότας ἅπαντα ταῦτα, νυνὶ μὲν ὑποκινδύνους αὐτούς καθιστάντας ἐμοὶ μαρτυρεῖν, τότε δ' ἂν ὁμόσαντας ἄλλο τι γινῶναι περὶ αὐτῶν. οὐ μὴν ἄλλ' εἰ καὶ μὴδὲν τούτων ὑπῆρχεν ὑμῖν, οὐδ' ὡς χαλεπὸν ἐστὶ γινῶναι περὶ αὐτῶν, ὁπότεροι τάληθῆ λέγουσι. περὶ μὲν γὰρ τῆς οἰκίας, εἰ φησὶν ὑπ' ἐμοῦ πεισθέντα Πολυεύκτον προστάζει τούτους ὄρους στήσαι τῶν χιλίων, ἀλλ' οὐ δήπου καὶ τούτους μάρτυρας ἔπεισα, ὧ Σπουδία, ψευδῆ μοι μαρτυρεῖν, τούτους παραγενομένους ὅτ' ἠγγύα μοι, τούτους είδότας ἔλαττόν με κομισάμενον, τούτους ἀκούοντας ὁμολογοῦντος ὀφείλειν ἐμοὶ, συστήσαντας ἀποδοῦναι, τούτους τὸ τελευταῖον ταῖς διαθήκαις παραγενομένους· (= Γιατί μη νομίζετε, άνδρες δικαστές, ότι οι άνθρωποι που γνωρίζουν όλα αυτά τα γεγονότα, και οι οποίοι τώρα με δική τους ευθύνη δίνουν κατάθεση υπέρ μου, θα έβγαζαν τότε, όταν είχαν ορκιστεί, διαφορετικό συμπέρασμα για αυτά. Όμως, ακόμα και αν δεν υπήρχε τίποτα από αυτά τα γεγονότα, για να σας βοηθήσει, ακόμα και έτσι δεν είναι δύσκολο να σχηματίσετε γνώμη για το ποιο από τα δύο μέρη λέει την αλήθεια. Γιατί σχετικά με το σπίτι, αν ισχυρίζεται ότι ο Πολυεύκτος προκλήθηκε από εμένα να προστάξει να τοποθετηθούν στύλοι υποθήκης για τις χίλιες δραχμές, σίγουρα, Σπουδία, δεν έπεισα τους μάρτυρες να δώσουν ψευδή κατάθεση προς όφελός μου, — μάρτυρες που ήταν παρόντες, όταν με αρραβώνιασε με την κόρη του, που γνωρίζουν ότι έλαβα λιγότερο από όλη την προίκα, που τον άκουσαν, όταν ομολόγησε ότι μου χρωστούσε και, επίσης, όταν είχε φέρει τον Λεωκράτη ως αυτόν που θα αποπλήρωνε, και οι οποίοι, τέλος, ήταν παρόντες, όταν έγινε η διαθήκη). MacDowell 2009, 62.

¹⁵² §6 (βλ. κατ., υποσ. 154).

¹⁵³ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 6, οι οποίες είναι και οι πρώτες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (νομική) τους σημασία.¹⁵⁴ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 18 μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁵⁵ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης της παραγράφου 24 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) της σημασία.¹⁵⁶ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης της παραγράφου 26 μετά την ανάγνωσή της, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) της σημασία.¹⁵⁷ Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 28, οι οποίες είναι και οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁵⁸

¹⁵⁴ §6: *πρῶτον μὲν οὖν ὑμῖν μάρτυρας παρέξομαι τοὺς παραγενομένους, ὅτ' ἡγγύα μοι Πολύευκτος τὴν θυγατέρ' ἐπὶ τετταράκοντα μναῖς· ἔπειθ' ὡς ἔλαττον ταῖς χιλίαις ἔκομισάμην· ἔτι δ' ὡς ἅπαντα τὸν χρόνον ὀφείλειν ὠμολόγει μοι Πολύευκτος, καὶ τὸν Λεωκράτην συνέστησε, καὶ τελευτῶν διέθεθ' ὄρους ἐπιστήσαι χιλίων δραχμῶν ἐμοὶ τῆς προίκος ἐπὶ τὴν οἰκίαν. Καί μοι κάλει τοὺς μάρτυρας (= Αρχικά, λοιπόν, θα φέρω ενώπιόν σας ως μάρτυρες εκείνους που ήταν παρόντες, όταν ο Πολύευκτος αρραβόνιασε την κόρη του με εμένα με προίκα σαράντα μινών· έπειτα, θα αποδείξω ότι αυτό που έλαβα ήταν λιγότερο κατά χίλιες δραχμές· και, επιπλέον, ότι ο Πολύευκτος πάντα ομολογούσε ότι μου χρωστούσε, και ότι έφερε σε εμένα τον Λεωκράτη ως εγγυητή· και ότι, όταν πέθανε, έδωσε οδηγίες μέσω της διαθήκης του ότι στύλοι θα έπρεπε να τοποθετηθούν στο σπίτι για χάρη μου για χίλιες δραχμές, που έπρεπε να υποβληθούν λόγω της προίκας της γυναίκας μου. Παρακαλώ κάλεσε τους μάρτυρες).*

¹⁵⁵ §19: *Οὐκοῦν, ὧ ἄνδρες δικασταί, τῶν μὲν χιλίων δραχμῶν ὡς δικαίως καὶ προσοφειλομένων ἀπετίμησέ μοι τὴν οἰκίαν ὁ Πολύευκτος, αὐτὸς οὐτός μοι μαρτυρεῖ καὶ ἡ τοῦτου γυνὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις τούτοις τοῖς μεμαρτυρηκόσι, συγχωροῦντες τότε καὶ οὔτε πρὸς τὸν Πολύευκτον ἀντειπόντες ἐπιβιόντα τοσαύτας ἡμέρας, οὔτε πρὸς τὸν Ἀριστογέννην, ἐπεὶ τάχιστ' ἤκουσαν (= Τότε λοιπόν, ἄνδρες δικαστές, για το ζήτημα των χιλίων δραχμών, για να αποδείξω ότι ο Πολύευκτος υποθήκευσε το σπίτι σε εμένα με ειλικρίνεια, και για ένα υπάρχον χρέος, έχω την κατάθεση του ίδιου του αντιδίκου μου και της συζύγου του εκτός από αυτούς τους άλλους μάρτυρες, των οποίων οι καταθέσεις έχουν υποβληθεί· γιατί συμφώνησαν τότε, και δεν έφεραν αντίρρηση ούτε στον Πολύευκτο, που έζησε τόσα πολλά χρόνια μετά, ούτε στον Αριστογέννη, όταν άκουσαν πρώτα για τη διαθήκη).*

¹⁵⁶ §24 (βλ. αν., υποσ. 148).

¹⁵⁷ §27: *Πῶς οὖν οὐδὲν ἔλαττον ἔχει, φήσει τις, εἰ τούτῳ μὲν ἐν ταῖς τετταράκοντα μναῖς ἐνετιμᾶτο τὰ χρυσία καὶ τὰ ἱμάτια τῶν χιλίων, ἐμοὶ δ' αἱ δέκα μναῖ χωρὶς προσαπεδίδοντο; (= Αλλά πώς είναι δυνατόν να ισχύει ότι έχει λάβει τόσα όσα εγώ, κάποιος θα ρωτήσει, αν στην περίπτωση του τα κοσμήματα και τα ρούχα, με αξία χιλίων δραχμών, υπολογίστηκαν στις σαράντα μνες, ενώ σε εμένα οι δέκα μνες πληρώθηκαν χωριστά και επιπλέον;)*

¹⁵⁸ §28: *Καί μοι λαβὴ πρῶτον μὲν τὴν ἀπογραφὴν ταυτηνὴ καὶ λέγ' αὐτοῖς, ἅπερ ἐκάτερος ἡμῶν ἔχει, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν τῶν διαιτητῶν μαρτυρίαν, ἵν' ἴδωσιν ὅτι καὶ πολλῶ πλείω χρήματ' ἔχει, καὶ περὶ τούτων ὁ Λεωκράτης ἐνεκάλει, καὶ ταῦτ' ἔγνωσαν οἱ διαιτηταί. λέγε (= Τώρα, παρακαλώ πάρε αυτή την κατάσταση και διάβασε στους δικαστές τι είχε ο καθένας από εμάς· μετά, διάβασε την κατάθεση των διαιτητών, για να δουν ότι ο Σπουδίας έχει λάβει πολύ περισσότερα από όσα εγώ, και ότι ο Λεωκράτης έκανε καταγγελία σχετικά με αυτό, και ότι οι διαιτητές εξέδωσαν αυτή την απόφαση) και §29: *Ἄρ' οὖν οὐ φανερώς οὗτος μὲν ἔχει τετταράκοντα μναῖς πάλαι τὴν προίκα, ἐγὼ δὲ τὰς μὲν τριάκοντα καθάπερ**

16) [44]. *Πρὸς Λεωχάρη περὶ τοῦ Ἀρχιάδου κλήρου*

Πρόκειται για *δίκη ψευδομαρτυρίων*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 14, 30 και 44.

Ὡς προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις δύο από τις τρεις φορές (§§14, 30). *Φράτορες, δημότες* και άλλοι άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 44.

Ὡς προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ο Λεωχάρης ψευδομαρτύρησε στη *διαμαρτυρία* που υπέβαλε,¹⁵⁹ και συγκεκριμένα στην παράγραφο 30· μεταξύ των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 30 υπάρχει μαρτυρική κατάθεση που επιβεβαιώνει ότι η υιοθεσία του αντιδίκου έγινε, αφού ο ομιλητής είχε ήδη ξεκινήσει τη νομική διαδικασία διεκδίκησης της κληρονομιάς του Αρχιάδου.¹⁶⁰ Ο ομιλητής κάνει λόγο για δωροδοκία μαρτύρων του αντιδίκου¹⁶¹ και προσβάλλει την αξιοπιστία της μαρτυρικής κατάθεσης του τελευταίου αναφέροντας ότι δεν έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει αυτά που κατέθεσε, λέγοντας ότι η μαρτυρία του είναι εξ ακοής μαρτυρία.¹⁶²

οὔτος, τὰς δὲ χιλίας οὐ μόνον ὕστερον οὐκ ἔκομισάμην, ἀλλὰ καὶ νυνὶ κινδυνεύω περὶ αὐτῶν ὡς ἀδίκως ἔχων; (= Δεν είναι ολοφάνερο, λοιπόν, ότι ο εναγόμενος έχει από μακροῦ σαράντα μνες ως προίκα της συζύγου του, ενώ εγώ έλαβα τις τριάντα μνες, όπως ακριβώς αυτός, αλλά όχι μόνο δεν έλαβα τις χίλιες δραχμές, αλλά είμαι τώρα πραγματικά σε κίνδυνο σχετικά με αυτές, κατηγορούμενος για το ότι τις κατέχω άδिका;)

¹⁵⁹ §1: *καὶ ὑπὲρ τούτων ψευδῆ διαμαρτυρίαν πρὸς τῷ ἄρχοντι ποιησάμενος* (= και (επειδή) έδωσε ψευδή κατάθεση ενστάσεων ενώπιον του άρχοντος προς υποστήριξη της διεκδίκησης του).

¹⁶⁰ §30: *Πρῶτον μὲν οὖν, ὅτι τὰ τε περὶ τὰς ποιήσεις καὶ τὸ γένος τὸ τούτων ἀληθῆ εἰρήκαμεν, καὶ ἡ λουτροφόρος ἐφέστηκεν ἐπὶ τῷ τοῦ Ἀρχιάδου μνήματι, ταύτας ὑμῖν τὰς μαρτυρίας βουλόμεθ' ἀναγνῶναι... Καί μοι λαβὲ τὰς μαρτυρίας ἃς λέγω* (= Πρώτα, λοιπόν, για να αποδείξω ότι αυτά που έχω δηλώσει για τις υιοθεσίες και την καταγωγή αυτών των ανθρώπων είναι αληθή, και ότι η λουτροφόρος έχει στηθεί πάνω στον τάφο του Αρχιάδη, θέλουμε να διαβάσουμε σε εσάς αυτές τις καταθέσεις. ... Πάρε, παρακαλώ, τις καταθέσεις για τις οποίες λέω). Βλ. MacDowell 2009, 97.

¹⁶¹ §3: *οὔτοι δὲ τῇ παρασκευῇ καὶ τοῖς ἀναλώμασιν ἰσχυρίζομενοι διατετελέκασιν, εἰκότως οἶμαι· ἐκ γὰρ τῶν ἀλλοτριῶν ραδίως ἀναλίσκουσιν, ὥστε καὶ τοὺς συνεροῦντας ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοὺς μαρτυρήσοντας τὰ ψευδῆ πολλοὺς πεπορίσθαι* (= ενώ οι αντιδικοί μας δεν έχουν από την αρχή ποτέ σταματήσει να βασίζονται στη μηχανορραφία και τη δαπάνη χρημάτων, και πολύ φυσικά κατά τη γνώμη μου· γιατί εύκολα ξεοδεούν από χρήματα που ανήκουν σε άλλους, και, έτσι, έχουν παράσχει στους εαυτούς τους ένα πλήθος ανθρώπων που θα μιλήσει υπέρ τους και θα δώσει ψευδή κατάθεση).

¹⁶² §§54-55: *Ἀλλὰ μὴν καὶ πρεσβύτερά γε αὐτοῦ διαμεμαρτύρηκεν. ὁ γὰρ μήπω ἐν τῷ οἴκῳ τῷ Ἀρχιάδου ὢν, ὅθ' ἢ λήξῃς αὐτῆ τοῦ κλήρου ἐγένετο, πῶς ἂν εἰδείῃ τι τούτων; ἔπειτ' εἰ μὲν αὐτὸν διεμεμαρτύρηκει, εἶχεν ἂν λόγον αὐτῷ τὸ πρᾶγμα· ἀδίκως μὲν ἂν ἔγραφεν, οὐδὲν δ' ἤττον ὑπὲρ τοῦ κατὰ τὴν ἡλικίαν γ' ὄντος. νῦν δὲ γνησίους υἱοὺς γέγραφε τῷ Ἀρχιάδῃ ἐκεῖνῳ εἶναι, τόν τε αὐτοῦ πατέρα δηλονότι καὶ τὸν κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ποιήσιν, οὐκ ἐπιλογισάμενος ὅτι ἐπανελυθότες ἦσαν. οὐκοῦν ἀνάγκη πρεσβυτέρας πράξεις αὐτὸν καὶ μὴ τὰς ἐφ' ἑαυτοῦ γεγενημένας διαμεμαρτυρηκέναί. εἴθ' ὑμεῖς τῷ τούτο τετολμηκότι πιστεύετε ὡς ἀληθῆ λέγοντι; νῆ Δί', ἀλλ' ἀκηκόως τοῦ αὐτοῦ πατρὸς διαμεμαρτύρηκεν. ὁ δὲ γε νόμος ἀκοὴν πλὴν τῶν τετελετηκότων κωλύει μαρτυρεῖν· οὔτος δὲ τετόλμηκε διαμαρτυρεῖν ζῶντος τοῦ πατρὸς*

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται τρεις φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§14, 30, 44). Είναι λίγες οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹⁶³ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 30 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (νομική και ρητορική) τους σημασία.¹⁶⁴ Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 44, οι οποίες είναι και οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁶⁵

17) 45. Κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυρίων Α

Πρόκειται για *δίκη ψευδομαρτυρίων*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 55, 60 και 61. Όλες οι μαρτυρικές καταθέσεις παραδίδονται αυτολεξεί και πιθανόν είναι γνήσιες.¹⁶⁶

τὰ ὑπ' ἐκείνου πραχθέντα (= Ακόμα περισσότερο, ο Λεωχάρης έχει ορκιστεί στην ένορκη κατάθεση για γεγονότα παλαιότερα από τον ίδιο. Γιατί πώς θα μπορούσε ένα άτομο που δεν ήταν ακόμα μέλος του οίκου του Αρχιάδη, όταν αυτή η αγωγή για την κληρονομιά κατατέθηκε, να γνωρίζει κάτι για αυτά τα ζητήματα; Επιπλέον, αν είχε ορκιστεί για τον ίδιο μόνο, θα υπήρχε λογική στην ενέργειά του· θα είχε γράψει ψευδή πράγματα, αλλά, παρ' όλα αυτά, η δήλωσή του θα αφορούσε σε μια εποχή που γνώριζε. Αλλά ως έχει, έχει γράψει ότι ο προαναφερθείς Αρχιάδης είχε νόμιμους γιους, εννοώντας, φυσικά, τον πατέρα του και αυτόν που υιοθετήθηκε αρχικά, μη λαμβάνοντας υπ' όψιν το γεγονός ότι αυτοί είχαν επιστρέψει στην αρχική τους οικογένεια. Συνάγεται, λοιπόν, ότι έχει ορκιστεί για γεγονότα παλαιότερα από τον ίδιο, και όχι για πράγματα που έχουν συμβεί στην εποχή του. Πρόκειται, λοιπόν, να πιστέψετε κάποιον που τόλμησε κάτι σαν κι αυτό, σαν να έλεγε την αλήθεια; Α, αλλά θα πει ότι έχει ακούσει από τον πατέρα του τα γεγονότα, για τα οποία έχει ορκιστεί. Αλλά ο νόμος δεν επιτρέπει εξ' ακοής μαρτυρίες, με εξαίρεση την περίπτωση μαρτυριών για νεκρούς· ενώ αυτός ο άνθρωπος έχει τολμήσει να ορκιστεί για πράξεις που έγιναν από τον πατέρα του, ενώ αυτός ο πατέρας είναι ακόμα ζωντανός). Βλ. Bonner 1905, 87.

¹⁶³ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20.

¹⁶⁴ §30 (βλ. αν., υποσ. 160).

¹⁶⁵ §44: *Πρῶτον μὲν οὖν, ὃ ἄνδρες δικασταί, ὡς ἐπανήλθεν εἰς τοὺς Ἐλευσινίους ἐκ τῶν Ὀτρυνέων Λεώστρατος οὐτοσί καταλιπὼν υἱὸν τῷ Αρχιάδῃ γνήσιον, καὶ ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔτι πρότερον τὸ αὐτὸ τοῦτ' ἐπεποιήκει, καὶ ὡς ὁ καταλειφθεὶς ἄπαις τετελεύτηκε, καὶ ὡς ὁ νῦν διαμεμαρτυρηκῶς πρότερον εἰς τοὺς δημότας ἢ εἰς τοὺς φράτερας ἐνεγράφη, τούτων ὑμῖν τὰς τῶν φρατέρων καὶ τὰς τῶν δημοτῶν μαρτυρίας ἀναγνώσεται, καὶ τῶν ἄλλων δὲ τῶν εἰρημένων, ὧν οὗτοι πεποιήκασιν, ἀπάντων ὑμῖν τὰς μαρτυρίας καθ' ἕνα ἕκαστον παρέξομαι. Καὶ μοι κάλει τοὺς μάρτυρας δευρί* (= Πρώτα, άνδρες δικαστές, για να αποδείξω ότι ο Λεώστρατος εδώ έχει επιστρέψει στους Ελευσίνιους από τους Οτρυνείς, αφήνοντας έναν νόμιμο γιο στην οικογένεια του Αρχιάδη· και ότι ο πατέρας του προγενέστερα είχε κάνει το ίδιο πράγμα· και ότι ο γιος που άφησε έχει πεθάνει χωρίς παιδιά· και ότι αυτός που έχει τώρα ορκιστεί στην ένορκη κατάθεση ενεγράφη στα μέλη του δήμου, πριν να εγγραφεί στα μέλη της φρατρίας — για να αποδείξω αυτά τα γεγονότα, ο γραμματέας θα σας διαβάσει τις καταθέσεις των μελών της φρατρίας και του δήμου· και προς απόδειξη όλων των άλλων πραγμάτων, που έχω αναφέρει, τα οποία αυτοί οι άνθρωποι έχουν κάνει, θα παρουσιάσω κατάθεση αναφορικά με το καθένα ξεχωριστά γεγονός. Παρακαλώ κάλεσε τους μάρτυρες να παρουσιαστούν).

¹⁶⁶ Βλ. MacDowell 2009, 116. Η μαρτυρική κατάθεση των παραγράφων 8, 24 και 25 είναι η μαρτυρική κατάθεση του Στεφάνου, για την οποία διεξάγεται η *δίκη ψευδομαρτυρίων*, και η μαρτυρική κατάθεση

Από πλευράς ιστορίας δικαίου σε αυτόν τον λόγο υπάρχει *εξωμοσία*.¹⁶⁷ Επίσης, η μορφή των μαρτυρικών καταθέσεων θα μπορούσε να είναι η εξής: (το όνομα του μάρτυρα/των μαρτύρων) και το *μαρτυρεῖ/μαρτυροῦσι* και το *παρεῖναι/παραγενέσθαι*.¹⁶⁸ Το τελευταίο συνήθως χρησιμοποιούνταν για μάρτυρες που κατέθεταν για οικονομικές συναλλαγές ή σημαντικές διαδικαστικές συναλλαγές. Καταγράφεται, επίσης, και η ταυτότητα των μαρτύρων πριν το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων.¹⁶⁹

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων συγγενής, και συγκεκριμένα ο πεθερός του ομιλητή και συγγενής του αντιδίκου του ομιλητή, Δεινίας, είναι ο μάρτυρας στην παράγραφο 55. Οι παρόντες είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 60. Τέλος, άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 61. Σημειώνεται ότι ο μάρτυρας, Δεινίας, στην παράγραφο 55 είναι μάρτυρας του αντιδίκου, γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα αποτελεσματική ρητορικά την κατάθεσή του.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ο Στέφανος ψευδομαρτύρησε στη δίκη που προηγήθηκε.¹⁷⁰ Ο ομιλητής προσβάλλει την αξιοπιστία του αντιδίκου αναφέροντας ότι είχε κλέψει μία

της παραγράφου 19 είναι η μαρτυρική κατάθεση ενός άλλου μάρτυρα στη δίκη που προηγήθηκε, του Κηφισοφώντος.

¹⁶⁷ §60: ΜΑΡΤΥΡΙΑ *Μαρτυροῦσι φίλοι εἶναι καὶ ἐπιτήδευοι Φορμίῳνι, καὶ παρεῖναι πρὸς τῷ διαιτητῇ Τεισίᾳ, ὅτε ἦν ἀπόφασις τῆς διαίτης Ἀπολλοδώρῳ πρὸς Φορμίῳνα, καὶ εἰδέναι τὴν μαρτυρίαν ὑψηρημένον Στέφανον, ἣν αἰτιάται αὐτὸν Ἀπολλόδωρος ὑφελέσθαι. Ἡ μαρτυρεῖτ', ἢ ἐξομώσασθε. ΕΞΩΜΟΣΙΑ (= Η ΚΑΤΑΘΕΣΗ Οι μάρτυρες καταθέτουν ότι είναι φίλοι και συνεργάτες του Φορμίωνα, και ότι ήταν παρόντες ενώπιον του διαιτητή Τεισία, όταν έγινε η ανακοίνωση της απόφασης στην αγωγή του Απολλοδώρου κατά του Φορμίωνος, και ότι γνωρίζουν ότι ο Στέφανος αφαίρεσε την κατάθεση την οποία ο Απολλόδωρος τον κατηγορεί ότι έκλεψε. Καταθέστε ή αρνηθείτε με ὄρκο. Η ΑΡΝΗΣΗ ΜΕ ΟΡΚΟ).*

¹⁶⁸ Βλ. για παράδειγμα την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

¹⁶⁹ Βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση. Βλ. Thür 2005, 152-155.

¹⁷⁰ §2: *ἐπιδείξω δ' ὑμῖν τουτονὶ Στέφανον καὶ μεμαρτυρηκότα τὰ ψευδῆ (= Θα αποδείξω σε εσάς ότι αυτός ο άνθρωπος, ο Στέφανος, και έχει δώσει ψευδή κατάθεση). Η κατάθεση του Στεφάνου παραδίδεται αυτολεξεί στις παραγράφους 8, 24 και 25 (§8: ΜΑΡΤΥΡΙΑ *Στέφανος Μενεκλέους Ἀχαρνέως, Ἐνδίου Ἐπιγένους Λαμπτρέως, Σκύθης Ἀρματέως Κυδαθηναίου μαρτυροῦσι παρεῖναι πρὸς τῷ διαιτητῇ Τεισίᾳ Ἀχαρνεῖ, ὅτε προῦκαλεῖτο Φορμίῳν Ἀπολλόδωρον, εἰ μὴ φησιν ἀντίγραφα εἶναι τῶν διαθηκῶν τῶν Πασίῳνος τὸ γραμματεῖον ὃ ἐνεβάλετο Φορμίῳν εἰς τὸν ἐχίνον, ἀνοίγειν τὰς διαθήκας τὰς Πασίῳνος, ἃς παρεῖχε πρὸς τὸν διαιτητὴν Ἀμφίας ὁ Κηφισοφώντος κηδεστής· Ἀπολλόδωρον δὲ οὐκ ἐθέλειν ἀνοίγειν· εἶναι δὲ τὰδ' ἀντίγραφα τῶν διαθηκῶν τῶν Πασίῳνος (= Η ΚΑΤΑΘΕΣΗ Ο Στέφανος, ο γιος του Μενεκλέους, από τις Αχαρνές, ο Ένδιος, ο γιος του Επιγένους, από τις Λαμπτρέες, ο Σκύθης, ο γιος του Αρματέως, από το Κυδαθηναίο καταθέτουν ότι ήταν παρόντες ενώπιον του διαιτητή Τεισίου, από τις Αχαρνές, όταν ο Φορμίων υπέβαλε πρόκληση στον Απολλόδωρο, αν δήλωσε ότι το έγγραφο που ο Φορμίων έβαλε στον χινο δεν ήταν αντίγραφο της διαθήκης του Πασίωνος, να ανοίξει τη διαθήκη του Πασίωνος, την οποία ο Αμφίας, ο αδερφός της συζύγου του Κηφισοφώντος, κατέθεσε στον διαιτητή και ότι ο Απολλόδωρος αρνήθηκε να την ανοίξει και ότι το εν λόγω έγγραφο ήταν αντίγραφο της διαθήκης του Πασίωνος)).**

μαρτυρική κατάθεση στη *δαιτησίαν* της δίκης που προηγήθηκε χωρίς, όμως, να το επιβεβαιώνει με μαρτυρικές καταθέσεις· αυτή η αναφορά στοχεύει στο *ήθος* του αντιδίκου.¹⁷¹ Υποστηρίζει, επίσης, ότι ο αντίδικος δωροδοκήθηκε.¹⁷²

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται τρεις φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§55, 60, 61). Είναι λίγες οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹⁷³ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 61, οι οποίες είναι και οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁷⁴ Τέλος, για τις μαρτυρικές καταθέσεις της παραγράφου 60 ο ομιλητής αναφέρει σκόπιμα τις μαρτυρικές καταθέσεις για την κατηγορία της κλοπής εγγράφου από τον αντίδικο, αλλά και την απόρριψή τους με όρκο από τους μάρτυρες, γεγονός που σχολιάζει ως εξής: *Οὐκ ἄδηλον ἦν, ὃ ἄνδρες δικασταί, ὅτι τοῦτ' ἔμελλον ποιήσῃν, προθύμως ἐξομεῖσθαι* (= Ήταν ολοφάνερο, άνδρες δικαστές, ότι θα έκαναν αυτό — ότι θα αρνούνταν με όρκο με προθυμία) (§61).¹⁷⁵

18) [47]. *Κατὰ Εὐέργου καὶ Μνησιβούλου ψευδομαρτυρίων*

Πρόκειται για *δίκη ψευδομαρτυρίων*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 10, 17, 24, 27α, 27β, 32, 40, 44, 48, 51, 61, 66, 67, 77 και 82.

---

¹⁷¹ §§57-58: *τὴν γὰρ μαρτυρίαν, ἣν ὄμην εἶναι καὶ δι' ἧς ἦν ὁ πλείστος ἔλεγχός μοι, ταύτην οὐκ εὗρον ἐνοῦσαν ἐν τῷ ἐχίνῳ. τότε μὲν δὴ τῷ κακῷ πληγεῖς οὐδὲν ἄλλ' εἶχον ποιῆσαι πλὴν ὑπολαμβάνειν, τὴν ἀρχὴν ἠδίκηκέμαι με καὶ τὸν ἐχίνον κεκινήκεμαι. νῦν δ' ἀφ' ὧν ὕστερον πέψυμαι, πρὸς αὐτῷ τῷ δαιτητῇ Στέφανον τουτονὶ ταύτην ὑφηρημένον εὐρίσκω, πρὸς μαρτυρίαν τιν', ἴν' ἐξορκώσαιμ', ἀναστάτος ἐμοῦ* (= Την κατάθεση, η οποία νόμιζα ότι ήταν εκεί, και η οποία είχε το πιο δυνατό αποδεικτικό στοιχείο για την υπόθεσή μου, δεν βρήκα στον εχίνο. Τότε, αναστατωμένος από αυτή την κακοτυχία, δεν μπορούσα να φανταστώ τίποτα άλλο από το ότι ο άρχοντας με είχε βλάψει και είχε πειράζει τον εχίνο. Τώρα, όμως, από αυτά που έχω μάθει από τότε, διαπίστωσα ότι ο εναγόμενος, ο Στέφανος, είχε αφαιρέσει το έγγραφο παρουσία του δαιτητή, όταν είχα σηκωθεί να βάλω κάποιον μάρτυρα να ορκιστεί). Βλ. Bonner 1905, 87.

¹⁷² §2: *ἐπιδείξω δ' ὑμῖν τουτονὶ Στέφανον καὶ μεμαρτυρηκότα τὰ ψευδῆ, καὶ δι' αἰσχροκέρδειαν τοῦτο πεποιηκότα, καὶ κατήγορον αὐτὸν αὐτοῦ γινόμενον* (= Θα αποδείξω σε εσάς ότι αυτός ο άνθρωπος, ο Στέφανος, και έχει δώσει ψευδή κατάθεση και έχει κάνει αυτό από μια ποταπή επιθυμία για το κέρδος, και ότι είναι καταδικασμένος από το δικό του στόμα).

¹⁷³ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20.

¹⁷⁴ §61: *ἵνα τοίνυν παραχρῆμ' ἐξελεγχθῶσ' ἐπιωρκηκότες, λαβέ μοι ταύτην τὴν μαρτυρίαν καὶ τὴν πρόκλησιν. ἀναγίνωσκε* (= Ότι μπορεί, λοιπόν, αμέσως να αποδειχθούν ένοχοι για ψευδορκία, πάρε, παρακαλώ, αυτή την κατάθεση και την πρόκληση. Διάβασε).

¹⁷⁵ Βλ. Carey 2003, 129. Το κείμενο και η αγγλική μετάφρασή του αντλήθηκε από την Loeb Classical Library με ορισμένες διαφοροποιήσεις στην ελληνική απόδοση.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις επτά από τις δεκαπέντε φορές (§§10, 17, 32, 40, 66, 67, 77). *Κλητήρες* είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 27α. Αξιωματούχοι, και συγκεκριμένα *άρχοντες* που ήταν υπεύθυνοι για τη συλλογή του ναυτικού εξοπλισμού (§24), *αποστολείς* και *επιμελητές των νεωρίων* (§27β), *βουλευτές* (§44), *τριήραρχοι* (§48) και *συντριήραρχος* (§51),¹⁷⁶ είναι οι μάρτυρες σε πέντε από τις δεκαπέντε φορές. Γείτονας, ο Ερμογένης, και άλλοι άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 61. Τέλος, θύματα του αντιδίκου είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 82.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής δεν προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ο Εύεργος και ο Μνησίβουλος ψευδομαρτύρησαν στη δίκη που προηγήθηκε.¹⁷⁷ Ο ομιλητής προσβάλλει την αξιοπιστία των αντιδίκων αναφέροντας ότι διέπραξαν αδικήματα στο παρελθόν¹⁷⁸ και ότι θα ήταν υπόδικοι για

---

¹⁷⁶ §78: *ὡς δὲ ἐτριηράρχουν, ὁ συντριηράρχος μοι μεμαρτύρηκε, καὶ ὡς ἡ ναὺς στρατηγὸς κατεσκευάσθη Ἀλκιμάχῳ* (= και ότι υπηρέτησα ως τριήραρχος ο συντριήραρχός μου έχει καταθέσει, και, επίσης, ότι το πλοίο εξοπλίστηκε ως ναυαρχίδα για τον ναύαρχο Αλκίμαχο).

¹⁷⁷ §3: *καὶ οὗτοι τὰ ψευδῆ ἐμαρτύρησαν* (= και ότι αυτοί οι άνθρωποι έχουν δώσει κατάθεση που είναι ψευδής).

¹⁷⁸ §82: *εἰ δὲ τις ἀγνοήσας αὐτοὺς τότε ἀκάκους ἠγήσατο καὶ ἀπράγμονας εἶναι, βούλομαι ὑμῖν περὶ αὐτῶν τὰς μαρτυρίας ἀναγνῶναι, ὡς μεμαρτυρήκασι μοι οἱ ὑπὸ τούτων ἡδικομένοι· λόγῳ μὲν γὰρ διηγήσασθαι οὐκ ἂν ἰκανόν μοι γένοιτο τὸ ὕδωρ ἴν' ἐκ τούτων ἀπάντων σκεψάμενοι, τῶν τε λεχθέντων καὶ τῶν μαρτυρουμένων, ὅσιαν καὶ δικαίαν ὑπερ ὑμῶν αὐτῶν τιθήσθε τὴν ψῆφον* (= Αν κάποιος λόγω άγνοιας νόμιζε ότι αυτοί οι άνθρωποι τότε στη δίκη που προηγήθηκε είναι αθώα και άκακα άτομα, θέλω να σας διαβάσω τις καταθέσεις σχετικά με αυτούς, που έχουν δοθεί σε εμένα από εκείνους τους οποίους έχουν βλάψει (γιατί το νερό στην κλεψύδρα δεν είναι επαρκές, ώστε να μου επιτρέψει να πω ολόκληρη την ιστορία στον λόγο μου), με σκοπό, αφού έχετε σκεφτεί την υπόθεση δεδομένων όλων αυτών των πραγμάτων, και των επιχειρημάτων και των καταθέσεων, να έχει η ετυμηγορία, που θα βγάλετε, τέτοια ευλάβεια και δικαιοσύνη που απαιτείται σε εσάς).

ανθρωποκτονία¹⁷⁹ προσκομίζοντας τις σχετικές μαρτυρικές καταθέσεις· αυτές οι αναφορές στοχεύουν στο ἦθος των αντιδίκων.¹⁸⁰

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται δεκαπέντε φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§10, 17, 24, 27α, 27β, 32, 40, 44, 48, 51, 61, 66, 67, 77, 82). Είναι πολλές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις· αυτός ο λόγος είναι ο δεύτερος ως προς τη συχνότητα εμφάνισης μαρτυρικών καταθέσεων λόγος ιδιωτικής υπόθεσης του Δημοσθένη.¹⁸¹ Ο λόγος ολοκληρώνεται με την προσκόμιση μαρτυρικών καταθέσεων.¹⁸² Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Οι τελευταίες μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου, οι οποίες βρίσκονται και στην τελευταία παράγραφο του λόγου, έχουν (ρητορική) σημασία. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 10, 24 και 27α μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁸³ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 27β, 40 και 48 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων,

---

¹⁷⁹ §67: *Ἐπειδὴ τοίνυν, ὧ ἄνδρες δικασταί, ἐπαγγείλαντός μου αὐτῷ θεραπεύειν τὴν ἄνθρωπον ἣν συνέκοψαν καὶ ἰατρὸν εἰσάγειν οὐκ ἐφρόντιζεν, ἐγὼ αὐτὸς εἰσήγαγον ἰατρὸν ᾧ πολλὰ ἔτη ἐχρώμην, ὃς ἐθεράπευεν αὐτὴν ἀρρωστοῦσαν, καὶ ἐπέδειξα ὡς εἶχεν, εἰσαγαγὼν μάρτυρας ... ἔκτη τοίνυν ἡμέρα ὕστερον ἢ οὗτοι εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν, ἐτελεύτησεν ἡ τιτθὴ (= Ἐπειδή, λοιπόν, ἄνδρες δικαστές, δεν ἔδειξε καμία προσοχή, όταν τον προειδοποίησα να φροντίσει για τη γυναίκα την οποία εἶχαν χτυπήσει και να φέρει έναν γιατρό, ἔφερα ο ἴδιος έναν, τον οποίο εἶχα για πολλά χρόνια, και φρόντισε για αυτήν κατά τη διάρκεια της ασθένειάς της. Του ἔδειξα τη δεινὴ κατάσταση στην οποία βρισκόταν, και ἔφερα μάρτυρες ... Την ἕκτη ἡμέρα, ἀπὸ ὅταν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶχαν εἰσέλθει στο σπίτι, ἡ τροφὸς πέθανε) και §72: *κελεύει γὰρ ὁ νόμος, ὧ ἄνδρες δικασταί, τοὺς προσήκοντας ἐπεξίεναι μέχρι ἀνεψιαδῶν, καὶ ἐν τῷ ὄρκῳ ἐπερωτᾶν, τί προσήκων ἐστί, κὰν οἰκέτης ἦ, τοῦτον τὰς ἐπισκήψεις εἶναι. ἐμοὶ δὲ οὔτε γένει προσῆκεν ἡ ἄνθρωπος οὐδὲν, εἰ μὴ ὅσον τιτθὴ γενομένη, οὐδ' αὖ θεράπαινά γε (= Γιατί ο νόμος, ἄνδρες δικαστές, ορίζει ὅτι ἡ δίωξη πρέπει να γίνει ἀπὸ συγγενεῖς μέχρι τον βαθμὸ των παιδιῶν των ἀνεψιῶν· και ὅτι στον ὄρκο πρέπει να ἐρωτᾶται ποια εἶναι ἡ συγγένεια, ἀκόμα και αν το θῦμα εἶναι δούλος· και εἶναι ἀπὸ αὐτὰ τα άτομα που πρέπει να προέρχονται οἱ ἐνέργειες τῆς δίωξης. Ἀλλὰ ἡ γυναίκα δεν σχετίζεται ἐπ' οὐδενὶ με ἐμένα ἐξ αἵματος, ἦταν μόνον ἡ τροφὸς μου· οὔτε, πάλι, ἦταν δούλη).**

¹⁸⁰ Βλ. Bonner 1905, 86-87.

¹⁸¹ Για τὴ συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικὲς υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τὴ λειτουργία των πολλῶν μαρτυρικών καταθέσεων σε αὐτὸν τον λόγο βλ. αν., στην ἴδια σελίδα.

¹⁸² Για τὴ λειτουργία αὐτοῦ βλ. αν., σ. 35.

¹⁸³ §11: *Ὅτι μὲν τοίνυν πολλάκις προκαλεσαμένῳ καὶ ἀξιοῦντι παραλαβεῖν τὴν ἄνθρωπον οὐδεὶς παρεδίδου, μεμαρτύρηται ὑμῖν (= Ὅτι, παρὰ τις συχνὲς προκλήσεις και ἀξιώσεις για τὴν παραλαβὴ τῆς γυναίκας για ἐξέταση, κανεῖς δεν τὴν εἶχε ποτὲ παραδώσει, ἔχει ἀποδειχθεῖ σε ἐσὰς με μάρτυρες), §25: ὡς δὲ καὶ παρέλαβον παρὰ τῆς ἀρχῆς, ὁ παραδοὺς ὑμῖν μεμαρτύρηκεν (= και ὅτι τὸ ἀνέλαβα ἀπὸ τον ἀρχοντα, αὐτὸς που μου ἔδωσε τὴν ἐντολή ἔχει καταθεθεῖ) και §27: *Ὅτι μὲν τοίνυν προσεκλήθη ὑπ' ἐμοῦ, οἱ κλητῆρές μοι μεμαρτύρηκασιν (= Ὅτι προσκαλέστηκε ἀπὸ ἐμένα, λοιπόν, ἔχει καταθεθεῖ σε ἐσὰς ἀπὸ ἐκείνους που ἐπέδωσαν τὴν κλήση).**

γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁸⁴ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης της παραγράφου 77 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή της, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) της σημασία.¹⁸⁵ Τέλος, οι μαρτυρικές καταθέσεις της παραγράφου 10 προσκομίζονται για δεύτερη φορά στην παράγραφο 17, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.

19) [48]. Κατὰ Ὀλυμπιοδώρου βλάβης

Πρόκειται για *δίκη βλάβης*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 3, 11, 33, 34, 47, 49 και 55.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις τέσσερις από τις επτά φορές (§§3, 33, 34, 49). Το άτομο στο οποίο κατατέθηκε η γραπτή συμφωνία, ο Ανδροκλείδης, είναι ο μάρτυρας στις παραγράφους 11 και 47. Τέλος, συγγενείς είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 55.

Ως προς την υπόθεση του λόγου απαραίτητη για την τεκμηρίωσή της είναι η γραπτή συμφωνία, η οποία, όμως, δεν προσκομίζεται.

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται επτά φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§3, 11, 33, 34, 47, 49, 55). Είναι αρκετές οι φορές που

---

¹⁸⁴ §27: *ὡς δὲ εἰσήχθη εἰς τὸ δικαστήριον, λαβέ μοι τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀποστολέων καὶ τῆς ἀρχῆς* (= Τώρα, για να αποδείξω ότι εισηχθη στο δικαστήριο, πάρε την κατάθεση της επιτροπής των αποστολών και των αρχόντων), §40: *ἐπειδὴ τοίνυν τὴν ἄνθρωπον οὐ παραδιδόασιν, ἦν αὐτοὶ ἔφασαν προκαλέσασθαι, βούλομαι ὑμῖν καὶ τοὺς μάρτυρας παρασχέσθαι, οἱ εἶδόν με πρότερον πληγέντα ὑπὸ τοῦ Θεοφίμου. ἢ δ' αἰκεία τοῦτ' ἔστιν, ὃς ἂν ἄρξῃ χειρῶν ἀδίκων, ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν νόμον καὶ κατὰ τὰ ψηφίσματα τὰ ὑμέτερα εἰσπράττοντα. Καί μοι ἀνάγνωθι τὰ ψηφίσματα καὶ τὴν μαρτυρίαν* (= Επειδή, επομένως, αρνούνται να παραδώσουν τη γυναίκα, την οποία οι ίδιοι δηλώνουν ότι έκανα πρόσκληση να λάβω, επιθυμώ να καλέσω ενώπιόν σας τους μάρτυρες που είδαν τον Θεόφιμο να μου δίνει το πρώτο χτύπημα. Και αυτό είναι αυτό που συνιστά βιαιοπραγία, όταν ένας άνθρωπος διαπράττει την πρώτη πράξη βίας, ειδικά όταν χτυπά κάποιον που ζητά πληρωμή σύμφωνα με τους νόμους και τα ψηφίσματά σας. Παρακαλώ διάβασε τα ψηφίσματα και την κατάθεση) και §48: *Ἵς δ' οὐκ ἐγὼ μόνος παρέλαβον παρὰ τῆς ἀρχῆς τοῦτον εἰσπράξασθαι σκευὴ ὀφείλοντα τῇ πόλει, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι τῶν τριηράρχων ἕτεροις εἰσεπράξαντο οὗς παρέλαβον, ἀνάγνωθί μοι αὐτῶν τὰς μαρτυρίας* (= Τώρα, για να αποδείξω σε εσάς ότι δεν ήμουν ο μόνος που με αυτόν τον τρόπο έλαβα την εντολή, όταν έλαβα από τους άρχοντες το όνομα αυτού του ανθρώπου με εντολές να απαιτήσω από αυτόν τον εξοπλισμό, που χρωστούσε στην πολιτεία, αλλά ότι άλλοι από τους τριήραρχους έλαβαν τέτοια μέτρα εναντίον άλλων, των οποίων τα ονόματα είχαν λάβει, διάβασε, παρακαλώ, τις καταθέσεις τους).

¹⁸⁵ §77: *ὅτι δ' οὐκ ἦν αὐτῷ ὑπερήμερος, ἀνάγνωθί μοι τὴν μαρτυρίαν καὶ τὸν νόμον, ὃς κελεύει κύρια εἶναι ὅσα ἂν ἕτερος ἕτέρῳ ὁμολογήσῃ, ὥστε οὐκέτι ἦν αὐτῷ δήπου ὑπερήμερος* (= Αλλά για να αποδείξω ότι δεν αθέτησα τη συμφωνία, διάβασέ μου την κατάθεση και τον νόμο, που ορίζει ότι όλες οι συμφωνίες που γίνονται από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη θα είναι δεσμευτικές· δεν αθέτησα, λοιπόν, όπως βλέπετε, πλέον τη συμφωνία με αυτόν) και §78: *Ἵς μὲν τοίνυν ὁμολόγησε καὶ ἀνεβάλετό μοι τὴν ὑπερημερίαν, μεμαρτύρηται ὑμῖν* (= Ότι, λοιπόν, συμφώνησε και παρέτεινε τον χρόνο πληρωμής έχει αποδειχθεί σε εσάς με μάρτυρες).

προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹⁸⁶ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο δεύτερο μισό του λόγου (οι πέντε από τις επτά μαρτυρικές καταθέσεις (§§33, 34, 47, 49, 55)).¹⁸⁷ Οι πρώτες μαρτυρικές καταθέσεις προσκομίζονται στην αρχή του λόγου (§3).¹⁸⁸ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 49 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.¹⁸⁹

20) 54. Κατὰ Κόνωνος αἰκείας

Πρόκειται για *δίκη αικείας*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 6, 9, 10 (10α και 10β), 12, 29 και 36.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις τρεις από τις επτά φορές (§§6, 29, 36). Οι τυχαία παρευρισκόμενοι/οι παρόντες, οι Λυσίστρατος, Πασέας, Νικήρατος και Διόδωρος, είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 9.¹⁹⁰ Συγγενής, ο Ευξίθεος, φίλος, ο Μειδίας, και άλλοι άγνωστης

¹⁸⁶ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

¹⁸⁷ Για τη λειτουργία αυτού βλ. αν., σ. 22.

¹⁸⁸ Για τη λειτουργία αυτού βλ. αν., σ. 26.

¹⁸⁹ §49: *ταῦτα δ' ἐμοῦ προκαλουμένου οὐκ ἠθέλησε τούτων οὐδὲν ποιῆσαι, ἀλλ' οὕτω πεφιλοσόφηκεν, ὥστε μὴ εἶναι ὑμᾶς ἀκοῦσαι τῶν συνθηκῶν ἐκ τῶν κοινῶν γραμμάτων. Καὶ ὅτι ταῦτα προῦκαλούμην τοῦτον, μαρτυρίαν ὑμῖν ἀναγνώσεται ὧν ἐναντίον προῦκαλούμην. λέγε τὴν μαρτυρίαν* (= Του υπέβαλα αυτή την πρόσκληση, αλλά αρνήθηκε να κάνει κάτι τέτοιο· όχι, έχει προσπαθήσει, έτσι, επιδέξια να εμποδίσει την ακρόαση της συμφωνίας από αντίγραφα, που φτιάχτηκαν από κοινού. Για να αποδείξω ότι του υπέβαλα αυτή την πρόσκληση, ο γραμματέας θα σας διαβάσει την κατάθεση των ατόμων υπό την παρουσία των οποίων την υπέβαλα. Διάβασε την κατάθεση) και §50: *Πῶς ἂν οὖν μᾶλλον καταφανῆς γένοιτο ἄνθρωπος, ὅτι δικαίως μὲν οὐδὲν βούλεται πρὸς με πράττειν, ἀποστερήσειν δ' οἶεται ἂ προσήκει ἐμοὶ λαβεῖν, προφάσεις λέγων καὶ ἐγκλήματα ἐγκαλῶν, τὰς δὲ συνθήκας, ἅς φησὶ με παραβεβηκέναι, οὐκ ᾔφηθη δεῖν ὑμᾶς ἀκοῦσαι;* (= Πώς, λοιπόν, θα μπορούσε να γίνει πιο φανερό ότι αυτός ο άνθρωπος δεν είναι πρόθυμος να ενεργήσει δίκαια προς εμένα καθόλου, ότι νομίζει ότι θα μου στερήσει αυτά που πρέπει να λάβω προβάλλοντας δικαιολογίες και κάνοντας καταγγελίες, και ότι αποφάσισε ότι δεν πρέπει να ακούσετε τη συμφωνία, την οποία διαβεβαιώνει ότι εγώ παραβίασα;)

¹⁹⁰ §32: *ὡς ὑμᾶς εὐθέως πιστεύσοντας, τὸ δ' ἀληθές οὐ λογιούμενος, ὅτι πρῶτον μὲν οὐδέποτε ἂν οὐθ' ὁ Λυσίστρατος οὐθ' ὁ Πασέας οὐθ' ὁ Νικήρατος οὐθ' ὁ Διόδωρος, οἱ διαρρήδην μεμαρτυρήκασιν ὄραν ὑπὸ Κόνωνος τυπτόμενόν με καὶ θοιμάτιον ἐκδύομενον καὶ τᾶλλ' ὅσ' ἐπασχον ὑβριζόμενον, ἀγνώτες ὄντες κάτῳ ταῦτομάτου παραγενόμενοι τῷ πράγματι τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν ἠθέλησαν, εἰ μὴ ταῦθ' ἐώρων πεπονητότα* (= σαν να τους πιστεύατε χωρίς σκέψη, και δεν είχατε παρατηρήσει την αλήθεια του ζητήματος ότι, πρώτα απ' όλα, ο Λυσίστρατος και ο Πασέας και ο Νικήρατος και ο Διόδωρος, που έχουν ρητά καταθέσει ότι με είδαν να χτυπιέμαι από τον Κόνωνα, να μου βγάζει το ιμάτιο, και να υποφέρω από όλες τις άλλες μορφές της κτηνώδους οργής που βίωσα — άνδρες, θυμηθείτε, που μου ήταν άγνωστοι και που βρέθηκαν στο γεγονός τυχαία — ότι αυτοί οι άνθρωποι, λέω, δεν θα είχαν ποτέ

ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 10α. Γιατρός είναι ο μάρτυρας στην παράγραφο 10β. Τέλος, γιατρός, συγγενείς και φίλοι είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 12.

Ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στον λόγο ο ομιλητής προσκομίζει μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ότι ο Κόνων χτύπησε τον Αρίσωνα,¹⁹¹ και συγκεκριμένα στην παράγραφο 9.¹⁹² Ως μάρτυρες του αντιδίκου αναφέρει τους Διότιμο, Αρχεβιάδη και Χαιρήτιο (§31), τις μαρτυρικές καταθέσεις των οποίων αναφέρει αυτολεξεί.¹⁹³ Ο ομιλητής προσβάλλει την αξιοπιστία των μαρτύρων του αντιδίκου αναφέροντας ότι διέπραξαν κλοπές και βιαιοπραγίες προσκομίζοντας τις σχετικές μαρτυρικές καταθέσεις.¹⁹⁴ αυτές οι αναφορές στοχεύουν στο *ήθος* των μαρτύρων του αντιδίκου.¹⁹⁵ Επιπλέον, ο ομιλητής αντιπαραβάλλει τους μάρτυρες του αντιδίκου, που είναι φίλοι του και αποδεδειγμένα ένοχοι για αδικήματα στο παρελθόν, με τους δικούς του μάρτυρες, που είναι οι (αμερόληπτοι) τυχαία παρευρισκόμενοι, καθώς και γιατροί.¹⁹⁶ Οι μαρτυρικές καταθέσεις των μαρτύρων του αντιδίκου και του ομιλητή αποτελούν αντικρουόμενες μαρτυρικές καταθέσεις.¹⁹⁷

στον κόσμο συναινέσει να δώσουν κατάθεση, που θα γνώριζαν ότι είναι ψευδής, αν δεν είχαν δει την κακοποίηση που υπέστην).

¹⁹¹ §1: *ἔλαχον αὐτῷ τὴν δίκην τῆς αἰκείας ταυτηνί* (= και μετά ήγειρα εναντίον του αυτήν την αγωγή για τη βιαιοπραγία).

¹⁹² Βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

¹⁹³ §31: *Διότιμος Διοτίμου Ἰκαριεύς, Αρχεβιάδης Δημοτέλους Ἀλαιεύς, Χαιρέτιμος Χαιριμένους Πιθεὺς μαρτυροῦσιν ἀπέναι ἀπὸ δείπνου μετὰ Κόνωνος, καὶ προσελθεῖν ἐν ἀγορᾷ μαχομένοις Ἀρίσωνι καὶ τῷ υἱεὶ τῷ Κόνωνος, καὶ μὴ πατάξει Κόνωνα Ἀρίσωνα* (= 'ο Διότιμος, ο γιος του Διοτίμου, από τον δήμο της Ικαρίας, ο Αρχεβιάδης, ο γιος του Δημοτέλου, από τον δήμο των Αλών, ο Χαιρέτιμος, ο γιος του Χαιριμένους, από τον δήμο του Πίθου, καταθέτουν ότι επέστρεφαν από δείπνο με τον Κόνωνα, και βρήκαν τυχαία τον Αρίσωνα και τον γιο του Κόνωνα να διαπληκτίζονται στην αγορά, και ότι ο Κόνων δεν χτύπησε τον Αρίσωνα').

¹⁹⁴ §§36-37: *Ἴνα δ' εἰδῆθ' οἷα καὶ διαπραττόμενοι περιέρχονται, λέγ' αὐτοῖς ταυτασί τὰς μαρτυρίας, σὺ δ' ἐπίλαβε τὸ ὕδωρ. ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ Τοίχους τοίνυν διορῦττοντες καὶ παίοντες τοὺς ἀπαντῶντας, ἄρ' ἂν ὑμῖν ὀκνήσαι δοκοῦσιν ἐν γραμματειδίῳ τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν ἀλλήλοις οἱ κεκοινωνηκότες τοςαύτης καὶ τοιαύτης φιλαπεχθημοσύνης καὶ πονηρίας καὶ ἀναιδείας καὶ ὕβρεως;* (= Τώρα, για να μάθετε τι είδους πράγματα κάνουν, ενώ κυκλοφορούν, — διάβασέ τους αυτές τις καταθέσεις, και εσύ έλεγξε τη ροή του νερού. ΟΙ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ Αν, λοιπόν, οι άνθρωποι κάνουν διαρρήξεις σε σπίτια και χτυπούν εκείνους που έρχονται στον δρόμο τους, θεωρείτε ότι θα δίσταζαν να ορκιστούν ψευδώς σε ένα κομματάκι χαρτί προς όφελός τους — αυτοί οι άνθρωποι που είναι συμμετοχοι σε τόσο μεγάλη και τέτοια απερίσκεπτη κακία και αχρειότητα και αναίδεια και βαναυσότητα;)

¹⁹⁵ Βλ. Bonner 1905, 86-87.

¹⁹⁶ §§36-37: *ἀλλὰ καὶ μάρτυρας ἰατροὺς παρέχομαι. τοῦτ' οὐκ ἔστιν, ὧ ἄνδρες δικασταί, παρὰ τούτοις ὅσα γὰρ μὴ δι' ἑαυτῶν, οὐδενὸς μάρτυρος καθ' ἡμῶν εὐπορήσουσιν. ἢ δ' ἀπ' αὐτῶν ἐτοιμότης οὐδ' ἂν εἰπεῖν μὰ τοὺς θεοὺς δυναίμην ὅση καὶ οἷα πρὸς τὸ ποιεῖν ὅτιοῦν ὑπάρχει. Ἴνα δ' εἰδῆθ' οἷα καὶ διαπραττόμενοι περιέρχονται, λέγ' αὐτοῖς ταυτασί τὰς μαρτυρίας, σὺ δ' ἐπίλαβε τὸ ὕδωρ. ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ Τοίχους τοίνυν διορῦττοντες καὶ παίοντες τοὺς ἀπαντῶντας, ἄρ' ἂν ὑμῖν ὀκνήσαι δοκοῦσιν ἐν*

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται επτά φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§6, 9, 10α, 10β, 12, 29, 36). Είναι αρκετές οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.¹⁹⁸ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*) (στις πέντε από τις επτά φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις (§§6, 9, 10α, 10β, 12)).¹⁹⁹ Μεταξύ των παραπάνω μαρτυρικών καταθέσεων υπάρχουν μαρτυρικές καταθέσεις που επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί (§9),²⁰⁰ το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι πραγματικά τεκμηριωμένη. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων των παραγράφων 12, 29 και 36 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.²⁰¹ Τέλος, έχει παρατηρηθεί αμφισημία ως προς τη σύνταξη και σημασία του *πατάζαι* στην παράγραφο 31· η φράση *μη πατάζαι Κόνωνα Αρίστονα* μπορεί να σημαίνει ο

γραμματειδίω τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν ἀλλήλοις οἱ κεκοινωνηκότες τοσαύτης καὶ τοιαύτης φιλαπεχθημοσύνης καὶ πονηρίας καὶ ἀναιδείας καὶ ὕβρεως; (= Αλλά παρουσιάζω γιατρούς επίσης ως μάρτυρες. Αυτό, άνδρες δικαστές, δεν συμβαίνει σε αυτούς, αλλά, εκτός από ό,τι έχουν καταθέσει οι ίδιοι, δεν θα έχουν ούτε έναν μάρτυρα εναντίον μου. Αλλά, ένας Θεός ξέρει, δεν θα μπορούσα να σας πω πόσο μεγάλη και πόσο απερίσκεπτη προθυμία μπορεί να περιμένει κανείς από μέρους τους να διαπράξουν οτιδήποτε. Τώρα, για να μάθετε τι είδους πράγματα κάνουν, ενώ κυκλοφορούν, — διάβασέ τους αυτές τις καταθέσεις, και εσύ έλεγξε τη ροή του νερού. ΟΙ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ Αν, λοιπόν, οι άνθρωποι κάνουν διαρρήξεις σε σπίτια και χτυπούν εκείνους που έρχονται στον δρόμο τους, θεωρείτε ότι θα δίσταζαν να ορκιστούν ψευδώς σε ένα κομματάκι χαρτί προς όφελός τους — αυτοί οι άνθρωποι που είναι συμμετοχοί σε τόσο μεγάλη και τέτοια απερίσκεπτη κακία και αχρειότητα και αναίδεια και βαναυσότητα;) και §32 (βλ. αν., υποσ. 170).

¹⁹⁷ Βλ. Mirhady 2000, 199-200.

¹⁹⁸ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20. Για τη λειτουργία των αρκετών μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν τον λόγο βλ. αν., στην ίδια σελίδα.

¹⁹⁹ Για τη λειτουργία αυτού βλ. την αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

²⁰⁰ §32 (βλ. αν., υποσ. 190).

²⁰¹ §12: *ὡς οὖν καὶ ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, καὶ παρηκολούθησέ μοι τοιαύτη νόσος ἐξ ἧς εἰς τοῦσχατον ἦλθον, ἐξ ὧν ὑπὸ τούτων ἔλαβον πληγῶν, λέγε τὴν τοῦ ἱατροῦ μαρτυρίαν καὶ τὴν τῶν ἐπισκοποῦντων* (= Για να αποδείξω τώρα ότι αυτές οι δηλώσεις μου είναι αληθείς, και ότι από τα χτυπήματα, που αυτοί οι άνθρωποι μου έδωσαν εκεί, προέκυψε μια ασθένεια τόσο σοβαρή που με έφερε μέχρι το σημείο του θανάτου, διάβασε τις καταθέσεις του γιατρού και εκείνων που ήρθαν να με δουν) και §13: *Ὅτι μὲν τοίνυν οὐ μετρίως τινὰς καὶ φαύλας λαβὼν πληγὰς, ἀλλ' εἰς πᾶν ἔλθων διὰ τὴν ὕβριν καὶ τὴν ἀσέλγειαν τὴν τούτων, πολὺ τῆς προσηκούσης ἐλάττω δίκην εἴληχα, πολλαχόθεν νομίζω δῆλον ὑμῖν γεγενῆσθαι* (= Ότι τα τραύματα που έλαβα, λοιπόν, δεν ήταν ελαφριά ή ασήμαντα, αλλά ότι έφτασα κοντά στον θάνατο από τη βαναυσότητα και την ωμότητα αυτών των ανθρώπων, και ότι η αγωγή που έκανα είναι πολύ πιο επιεικής απ' όσο αξίζει η υπόθεση, έχει γίνει φανερό σε εσάς, νομίζω, με πολλούς τρόπους), §29: *Ὅτι δ' ἀληθῆ λέγω καὶ διακρούσεως ἔνεχ' ἢ πρόκλησις ἦν, λέγε ταύτην τὴν μαρτυρίαν' ἔσται γὰρ ἐκ ταύτης φανερόν* (= Για να αποδείξω ότι λέω την αλήθεια, και ότι η πρόσκληση υποβλήθηκε μόνο για να κερδίσει χρόνο, διάβασε αυτή την κατάθεση. Θα γίνει φανερό από αυτή) και §30: *Περὶ μὲν τοίνυν τῆς βασάνου ταῦτα μέμνησθε, τὴν ὥραν ἠνίκα προύκαλεῖτο, ὧν ἔνεκ' ἐκκρούων ταῦτ' ἐποίηι, τοὺς χρόνους τοὺς πρώτους, ἐν οἷς οὐδαμοῦ τοῦτο βουλευθεὶς τὸ δίκαιον αὐτῷ γενέσθαι φαίνεται, οὐδὲ προκαλεσάμενος, οὐδ' ἀξιώσας* (= Σχετικά με την εξέταση με βασανισμό, λοιπόν, έχετε αυτά τα γεγονότα στον νου σας: τον χρόνο που υποβλήθηκε η πρόσκληση, τον σκοπό του, με τον οποίο υπεξέφευγε, κάνοντας αυτό, και την πρώτη φορά κατά τη διάρκεια της οποίας έδειξε ότι δεν ήθελε να του δοθεί αυτή η εξέταση, και ούτε την πρότεινε ούτε τη ζήτησε), και §36 και §37 (βλ. αν., υποσ. 196).

Κόνων δεν χτύπησε τον Αρίστων, αλλά και ο Αρίστων δεν χτύπησε τον Κόνωνα, και το ρήμα *πατάζει* μπορεί να σημαίνει βάζω τρικλοποδιά, κλοτσώ, ποδοπατώ κ.λπ., αλλά όχι γρονθοκοπώ. Η αμφισημία αυτή υπάρχει για να αποφευχθεί ο κίνδυνος της *δίκης ψευδομαρτυρίων*.²⁰²

21) 55. *Πρὸς Καλλικλέα περὶ χωρίου βλάβης*

Πρόκειται για *δίκη βλάβης*. Οι μαρτυρικές καταθέσεις αυτού του λόγου προσκομίζονται στις παραγράφους 14, 21, 27, 34 και 35.

Ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων άγνωστης ταυτότητας είναι οι μάρτυρες στις τέσσερις από τις πέντε φορές (§§14, 27, 34, 35). Γείτονες είναι οι μάρτυρες στην παράγραφο 21.

Ως προς την υπόθεση του λόγου και τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων σε αυτόν ο ομιλητής παραδέχεται ότι ο τοίχος του κτήματός του προκάλεσε ζημιές στο κτήμα του αντιδίκου. Προσκομίζει, ωστόσο, τις μαρτυρικές καταθέσεις κάποιων, άγνωστης ταυτότητας, που επιβεβαιώνουν ότι ο αντιδίκος έχτισε, και εκείνος, τοίχο γύρω από το κτήμα του (§27) υπονοώντας ότι ο τοίχος του αντιδίκου, και όχι ο δικός του, προκάλεσε τις ζημιές στο κτήμα.²⁰³

Από ρητορικής πλευράς προσκομίζονται πέντε φορές μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο (§§14, 21, 27, 34, 35). Είναι λίγες οι φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις σε αυτόν τον λόγο.²⁰⁴ Οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο δεύτερο μισό του λόγου (στις τέσσερις από τις πέντε φορές που προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις (§§21, 27, 34, 35)).²⁰⁵ Ο λόγος ολοκληρώνεται με την προσκόμιση μαρτυρικών καταθέσεων.²⁰⁶ Οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, το οποίο σημαίνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων είναι φαινομενικά τεκμηριωμένη. Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 14 μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική)

---

²⁰² Βλ. Carey 2003, 125-128.

²⁰³ MacDowell 2009, 65.

²⁰⁴ Για τη συχνότητα των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη βλ. αν., σ. 20.

²⁰⁵ Για τη λειτουργία αυτού βλ. αν., σ. 22.

²⁰⁶ Για τη λειτουργία αυτού βλ. αν., σ. 35.

τους σημασία.²⁰⁷ Ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 27 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, αλλά και μετά την ανάγνωσή τους, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.²⁰⁸ Τέλος, ο ομιλητής επαναλαμβάνει το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων της παραγράφου 34 πριν από τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) τους σημασία.²⁰⁹

22) [56]. Κατὰ Διονυσοδώρου

Πρόκειται για *δίκη εμπορική*.²¹⁰ Σε αυτόν τον λόγο δεν προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις· αφού, ωστόσο, η γραπτή συμφωνία και τα γεγονότα της υπόθεσης, σύμφωνα με τον ομιλητή, ήταν παραδεκτά από τον αντίδικο, δεν θα ήταν απαραίτητο να προσκομιστούν. Επιπλέον, μαρτυρικές καταθέσεις για τη γραπτή συμφωνία πιθανόν ακούστηκαν κατά την ανάγνωσή της (§6 και §36· πρβλ. 35. 13-14).²¹¹ Το ότι σε αυτόν τον λόγο δεν προσκομίζονται μαρτυρικές καταθέσεις πιθανόν

---

²⁰⁷ §15: *Ἀκούετ', ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν μαρτυριῶν. ἄρ' ὑμῖν δοκοῦσι διαρρήδην μαρτυρεῖν, καὶ χωρίον εἶναι δένδρων μεστὸν καὶ μνήματ' ἔχειν τινὰ καὶ τᾶλλ' ἄπερ καὶ τοῖς πλείστοις χωρίοις συμβέβηκεν, καὶ πάλιν ὅτι περὶ κωδομήθη τὸ χωρίον ζῶντος μὲν ἔτι τοῦ τούτων πατρὸς, οὐκ ἀμφισβητοῦντων δ' οὔτε τούτων οὔτ' ἄλλου τῶν γειτόνων οὐδενός;* (= Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ακούτε τις καταθέσεις. Δεν φαίνεται σε εσάς ότι δίνονται ρητά καταθέσεις ότι είναι ένα μέρος γεμάτο από δέντρα, και ότι περιέχει μερικούς τάφους και άλλα πράγματα, τα οποία πρόκειται να τα βρει κανείς στα περισσότερα ιδιωτικά κομμάτια γης; Δεν αποδεικνύουν, επίσης, ότι το κτήμα ήταν περιτειχισμένο κατά τη διάρκεια της ζωής του πατέρα τους χωρίς αντίρρηση που να έγινε από αυτούς τους ανθρώπους ή από κάποιον άλλο από τους γείτονες;)

²⁰⁸ §27: *Ἴνα δ' εἰδῆθ' ὅτι καὶ τὸν χλῆδον εἰς τὴν ὁδὸν ἐκβεβλήκασι, καὶ τὴν αἵμασιαν προαγαγόντες στενωτέραν τὴν ὁδὸν πεποιήκασιν, ἔτι δ' ὡς ὄρκον ἐδίδουν ἐγὼ τῇ τούτων μητρὶ, καὶ τὴν ἐμαυτοῦ τὸν αὐτὸν ὁμόσαι προῦκαλούμην, λαβέ μοι τὰς τε μαρτυρίας καὶ τὴν πρόκλησιν* (= Ὁμως, για να αποδείξω σε εσάς ότι έχουν ρίξει τα σκουπίδια στον δρόμο, και πηγαίνοντας πιο μπροστά τον τοίχο έχουν κάνει τον δρόμο στενωτέρο· και, επιπλέον, ότι προσέφερα ὄρκο στη μητέρα τους, και τους προσκάλεσα να προσφέρουν στη μητέρα μου ὄρκο με τους ίδιους ὄρους, πάρε, παρακαλώ, τις καταθέσεις και την πρόσκληση) και §28: *Εἶτα τούτων ἀναισχυντότεροι γένοιντ' ἂν ἄνθρωποι, ἢ περιφανέστερον συκοφαντοῦντες, οἵτινες αὐτοὶ τὴν αἵμασιαν προαγαγόντες καὶ τὴν ὁδὸν ἀνακεχωκότες ἑτέροις βλάβης δικάζονται, καὶ ταῦτα χιλίων δραχμῶν ἀτίμητον, οἷ γ' οὐδὲ πενήτηκοντα δραχμῶν τὸ παράπαν ἅπαντ' ἀπολωλέκασι;* (= Θα μπορούσαν, λοιπόν, να υπάρχουν ἄνθρωποι πιο αναισχυντοι από αυτούς, ή πιο ολοφάνερα κακόβουλοι συκοφάντες — ἄνθρωποι που, αφού πήγαν πιο μπροστά τον δικό τους τοίχο και ὑψωσαν το επίπεδο του δρόμου, κάνουν μήνυση σε άλλους για βλάβη, και αυτή, επίσης, για ένα καθορισμένο ποσό χιλίων δραχμών, όταν οι ίδιοι έχασαν πενήντα το πολύ;)

²⁰⁹ §34: *Ἴνα δ' εἰδῆθ' ὅτι καὶ πρότερον ἐπιβουλεύων μου τοῖς χωρίοις τὸν ἀνεπιὸν κατεσκεύασε, καὶ νῦν ἑτέραν αὐτὸς κατεδιητήσατο Καλλάρου τοιαύτην δίκην, ἐπηρεάζων ἐμοὶ διότι τὸν ἄνθρωπον περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι, καὶ Καλλάρῳ πάλιν εἶληγεν ἑτέραν, ἀπάντων ὑμῖν ἀναγνώσεται τὰς μαρτυρίας* (= Για να αποδείξω σε εσάς, όμως, ότι στο παρελθόν για τα σχέδιά του για την περιουσία μου πήρε τη βοήθεια του ξαδέφρου του, και ότι αυτός ο ίδιος πήρε αποζημίωση από τον Κάλλαρο σε άλλη τέτοιου είδους μήνυση — έχοντας ως στόχο εμένα, επειδή εκτιμῶ τον ἄνθρωπο πολύ, — και ότι έχει κάνει πάλι και άλλη μήνυση εναντίον του Καλλάρου, — για να αποδείξω όλα αυτά τα πράγματα, ο γραμματέας θα σας διαβάσει τις καταθέσεις).

²¹⁰ Βλ. Harrison 1971, 188, υποσ. 3 και MacDowell 2009, 284.

²¹¹ Βλ. MacDowell 2009, 287.

ενισχύει το ότι ο λόγος είναι ψευδοδημοσθενικός, δεδομένου ότι στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη προσκομίζονται (πολλές) μαρτυρικές καταθέσεις.

Συμπεράσματα

Από τη μελέτη των μαρτυρικών καταθέσεων στις είκοσι δύο ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη διαπιστώνονται τα ακόλουθα. Αρχικά, από πλευράς ιστορίας δικαίου από τους λόγους 29 (31), 35 (20) και 45 (60) πληροφορούμαστε για τη μορφή των μαρτυρικών καταθέσεων, η οποία ήταν η εξής: (το όνομα του μάρτυρα/τα ονόματα των μαρτύρων) και το *μαρτυρεῖ/μαρτυροῦσι* και το *εἰδέναι/παρεῖναι/παραγενέσθαι*. Το *παρεῖναι* συνήθως χρησιμοποιούνταν για μάρτυρες που κατέθεταν για οικονομικές συναλλαγές ή σημαντικές διαδικαστικές συναλλαγές, ενώ το *εἰδέναι* για τους τυχαία παρευρισκόμενους σε ένα συμβάν. Στον λόγο 45 (60) καταγράφεται και η ταυτότητα των μαρτύρων πριν από το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων και στον λόγο 35 (20) υπάρχει η περίπτωση των *εκμαρτυριῶν*, κατά τις οποίες μετά τις μαρτυρικές καταθέσεις με την παραπάνω μορφή ακολουθούσε μαρτυρική κατάθεση ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις που προηγήθηκαν ήταν όπως δηλώνονταν με τα ονόματα αυτών που επιβεβαίωναν αυτή την τελευταία κατάθεση.²¹²

Επίσης, ως προς την ταυτότητα των μαρτύρων στις ενενήντα εννέα ($\approx 71\%$) από τις εκατόν σαράντα φορές που εντοπίζονται μαρτυρικές καταθέσεις στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη οι μάρτυρες είναι άγνωστης ταυτότητας, οκτώ φορές ($\approx 6\%$) είναι συγγενείς, δύο φορές ($\approx 1,5\%$) είναι *φυλέτες*, *φράτορες* και *δημότες* (στη μία από τις δύο φορές καταθέτουν και άλλοι άγνωστης ταυτότητας), δύο φορές ($\approx 1,5\%$) είναι γείτονες (στη μία από τις δύο φορές καταθέτουν και άλλοι άγνωστης ταυτότητας), τέσσερις φορές ($\approx 3\%$) είναι δανειστές, αγοραστές και ενοικιαστές (στη μία από τις τέσσερις φορές καταθέτουν και άλλοι άγνωστης ταυτότητας), έξι φορές ($\approx 4\%$) είναι οι τυχαία παρευρισκόμενοι/οι παρόντες, πέντε φορές ($\approx 3,5\%$) είναι αξιωματούχοι, τρεις φορές ($\approx 2\%$) είναι γιατροί (στη μία από τις τρεις φορές καταθέτουν και άλλοι, που είναι συγγενείς και φίλοι) και δέκα φορές ($\approx 7\%$) είναι άτομα που δεν ανήκουν σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες (*κλητήρες*, *συνταξιδιώτες*, άτομα στα οποία κατατέθηκε διαθήκη, φιλαθηναίοι πολίτες της Μυτιλήνης, *δισπαιτές*, θύματα αντιδίκου και άτομα στα οποία κατατέθηκε γραπτή συμφωνία).²¹³ Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι μάρτυρες στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη (άνω του 70%) ήταν άγνωστης

²¹² Βλ. Thür 2005, 152-155 και Harrison 1971, 146.

²¹³ Βλ. το σχετικό γράφημα (Γράφημα 1) του Παραρτήματος. Βλ. Rubinstein 2005.

ταυτότητας, γεγονός που αφενός δεν μας επιτρέπει να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα ότι ο ρόλος των μαρτυρικών καταθέσεων στην κλασική Αθήνα ήταν κυρίως υποστηρικτικός και αφετέρου υποδηλώνει την περιορισμένη νομική και ρητορική σημασία της ταυτότητας του μάρτυρα εκείνη την εποχή.²¹⁴

Επιπλέον, ως προς τον ρόλο των μαρτυρικών καταθέσεων στις έξι ($\approx 27\%$) από τις είκοσι δύο ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη μαρτυρικές καταθέσεις επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, ενώ στις υπόλοιπες έντεκα ιδιωτικές υποθέσεις (= 50%) οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν το επιβεβαιώνουν.²¹⁵ Από αυτό συνάγεται το συμπέρασμα ότι στις μισές τουλάχιστον ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη οι μαρτυρικές καταθέσεις δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί, γεγονός που υποδηλώνει ότι η παρουσίαση των γεγονότων από τον ομιλητή ήταν φαινομενικά, και όχι πραγματικά, τεκμηριωμένη.

Επιπρόσθετα, ως προς τους τρόπους αμφισβήτησης των μαρτυρικών καταθέσεων και των μαρτύρων του αντιδίκου ο ομιλητής υποστηρίζει ότι οι μαρτυρικές καταθέσεις του αντιδίκου δεν επιβεβαιώνουν το γεγονός που πρέπει να αποδειχθεί (27. 21, 25, 51, 28. 1-2, 29. 28, [40]. 21) και προσβάλλει την αξιοπιστία των μαρτύρων του αντιδίκου αναφέροντας, πρώτον, ότι υπάρχουν αντιφάσεις στις μαρτυρικές καταθέσεις τους (27. 42, 28. 3, 9), δεύτερον, ότι τα λεγόμενά τους άλλαξαν ουσιαστικά (34. 18-20), τρίτον, ότι δεν έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν αυτά που κατέθεσαν, υπονοώντας ότι οι μαρτυρίες τους είναι εξ ακοής μαρτυρίες ([40]. 59, [44]. 54-55), τέταρτον, ότι έχουν προσωπικό όφελος από τη δίκη ([40]. 58), και πέμπτον, ότι διέπραξαν αδικήματα στο παρελθόν (54. 36-37).²¹⁶

Τέλος, από ρητορικής πλευράς, και συγκεκριμένα ως προς τους τρόπους (πραγματικά ή φαινομενικά) τεκμηριωμένης παρουσίασης των γεγονότων, οι οποίοι οδηγούν στην αξιοπιστία του ομιλητή, πρώτον, χρησιμοποιούνται πολλές μαρτυρικές καταθέσεις. Οι μαρτυρικές καταθέσεις είναι πολλές σε σχέση με τις δημόσιες υποθέσεις του Δημοσθένη, δεδομένου ότι στις (είκοσι δύο) ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη διαβάζονται μαρτυρικές καταθέσεις εκατόν σαράντα φορές, δηλαδή έξι περίπου φορές (6, 3) ανά λόγο, ενώ στις (δέκα) δημόσιες υποθέσεις του Δημοσθένη διαβάζονται μαρτυρικές καταθέσεις τριάντα έξι φορές, δηλαδή τρεισήμισι περίπου

²¹⁴ Βλ. Mirhady 2000, 186 και *του ιδίου* 2002, 261-262.

²¹⁵ Βλ. το σχετικό γράφημα (Γράφημα 2) του Παραρτήματος.

²¹⁶ Βλ. Bonner 1905, 86-88.

φορές (3,6) ανά λόγο,²¹⁷ και σε σχέση με τις ιδιωτικές υποθέσεις του Λυσία, δεδομένου ότι στις (έξι) ιδιωτικές υποθέσεις του Λυσία διαβάζονται μαρτυρικές καταθέσεις πέντε φορές, δηλαδή ούτε μία φορά (0, 8) ανά λόγο.²¹⁸ Σημειώνεται, επίσης, ότι δεν έχουν καμία μαρτυρική κατάθεση μία ιδιωτική υπόθεση του Δημοσθένη (= 4, 5%),²¹⁹ τέσσερις δημόσιες υποθέσεις του Δημοσθένη (= 40%)²²⁰ και τρεις ιδιωτικές υποθέσεις του Λυσία (= 50%).²²¹ Δεύτερον, οι μαρτυρικές καταθέσεις συσσωρεύονται στο πρώτο μισό του λόγου (στη *διήγηση*), το οποίο γίνεται και για να κερδίσει χρόνο ο ομιλητής: η καθυστέρηση για την ανάγνωση της μαρτυρικής κατάθεσης οδηγεί στην καλύτερη κατανόηση της αφήγησης από τους *δικαστές* (27, 33, 34, 35, 37, 54).²²² Τρίτον, οι μαρτυρικές καταθέσεις προσκομίζονται στην αρχή (31. 4, 38. 3, [48]. 3) ή στο τέλος (36, [47], 55) του λόγου. Από ρητορικής πάλι πλευράς, και συγκεκριμένα ως προς τους τρόπους απόδοσης της (νομικής ή ρητορικής) σημασίας σε μαρτυρικές καταθέσεις, πρώτον, είναι οι πρώτες (29, 35, 41) ή οι τελευταίες (36, 39, [47]) μαρτυρικές καταθέσεις του λόγου. Δεύτερον, επαναλαμβάνεται το περιεχόμενό τους πριν από ή/και μετά τον τυπικό τρόπο εισαγωγής των μαρτυρικών καταθέσεων (πριν: 27.39, 29.18, 30. 9, 17, 30, 31. 4, 32. 19, 33. 18, 26, 35. 22-23, 33, 36. 10, 22, 24, 35, 48, 37. 30, 54, 39. 36, [40]. 37, 41. 6, 24, [44]. 30, 44, 45. 61, [47]. 27, 40, 48, 55. 34, μετά: 33. 16, 41. 19, 27, [47]. 11, 25, 27, 55. 15, πριν και μετά: 36. 13 και 14, 16 και 17, 37. 17 και 18, 38. 3 και 4, 13 και 14, 39. 19 και 20, 20 και 21, 41. 28 και 29, [47]. 77 και 78, [48]. 49 και 50, 54. 12 και 13, 29 και 30, 36 και 37, 55. 27 και 28) ή επαναλαμβάνονται τα ονόματα των μαρτύρων, πριν εισαχθούν, γεγονός που υποδηλώνει τη (ρητορική) σημασία της ταυτότητας των μαρτύρων των συγκεκριμένων μαρτυρικών καταθέσεων (30. 34). Τρίτον, προσκομίζονται οι ίδιες μαρτυρικές καταθέσεις δύο φορές (36. 16 και 24, [47]. 10 και 17).

Στον Δημ. [46]. 4 ο ομιλητής, απευθυνόμενος στους *δικαστές*, δηλώνει το εξής: *οὐ γὰρ ἂν εἰδείηθ' ὑμεῖς εἴτ' ἐστὶν ἀληθῆ ἢ ψευδῆ ἃ φασιν ἑκάτεροι, εἰ μὴ τις καὶ τοὺς μάρτυρας παρέχοιτο* (= Διαφορετικά, δεν θα γνωρίζατε, αν αυτά που λέει ο καθένας από αυτούς είναι αληθῆ ή ψευδῆ, αν δεν παρουσίαζαν τους μάρτυρες

²¹⁷ Βλ. τον σχετικό πίνακα (Πίνακας 1) του Παραρτήματος.

²¹⁸ Βλ. τον σχετικό πίνακα (Πίνακας 2) του Παραρτήματος.

²¹⁹ Βλ. το σχετικό γράφημα (Γράφημα 3) του Παραρτήματος.

²²⁰ Βλ. το σχετικό γράφημα (Γράφημα 4) του Παραρτήματος.

²²¹ Βλ. το σχετικό γράφημα (Γράφημα 5) του Παραρτήματος. Βλ. Todd 1990, 31-32, 39 και Martin 2019, 96-97.

²²² Βλ. Carey 2003, 131-132.

επίσης). «Απλά, η παροχή αξιόπιστων μαρτύρων φαίνεται να είναι ο πιο εύστοχος τρόπος να υποστηρίξει κανείς μια υπόθεση. Σε σύγκριση με τον αντίδικο, η αδυναμία του να παράσχει μάρτυρες θεωρείται επαρκής λόγος να μη λάβει υπ' όψιν τα επιχειρήματά του».²²³ Η προσκόμιση, λοιπόν, μαρτυρικών καταθέσεων φαίνεται ότι ήταν απαραίτητη στα αθηναϊκά δικαστήρια, το οποίο επιβεβαιώνεται και από τη νομική αλλά και ρητορική μόνο —αρκετές φορές— σημασία των μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη.

---

²²³ Mirhady 2002, 258.

Βιβλιογραφία*

Adams, C. D. (1919), *The Speeches of Aeschines* (Loeb Classical Library). London/New York.

Bonner, R. J. (1905), *Evidence in Athenian Courts*. Chicago.

— & Smith, G. (1930), *The Administration of Justice from Homer to Aristotle I*. Chicago.

Burt, J. O. (1954), *Minor Attic Orators: Volume II: Lysias, Dinarchus, Demades, Hyperides* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

Bury, R. G. (1926), *Plato: Laws II* (Loeb Classical Library). London/New York.

Carey, C. (2003), «Άτεχνοι πίστεις στον Αριστοτέλη και στους ρήτορες» (μτφ. Α. Δ. Μελίστα), στο Σπαθάρας, Δ. Γ. & Τζαλλήλα, Λ., επιμ., *Πειθώ. Η ρητορική. Δεκατρία μελετήματα*, σσ. 117-142. Αθήνα.

— (1995), «The Witness's *Exomosis* in the Athenian Courts», *CQ* 45: 114-119.

Cohen, D. (1995), *Law, Violence and Community in Classical Athens*. Cambridge.

Forster, E. S. (1927), *Isaeus* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

Harrison, A. R. W. (1971), *The Law of Athens II*. Oxford.

Henderson, J. (1998), *Aristophanes: Clouds, Wasps, Peace* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

Humphreys, S. C. (2007), «Social Relations on Stage: Witnesses in Classical Athens», στο Carawan E., επιμ., *Oxford Readings in The Attic Orators*, σσ. 140-213. Oxford.

Lamb, W. R. M. (1967), *Lysias* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

MacDowell, D. M. (1963), *Athenian Homicide Law in the Age of the Orators*. Manchester.

— (2009), *Demosthenes the Orator*. Oxford.

— (2015 [1978]), *Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων* (μτφ. Γ. Μαθιουδάκη). Αθήνα.

Maidment, K. J. (1960), *Minor Attic Orators: Volume I: Antiphon, Andocides* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

Martin, G. (2019), *The Oxford Handbook of Demosthenes*. Oxford.

Mirhady, D. C. (2000), «Demosthenes as Advocate: The Private Speeches», στο Worthington, I. W., επιμ., *Demosthenes: Statesman and Orator*, σσ. 181-204. London.

— (2002), «Athens' Democratic Witnesses», *Phoenix* 56: 255-274.

Murray, A. T. (1936), *Demosthenes: Volume IV: Orations XXVII-XL* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

— (1939), *Demosthenes: Volume V: Private Orations XLI-XLIX* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

— (1939), *Demosthenes: Volume VI: Private Orations L-LVIII, In Neaeram LIX* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

Rackham, H. (1935), *Aristotle: The Athenian Constitution, The Eudemian Ethics, On Virtues and Vices* (Loeb Classical Library). Cambridge, Mass.

Rubinstein, L. (2005), «Main Litigants and Witnesses in the Athenian Courts: Procedural Variations», στο *Symposion 2001. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*, σσ. 99-120. Wien.

Scafuro, A. C. (1994), «Witnessing and False Witnessing: Proving Citizenship and Kin Identity in Fourth Century Athens», στο Boegehold, A. L. & Scafuro, A. C., επιμ., *Athenian Identity and Civic Ideology*, σσ. 156-198. Baltimore.

Thür, G. (2005), «The Role of the Witness in Athenian Law», στο Gagarin, M. & Cohen, D., επιμ., *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, σσ. 146-169. Cambridge.

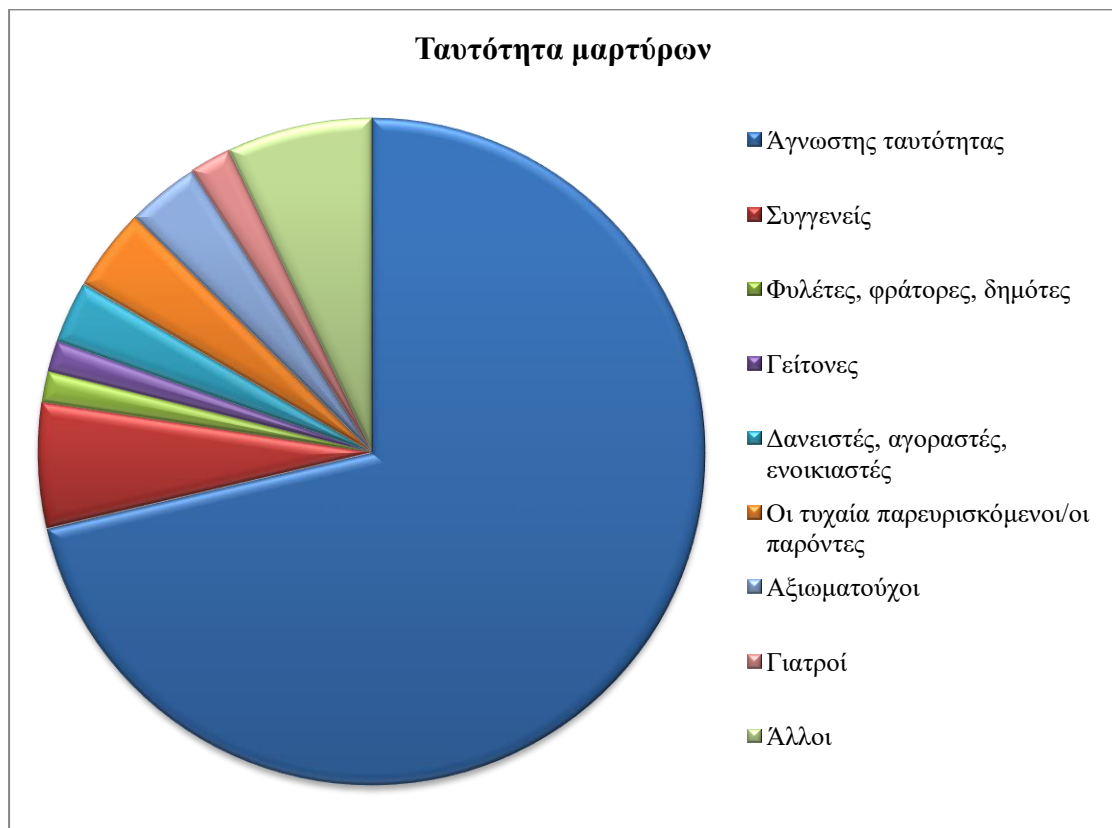
Todd, S. C. (1990), «The Purpose of Evidence in Athenian Courts», στο Cartledge, P., Millet, P. & Todd, S., επιμ., *Nomos : Essays in Athenian Law, Politics and Society*, σσ. 19-30. Cambridge.

*Τα κείμενα και οι αγγλικές μεταφράσεις τους αντλήθηκαν από την Loeb Classical Library με ορισμένες διαφοροποιήσεις στην ελληνική απόδοση. Όπου χρησιμοποιήθηκε άλλη πηγή, αναφέρεται στο οικείο σημείο.

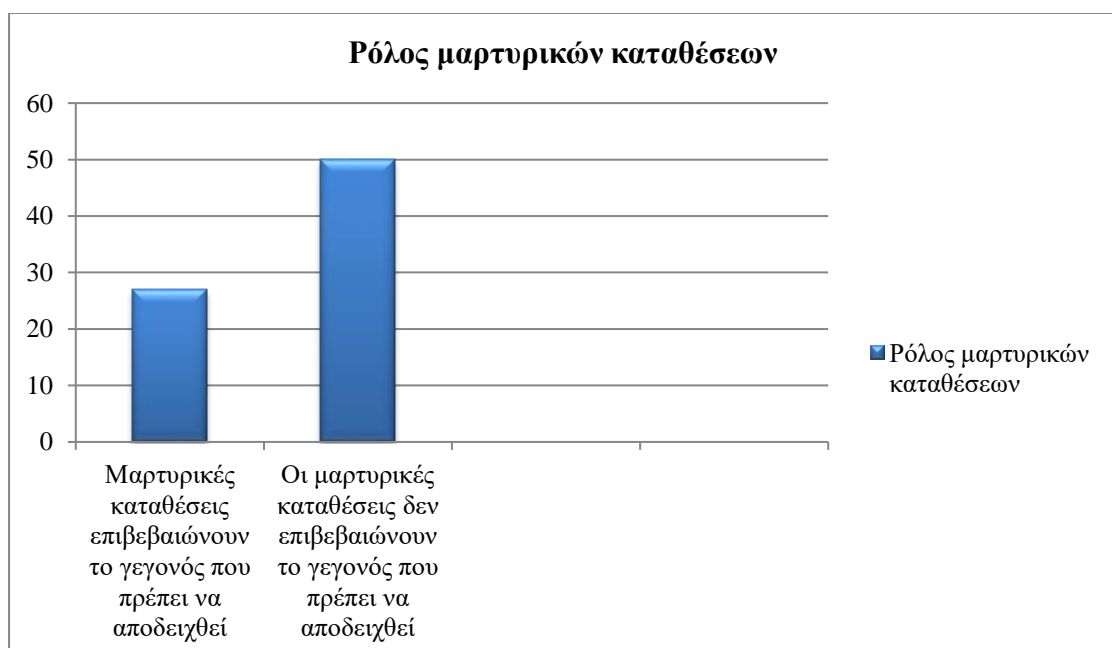

Παράρτημα

Γράφημα 1

Γράφημα 2

Πίνακας 1: Συχνότητα εμφάνισης μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές και τις δημόσιες υποθέσεις του Δημοσθένη

Διαδικασία	Συχνότητα
Δίκες (22)	140 φορές (6,3 φορές ανά λόγο)
Γραφές (10)	36 φορές (3, 6 φορές ανά λόγο)

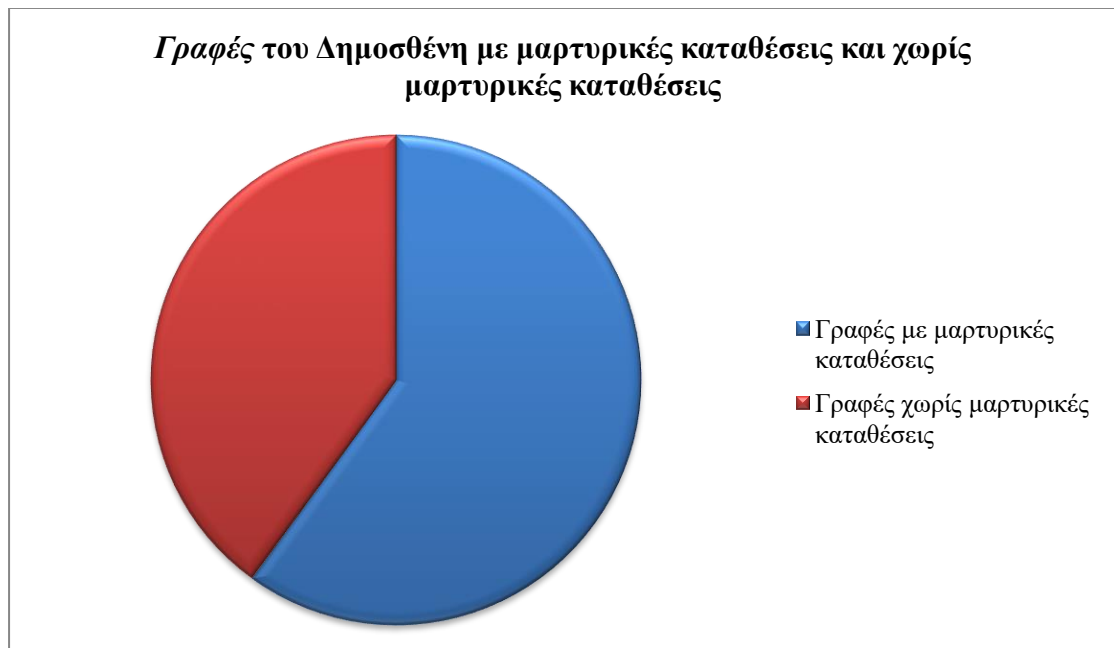
Πίνακας 2: Συχνότητα εμφάνισης μαρτυρικών καταθέσεων στις ιδιωτικές υποθέσεις του Δημοσθένη και του Λυσία

Ρήτορας	Συχνότητα
Δημοσθένης (22 δίκες)	140 φορές (6, 3 φορές ανά λόγο)
Λυσίας (6 δίκες)	5 φορές (0, 8 φορές ανά λόγο)

Γράφημα 3

Γράφημα 4

Γράφημα 5

